

राजशेखरः ।

माधवकृतशंकरविजय-भोजकृतसरस्वतीकण्ठाभरण-ज्ञेमेन्द्रकृतौचित्यविचारचर्चा-
सुवृत्ततिलक-कविकण्ठाभरण-सोमदेवकृतयशस्तिलकचम्पू-शार्ङ्गधरपद्धति-आरोहकभग-
दत्तजङ्घसंगृहीतसूक्तिमुक्तावलि-हरिकविसंगृहीतसुभाषितहारावलि-बलभदेवसंगृहीत-
सुभाषितावलि-राजशेखरकृतबालरामायण-बालभारत-कूर्पूरमञ्जरी-विद्वशालभक्षिकादि-
संस्कृतग्रन्थेषु, तथा वित्सनपण्डितकृत 'हिन्दू धीएटर'-भट्टमोक्षमुहूरकृत 'इण्डिया, व्हॉइ
इद कॅन् दीच् वत्स'-वेबरपण्डितकृत 'हिस्टरी ऑफ् इण्डियन् संस्कृत लिटरेचर'-
एन्नेकपण्डितसंकलित 'इण्डियन् ऑण्टिकेरी'-डॉक्टरपीटर्सनरिपोर्ट-डॉक्टरभाण्डारकर-
रिपोर्टादिइङ्ग्लिशभाषानिवद्धेषु ग्रन्थेषु च लिखितं राजशेखरविषयं सम्यग्विलोक्य
वित्स्वरनिया चान्न तत्सर्वं परित्यज्य तन्निर्गलितार्थं एव संक्षेपेण लिख्यते.

तत्र शंकरविजये 'तन्नोदितः कथन राजशेखरः' इति द्वितीयसर्गप्रारम्भे, 'एवमेनम-
तिमर्त्यचरित्रं सेवमानजनदैर्न्यलवित्रम् । केरलक्षितिपतिर्हि दिदृक्षुः प्राहिणोत्सचिवमाह-
तमिधुः ॥' 'तेन पृष्टद्वशलः क्षितिपालः स्तेन सृष्टमय शास्त्रवकालः । हाटकायुतसमर्प-
णपूर्वं नाटकत्रयमवोचदपूर्वम् ॥' इति पञ्चमसर्गे, 'कविताकुशलोऽथ केरल्स्माकमनः
कथन राजशेखराख्यः । सुनिर्वयमसुं मुदा विवेने निजकोटीरनिघृष्टपन्नत्राप्रम् ॥ प्रथते
किमु नाटकत्रयी सेलमुना सयमिना ततो नियुक्तः' इत्यादि चतुर्दशसर्गे च राजशेखर-
कथा वर्तते. नाटकत्रयनामानि तु शंकरविजये न सन्ति. एतेन नाटकत्रयकर्ता केरलक्षि-
तिपालो राजशेखरः सप्तमशतकप्रारम्भसमुद्भूतशंकराचार्यसमकालीन आसीदिति स्फुट-
नेव प्रतीयते. किं तु भोजप्रदन्धादिवच्छंकरविजयस्यापि समयादिनिर्णयविषये विश्वासा-
नर्हत्वात्तच्छङ्क्यम्. न चास्य शंकरविजयस्य कर्ता पण्डितशिरोमणिः सायनमाधवा-
चार्यः. अयं च कश्चिदन्य एव नवकालिदासापरपर्यायो नाधव इति भाति.

राजशेखरकृतेषु बालरामायणादिषु महेन्द्रपालस्य वर्णनमस्ति. तत्र 'इण्डियन् ऑ-
ण्टिकेरी' नामकनास्तिकपुस्तकस्य पञ्चदशे भागे ११२ मिते पृष्ठे 'ॐ स्वस्तिश्रीमहो-
दयसमावासितानेकगोहस्त्यश्वरथपतिसंपन्नस्कन्धावारात् — परमभगवतीभक्तो महा-
राजश्रीभोजदेवस्तस्य पुत्रस्तत्तादातुः प्रातः श्रीचन्द्रमहारिकादेव्यासुत्पन्नः परमभगवती-
भक्तो महाराजश्रीमहेन्द्रपालदेवः श्रावस्तोभुञ्जौ श्रावस्तोन्नन्डलान्त पातिबालयिक्ता-
विषयसदृशपानीयकप्रानसमुपगतान्सर्वानिव यथास्थाननियुक्तान्प्रतिवास्तिनश्च समाहा-
यति — स्वत्सर १०० ५० ५ माघहृदि १० निवदन्' इति
महेन्द्रपालस्य दानपत्रं सुदितमस्ति. अत्र पृथक्पृथग्लिखितानामष्टानां संकलने जाता
१५५ मिता सरदा. अयमेव श्रीरत्नवर्धनसंवत्सरः तत्र च ६०६ वर्षेषु योजितेषु जातः
७६१ मितः ख्रिस्तसंवत्सरः. 'अयमेव पूर्वलिखितदानपत्रसमयः' इति ख्रीटज्योतिषः. एत-
दसुरोधनेन सुभाषितावल्यापोह्यते राजशेखरसमयो ज्ञितः. किं त्वत्र श्रीरत्नवर्धनसंव-
त्सरारक्तत्वेन सुचिरहितमिति ७६१ मितख्रिस्तसंवत्सरे राजशेखरो यन्मूर्तेरिति चरि-

राजशेखरकवीन्द्रगेहिनी' इत्याद्यस्ति. चाहमानकुलं 'चौहान' इति प्रसिद्धं क्षत्रियकुलम्. यस्मिन्हम्भीरपृथ्वीराजादयः क्षितिपाला अभूवन्, तत्कुलप्रसूता च कथमस्मिन्नुगे ब्राह्मणस्य भार्या भवितुमर्हति ? तस्माद्राजशेखरः क्षत्रिय आसीदिति कथमपि नातीवानुचितं भाति.

राजशेखरो महाराष्ट्रदेशोत्पन्नश्चेदिदेशोत्पन्नो वेत्यत्रापि सदेह एव. यतो बालरामायणप्रस्तावनायां स्वप्रपितामहमकालजलदं महाराष्ट्रचूडामणिं वदति. सूक्तिमुक्तावल्यादिस्थकविवर्णनश्लोकेषु स्वपूर्वपुरुषं सुरानन्दं चेदिमण्डलमण्डनं च वदति. भाति चायं चेदिदेशोद्भवः, चेदिदेशमहीपतीनां करचुलीनामेव विद्वशालभक्षिकादिषु प्रायशो वर्णनात्. एतत्सर्वमग्रे विशिष्टकविवर्णनश्लोकेषु टिप्पण्यां स्फुटीभविष्यति. विद्वशकविर्यथा स्वदेशं कश्मीरं परित्यज्य कर्णाटमहीपतेराश्रये जगाम, तद्वदयमपि स्वदेशं विहाय कान्यकुब्जमहीपालं शिष्यये.

दशरूपकावलोक-सरस्वतीकण्ठाभरण-क्षीरस्वामिकृतामरकोपटीका-सुकुटुकृतामरकोपटीका-श्रीमदभिनवगुप्ताचार्यकृतध्वन्यालोकलोचन-काव्यप्रकाश-साहित्यदर्पण-शार्ङ्गधरपद्धति-सूक्तिमुक्तावलि-सुभाषितावलि-सुभाषितहारवल्यादिषु राजशेखरश्लोकाः, धीकण्ठचरितसमाप्तिर्गो राजशेखरस्य नाम च वर्तते. एते सर्वेऽपि ग्रन्था अस्मिन्निर्णीत-राजशेखरसमयादर्वाचीनाः. केवलं क्षीरस्वामिविषये मनाक्सदेहः. काश्मीरदेशमहीपालस्य जयापीडस्याध्यापकः क्षीरामिधः कश्चन शब्दविद्योपाध्याय आसीत् (राजतरङ्गिणी ४१४८८). स एवामरकोपटीकाकर्ता क्षीरस्वामीति न सम्भवं. यतः क्षीरस्वामिकृतामरकोपटीकायां 'श्रीभोजः' इति नाम बहुषु स्थलेषु वर्तते. भोजश्चैकादशशतकमध्यभाग आसीत्. तस्मादेकादशशतकमध्यभागादर्वाचीनः क्षीरस्वामी कथमष्टमशतशतार्षत्समुद्भूतस्य जयापीडनृपतेरध्यापको भवितुमर्हति ? तस्मात्क्षीरोपाध्यायात्क्षीरस्वामी निन एव.

बालरामायणम्, बालभारतम् (प्रचण्डपाण्डवम्), कर्पूरमञ्जरी, विद्वशालभक्षिका चेति ग्रन्थचतुष्टयमेव राजशेखरकृतं प्राप्यते. तत्र बालरामायणं मूलमात्रमेव, बालभारतस्य केवलमद्भूतम्, नारायणरीक्षितकृतटीकासमेता विद्वशालभक्षिका, वानुदेव-धर्मदास-वामराज-कृष्णचतुर्कृतभिष्टीकामि. समेता कर्पूरमञ्जरी च लभ्यते. बालरामायणे भर्तृमेष्ट-भवभूति-शंकरवर्मा-अकालजलद-नरल-सुरानन्द-कविराजानाम्, कर्पूरमञ्जरी च गृणाद्वेलाकथाकारापरजित-हल-हरिचन्द्र-नन्दिचन्द्र-कोटिलाना एवीना नानानि सन्ति. तेषु शंकरवर्मापरजितौ राजशेखरसमकालीनौ, अकालजलद-नरल-सुरानन्द कविराजा राजशेखरस्य पूर्वपुरुषा. तेषु कविराजो राघवपाण्डवीयवर्ती, भर्तृमेष्ट-भवभूति-शंकर-हरिचन्द्राः प्रसिद्धा एव, नन्दिचन्द्र-कोटिर्ह्येव. चाप्रसिद्धौ स्वः. पूर्वोक्तग्रन्थचतुष्टयप्रस्तावनासु राजशेखरेण स्पष्टवृत्तानिर्देशेन्द्रपातः स्वदिश्वरत्वेन वर्तते. बालभारतप्रस्तावनायां तु निर्भयनरेन्द्रसूतोर्नीपालदेवस्यापि दर्शनमस्ति. निर्भयराजोऽपि राजशे-

खरस्य शिष्य एवासीत्. 'बालकविः कविराजो निर्मेयराजस्य तयोपाध्यायः' इति कर्पूरमञ्जरीप्रस्तावनायाम्. 'विभ्रमराजस्य तयोपाध्यायः' इति कामराजसंमतः पाठः. निर्मेयराज इति महेन्द्रपालस्यैव नामान्तरमिति केचित्. महीपालदेवश्च चण्डकौशिकप्रस्तावनायामार्यक्षेमीश्वरेणापि वर्णितः.

'कर्णाटीदशनाद्धितः शितमहाराष्ट्रीकटाक्षाहृतः श्रौढान्त्रीस्तनपीडितः प्रणयिनीभूभ-
द्रवित्रासितः । लाटीबाहुविवेष्टितश्च मलयस्त्रीतर्जनीतर्जितः सोऽयं संप्रति राजशेखरक-
विर्वाराणसीं वाञ्छति ॥' अयं श्लोक औचित्यविचारचर्चायाम्, 'दातुर्वारिधरस्य—' इत्यादि
श्लोकाः सुभाषितावल्याम्, 'भासो रामिलसामिली' इत्याद्याः श्लोकाः शार्ङ्गवरपद्धती,
'अकालजलदेन्दोः सा' इत्याद्या बहवः श्लोकाः सूक्तिमुक्तावलि-सुभाषितद्वारावत्यो
राजशेखरनाम्ना समुद्धृताः सन्ति. ते च प्रविष्टेषु राजशेखरग्रन्थेषु न प्राप्यन्ते. तस्मा-
त्सन्त्यन्येऽपि केचन राजशेखरकृता ग्रन्था इति ज्ञायते. 'विद्धि नः पदप्रबन्धान्' इति
च बालरामायणप्रस्तावनायां स्वयमेव राजशेखरो वदति. अस्य कवे. शार्ङ्गलविकीटित-
च्छन्दोनिबद्धाः श्लोका अतिसमीचीनाः सन्ति. शार्ङ्गलकीटितैरेव प्रख्यातो राजशेखरः ।
शिखरीव पर वक्रैः सोऽद्वैतश्चशेखरः ॥' इति मृत्ततिलके क्षेमेन्द्रः 'आगस्कारिणि
कटभप्रमथने तत्ताटनार्थं हृषा नामीपट्टजमम्रता गमयितुं जाते प्रयत्ने थिय. । स्वावानो-
न्मथनोपपादितभयभ्रान्तात्मनस्तत्क्षणद्वन्द्वद्वन्द्वपराः पुगतनमुनेर्वागृत्तयः पान्तु वः ॥'
अयं श्लोकः सूक्तिमुक्तावली राजशेखरान्तेवासिनाम्ना समुद्धृतः. तेन राजशेखरस्य क-
श्चन शिष्योऽपि कविरासीत्.

सूक्तिमुक्तावलि-सुभाषितद्वारावलि-शार्ङ्गवरपद्धतिषु राजशेखरकृताः प्राचीनकवि-
प्रशंसाश्लोकाः केचन गमुपलभ्यन्ते, ते सर्वेऽप्यस्त्युक्तत्वाद्वा कविनामकमेण समु-
द्रियन्ते—

अकालजलदेन्दोः सा हृद्या वचनचन्द्रिका ।

नित्यं कविचकोरंर्या पीयते न च हीयते ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः)

अकालजलदेन्दो राजशेखरस्य प्रतिनामद्व आसीत् 'अकालजलदस्य प्रगन्तुः' इति
विद्वशाष्टमटिकाप्रस्तावनायाम्. 'स मूर्तो यत्रासीदृणगग इवाकालजलदः मुगमन्दः
सोऽपि ध्रुवनपुटपेयेन वचसा । न चान्ये गम्यन्ते तल्लक्षिराजप्रभृतयो महाभागन्-
न्मिन्द्रमन्त्रि वायावरदृष्टे ॥ तदासुप्यायस्य महाराष्ट्रचूडामोरकाजलदस्य वतुषो
दैर्दृक्ः (दैर्दृक्किः) दौलद्वन्द्वमृतद्वन्द्व-आयश्रीराजशेखरः' इति च बालरामायणप्रस्ताव-
नाया वदन्ते. अकालजलदेन्दुः कोऽपि ग्रन्थो नादासुपलब्धः. केचन 'दैर्दृक्ः कोट-
शादिभिः' इत्यादिश्लोकः शार्ङ्गवरपद्धत्यादिषु लभ्यते.

ध्वनिनातिगभीरेण काव्यतत्त्वनिवेशिना ।

आनन्दवर्धनः कस्य नासीदानन्दवर्धनः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

काव्यालोकायनेकग्रन्थकर्ता वास्नीरदेशोद्भवोऽवन्तिवर्मनृपतिसमकालीनोऽयमान-
न्दवर्धनाचार्यः प्रसिद्ध एव.

अकालजलदक्षोऽकैश्चित्रमात्मकृतैरिव ।

जातः कादम्बरीरामो नाटके प्रवरः कविः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

सरस्वतीव कर्णाटी विजयाङ्गा जयत्यसौ ।

या वैदर्भगिरां वासः कालिदासादनन्तरम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

‘एकोऽभून्नलिनात्ततश्च पुलिनाद्वल्मीकतथापरस्ते सर्वे कवयो भवन्ति गुरवस्तेभ्यो
नमस्कृतमहे । सर्वांशो यदि गद्यपद्यरचनैश्चेतश्मत्कुर्वते तेषां मूर्ध्नि ददामि वामचरणं
कर्णाटराजप्रिया ॥’ एतच्छ्लोककर्त्रा कदाचिदियमेव विजयाङ्गा कर्णाटी स्यात्.

एकोऽपि जीयते हन्त कालिदासो न केनचित् ।

शृङ्गारे ललितोद्गारे कालिदासत्रयी किमु ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

जानकीहरणं कर्तुं रघुवंशे स्थिते सति ।

कविः कुमारदासश्च रावणश्च यदि क्षमः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

काव्यमालाप्रथममुच्छ्रिते आँखिलविचारचर्चायां १४४ पृष्ठे कुमारदासनामोपरि
टिप्पणं मिलेकनीयम्

दूरादपि सतां चित्ते लिखित्वाश्चर्यमञ्जरीम् ।

कुलशेखरवर्मा भ्यां(!) चकाराश्चर्यमञ्जरीम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

आश्चर्यमञ्जरी इत्यत्र ग्रन्थः. ‘पलित्तिप्रज्ञाहागे वा महाप्रपञ्चमन्त्रिणे इत्यादि-
वित्थ समुद्रः, इत्याश्चर्यमञ्जरी’ इत्यनरकपद्योक्त्यां भारवर्गे स्वपदव्याख्यानं सुकुटः.
‘केरलेत्यति-केरलपिरियम’ इत्यादिनामकग्रन्थाभ्यां समुद्रुते यन्निश्चयं तेने केरल-
देशादितिपालः कुलशेखरः २०२ मिते किमुश्रवणरे इत्येतिनि दर्शितम्’ इति वाम-
न-शिवराम-आपट्टेप्रणीताया राजशेखरवर्मानुक्तिरुक्ता १३ पृष्ठे टिप्पण्यां प्रष्टव्यम्.

कुन्तशेखरवृषाङ्गिता शुक्लन्दमाला प्रतिक्रिय. कुन्तशेखर एव राजशेखर इति मिथ्येन
केरलीयानां प्रचारः, यतो राजशेखरेणान् कुलशेखरो वर्धितः.

आदौ गणपतिं वन्दे महामोदनिवायिनम् ।

निताधरमणेर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥

(मूर्च्छिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

‘महामोदनिवायिनम्’ इति पुनश्चान्तरपाठः.

हुता गिसिनि गौणाढ्या स्तोकशेषापि सा कथा ।

सुरलीढेन्दुलेखेव लोके पूज्यतमाभवत् ।

(सुभाषितद्वारावलिः.)

गुणाद्वयप्रणीता घृहरकया पद्मलक्ष्मिताम्रौ दग्धा, केवलमेकलक्ष्मितावशिष्टा, इति
कथासरित्सागरेऽष्टमतरङ्गे कथा द्रष्टव्या.

अनुप्रासिनि संदर्भे गोमन्दनसमः कुतः ।

यथार्थनामतैवास्व यद्वाग्वदति चारुताम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

यायावरकुलश्रेणेर्हारयष्टेश्च मण्डनम् ।

सुवर्णवन्धरुचिरस्तरलस्तरलो यथा ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

तरलो हारमध्यमणिरपि. अयमपि कवी राजशेखरस्य पूर्वपुरुषः पूर्वमकालजलदञ्जो-
कटिप्पणे लिखितं बालरामायणप्रस्तावनापथं विलोकनीयम्. राजशेखरोऽप्यात्मानं
यायावरकुलोत्पन्नमेव स्वग्रन्थेषु वर्णयति.

कर्तुं त्रिलोचनादन्यः कः पार्यविजयं क्षमः ।

तदर्थः शक्यते द्रष्टुं लोचनद्वयिभिः कथम् ॥

(सुभाषितद्वारावलिः.)

त्रयोऽमयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः ।

त्रयो दण्डिप्रवन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥

(शाङ्गधरपद्धतिः, सुभाषितद्वारावलिः.)

दशकुमारचरितम्, काव्यादर्शयेति प्रवन्धद्वयमेव लभ्यते. महत्कामास्तकर्ता तद्व-

रत्ननाथकविः, न तु दण्डी कलापरिच्छेद-च्छन्दोविचित्रादयः सन्त्यन्येऽपि
दण्डिकृता ग्रन्था इति काव्यादर्शाज्ज्ञायते. कविरयं सप्तमशतकप्रारम्भसमुद्भूतः.

सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तत्र न कारणम् ।

व्यासस्पर्धां कुलालोऽभूद्यद्वोणो भारते कविः ॥

(शार्ङ्गधरपद्धतिः.)

पुस्तकान्तरे 'न देहिनाम्' इति पाठः.

द्विसंधाने निपुणतां स तां चक्रे धनंजयः ।

यया जातं फलं तस्य सतां चक्रे धनं जयः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

. वसुदेवश्रीदेवीसूनुद्विसंधानकाव्यकर्तायं धनंजयमहाकविर्जन आसीत्. राघवपाण्ड-
वीयमपि द्विसंधानकाव्यस्य नामान्तरम्. कविराजकृतं प्रसिद्धं मुद्रितं च राघवपाण्डवी-
यकाव्यं सिद्धम्.

स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादतः ।

आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बवतीजयम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

'पयःपृथन्तिभिः स्पृष्टा वान्ति वाताः शनैः शनैः, इति जाम्बवतीविजयवाक्यम्',
'स पार्षदैरम्बरमापुपूरे, इति जाम्बवत्यां पाणिनिः' इत्यादि जाम्बवतीजयकाव्यपदै-
कदेशा मुकुटेनामरकोपटीकायामुदाहृताः सन्ति. 'तथाहि पाणिनेः पातालविजये महा-
काव्ये—सध्यावधूं गृह्य करेण' इत्यादि काव्यालंकारटीकायां नमिसाधुना चोदाहृतम्.
तेन जाम्बवतीजयस्य पातालविजयमित्यपि नामान्तरं भाति. सुभाषितावलि-सदुक्ति-
पूर्णमृतादिषु बहवः पाणिनिश्लोकाः प्राप्यन्ते. 'स्पृष्टणीयस्वचरितं पाणिनेरुपजातिभिः ।
चमत्कारैकसारानिहरानस्येव जातिभिः ॥' इति सुवृत्तविलकस्थक्षेनेन्द्रशोकेनोपजा-
तिच्छन्दोनिबद्धाः पाणिनिश्लोका अत्युत्तमाः सन्तीति ज्ञायते. य एव व्याकरणसूत्रकर्ता
स एव जाम्बवतीजयकाव्यस्य कर्तृत्वसाक्षादज्ञशेखरश्लोकात्स्फुटं प्रतीयते. तस्मात्पाणि-
निद्वयकल्पनं व्यर्थमेव.

प्रद्युम्नान्नापरत्येह नाटके पटवो गिरः ।

प्रद्युम्नान्नापरत्येह पौष्पा अपि शराः खराः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

सहर्षचरितारब्धाद्भुतकादम्बरीकथा ।

बाणस्य वाप्यनार्येव स्वच्छन्दा अमति क्षितौ ॥

कुलशेखरवृषनिहता मुकुन्दमाला प्रसिद्धा. कुलशेखर एत राजशेखर इति मिथैव
केरलीयानां प्रवादः, यतो राजशेखरेणात्र कुलशेखरो वर्तितः.

आदौ गणपतिं वन्दे महामोदविधायिनम् ।

विधाधरमणेर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥

(मूर्च्छिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

‘महामोदविधायिनम्’ इति पुस्तकान्तरपाठः.

हुता शिखिनि गौणाल्या स्लोकशेषापि सा कथा ।

सुरलीदेन्दुलेखेव लोके पूज्यतमामवत् ।

(सुभाषितहारावलिः.)

गुणाढ्यप्रणीता घृहकथा पङ्कजमिताम्नां दग्धा, केवलमेकलजमितावशिष्टा, इति
कथासहितसागरेऽष्टमतरङ्गे कथा द्रष्टव्या.

अनुप्रासिनि संदर्भे गोनन्दनसमः कुतः ।

यथार्थनामतैवास्य यद्वाग्वदति चारुताम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

यायावरकुलश्रेणेर्हारयष्टेश्च मण्डनम् ।

सुवर्णवन्धरुचिरस्तरलस्तरलो यथा ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

तरलो हारमध्यमणिरपि. अयमपि कवी राजशेखरस्य पूर्वपुरुषः पूर्वमकालजलदश्वो-
कटिप्यणे लिखितं बालरामायणप्रस्तावनापर्यं विलोकनीयम्. राजशेखरोऽप्यात्मानं
यायावरकुलोत्पन्नमेव स्वप्रणयधु वर्णयति.

कर्तुं त्रिलोचनादन्यः कः पार्थविजयं क्षमः ।

तदर्थः शक्यते द्रष्टुं लोचनद्वयिभिः कथम् ॥

(सुभाषितहारावलिः.)

त्रयोऽग्नयस्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणाः ।

त्रयो दण्डिप्रवन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥

(शाङ्गधरपद्धतिः, सुभाषितहारावलिः.)

दशकुमारचरितम्, काव्यादर्शयेति प्रबन्धद्वयमेव उच्यते. मञ्जिकामासुतकर्ता वृद्ध-
नामा रत्ननाथकविः, न तु दण्डी. कलापरिच्छेद-चन्द्रोर्विचित्रादयः सन्त्यन्येऽपि
प्रन्या इति काव्यादर्शाज्ज्ञायते. कविरयं सप्तमशतकप्रारम्भसमुद्भूतः.

काव्यमाला ।

वाणेन हृदि लगेन यन्मन्दोऽपि पदक्रमः ।

प्रायः कविकुरङ्गाणां चापलं तत्र कारणम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

सूक्तीनां सरकेलीनां कलानां च विलासम् ।

प्रभुदेवी कविलीली गतापि हृदि तिष्ठति ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

कृत्स्नप्रबोधकृद्वाणी भा रवेरिव भारवेः ।

माघेनेव च माघेन कम्पः कस्य न जायते ॥

(सुभाषितहारावलिः.)

भासनाटकचक्रेऽपि च्छेकैः क्षिप्ते परीक्षितम् ।

स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोऽमूल पावकः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः.)

केपाचन नाटकानां कर्ता भामकविः कालिदासात्प्राचीनः. यतो मालविकाग्निमित्र-
प्रस्तावनायां भासकवेर्नाम वर्तते. 'सूत्रधारवृत्तारम्भेर्नाटकैर्वहुभूमिकैः । सपताकैर्यशो
लेभे भासो देवकुलेरिव ॥' इति हर्षचरितप्रारम्भे वाणमट 'पेशा मुरा प्रियतमासु-
रानीक्षणीयं ग्राह्यं स्वभावललितो विकटश्च वेपः । येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म दी-
र्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणि. ॥' इति यशस्तिलकचम्प्या भासकवे. श्लोकः अ-
न्येऽपि भासकवेः श्लोकाः सुभाषितावल्यादिषु प्राप्यन्ते. तस्मिन् प्रत्यक्षं नायाप्येते-
ऽप्युपलब्धः. किंतु स्वप्नवासवदत्तनाटकस्य 'सचितपक्ष्मकपाटं-' इत्याद्येभ्यः श्रीमद-
न्नितवशुत्तेन ध्वन्यालोकलोचनस्य तृतीयोद्घोत उदाहृतानि.

कालञ्जरप्रतिश्रुके भीमटः पञ्चनाटकीम् ।

प्राप प्रचन्धराजत्वं तेषु स्वप्नदशाननम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, सुभाषितहारावलिः.)

'कलिञ्जरपतिः' इति पुम्ब्रह्मरूपः. कालञ्जरगिरि. प्रयागनगरादयुक्तेन द्वाद-
शयोजनान्तरे वर्तते. तदुपलक्षितदेशाधिपतिरयं भीमटः. 'दृष्टे चन्द्रमणि' इत्यादि-
श्लोकः सूक्तिमुक्तावल्यां भीमटनाम्ना समुद्घोषितः.

अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः ।

श्रीहर्षस्यामवत्सल्यः समो वाणमयूरयोः ॥

(नाट्यचरपद्धतिः.)

पुम्ब्रह्मन्तरे 'यच्चागदालदिवाकरः' इति पाठः.

अथ श्लोकः मुनिमुखावलिमुभापित्तारावली सन्तोषमनोवर्धितं चान्दोग्येन पर
तिष्ठति, भाति चान्दोग्ये सन्तोषमनोवर्धितं चान्दोग्येन ।

मा मा मनु वि चत्वारः प्राप्ते रक्षादग्नौ ।

इतीर स हृत्तो भाग कर्मिन्नाकरोत्तरः ॥

(मुनिमुखावलि, मुभापित्तारावलिः)

परिजन्मनाशयः सन्तोषमनोवर्धितः कर्मिन्नेते समुपतो रक्षादग्नौ रक्षितः एव ।

तौ शत्रुत्तकयाज्ञागौ रम्यौ गमिलगौमिलौ ।

कान्यं ययोर्द्वयोर्गमिद् न्नागीश्वरोपनम् ॥

(मुभापित्तारावलिः)

गौमिलस्य नाम मातृपितृदामिलिप्रसन्नावनायां वर्तते. तेन काष्ठिजगामौमिल-
सन्नादपि शूद्रः प्राचीनः. 'गम्याये कृत्ता' इत्यादि श्लोकः साक्षात्परपद्वती
रामिलसौमिलयोर्नाम्ना समुद्भूतः. 'परपुत्रादिन समिपुः' इत्यादि रामिलश्लोकः सुभा-
पितावलायन्ति.

यथार्थता कथं नास्ति ना मृद्वररुचैरिह ।

व्यघच कण्ठामरणं यः सदा रोहणप्रियः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः)

कात्यायनापरनामा वररुचिः प्रविद्ध एव. तत्तृतीयो व्याकरणवार्तिकपाठः प्राट्टनमुद्राणि
च सर्वत्र सुलभान्येव. मुभापितावल्यादिषु बहवो वररुचिकृताः श्लोकाः समुपलभ्यन्ते,
तत्सात्त्विकमपि काव्यमपि वररुचिना कृतमेव.

के वैकटनितम्बेन गिरां गुम्फेन रञ्जिताः ।

निन्दन्ति निजकान्तानां न मौग्ध्यमधुरं वचः ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः, मुभापित्तारावलिः)

स्थिता माध्वीकपाकत्वानिसर्गमधुराणि हि ।

किमपि त्वदते वाणी केपाचिद्यपि शांकरी ॥

(सूक्तिमुक्तावलिः)

अत्र वाटरानायणप्रस्तावनाया गृहीतनामा स्वसमकालीनः कृष्णशंकरवर्मा राजशे-
खरस्य विवक्षितः, न तु शंकराचार्यः कश्चिदन्यो वा शंकर इति भाति.

शब्दार्थयोः समो गुम्फः पाञ्चाली रीतिरुच्यते ।

शीलाभट्टारिकावाचि वाणोक्तिषु च सा यदि ॥

(सूक्तिमुक्तावलि, साक्षात्परपद्वतिः)

पृथिव्यां ग्रथिता गाथा सातवाहनभूभुजा ।

व्यधुर्धृतेस्तु विस्तारमहो चित्रपरम्परा ॥

(सूक्तिमुक्तावलि..)

पार्थस्य मनसि स्थानं लेभे खलु सुभद्रया ।

कवीनां च वचोवृत्तिचातुर्येण सुभद्रया ॥

(सूक्तिमुक्तावलि . सुभाषितहारावलि..)

‘दुग्धं च यत्तदनु’ इत्यादिश्लोकः सुभद्राकृतः सुभाषितावली वर्तते.

नदीनां मेकलसुता नृपाणां रणविग्रहः ।

कवीनां च सुरानन्दश्चेदिमण्डलमण्डनम् ॥

(सूक्तिमुक्तावलि..)

मेकलसुता नर्मदा. सुरानन्दो राजशेखरस्य पूर्वपुरुष इत्यकारजलद्वयपञ्चश्लोकदि-
ग्गणसमुद्भूते बालरामायणप्रस्तावनापद्ये द्रष्टव्यम्. चेदिदेशो वाहलापरपर्यायः. ‘त्रिपुरास्तु
बाहलाः स्युर्धैर्यात्वे चेदयश्च ते’ इति हैमनाममाला (४।२२) ‘बाहलाधेदयधैर्याः’
इति त्रिकाण्डशेषे भूमिवर्गः. ‘नीत्वा गङ्गाधरधरता वाहलाधीशधात्रि’ इति विष्णु-
हृदेवचरितम् (१८।९५).

भासो रामिलसोमिलौ वररुचिः श्रीसाहसार्कः कवि-

मर्धो भारविकालिदासतरलाः स्कन्धः सुवन्धुश्च यः ।

दण्डी वाणदिवाकरा गणपतिः कान्तश्च रत्नाकरः

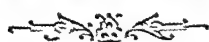
सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के तस्य सर्वेऽप्यनी ॥

(शार्ङ्गधरपद्धति..)

एष कविषु साहसार्क-स्कन्धयोर्विषये न किमपि शक्यते. कान्त इति तु रत्नाकर-
विशेषणम्.

अस्य संपूर्णलेखस्य निष्कर्षस्तद्वदम्—मन्तराष्ट्रचेरिदेशयोरेक्यनरोद्भव कान्तपुत्र-
महीपालस्य मरेन्द्रपालस्यप्रियो ब्राह्मण. क्षत्रियो वा राजशेखरकविः ८८४ क्रिस्त-
संवत्सरादनन्तरं ९५९ संवत्सरात्पूर्वं चासीत्. राजशेखरस्य निस्तरणं वर्णनं तु
पुष्पवत्तनस्यार्थभूषणयत्रालये मुद्रितायां परमुत्तमपाठशालापत्रकेण एम्. ए. पदन-
गिर्वेन शिवरामसुबुदामनपण्डितेन प्रणीतायाम् ‘राजशेखर, हिज् टाइम् एण्ट राय-
विज्ञान्’ इति नामाङ्कितायां पुस्तिकायां द्रष्टव्यम् इत्यतं बहुनि निष्पन्नं सुहुः पेपरेन.

काव्यमाला ।

महाकविश्रीराजशेखरकृता

कर्पूरमञ्जरी ।

वासुदेवहृतया टीकया समेता ।

प्रथमं जवनिकान्तरम् ।

भद्रं भोदु सरत्सईव कङ्गो णन्दन्तु वासाङ्गो
लज्जाणं वि परं पञ्चदु वरा वाणी छल्लप्पिजा ।
वच्चोमी तह नावही फुरदु णो सा कि च पञ्चालिजा
रीदीयो विलिहन्तु कव्वकुसला जोहां चओरा विज ॥ १ ॥

दशास्त्रोपदासच्छिदं जानकीसं कुलोपासमानन्त्य साध्याङ्गपातम् ।

गणेशं च गण्डोल्लङ्घनसङ्गं हरोच्चाङ्गसङ्गाथ गङ्गातरङ्गान् ॥

तातं प्रभाकर नत्ता मातरं गोमतीमपि ।

कर्पूरमञ्जरीटीका वासुदेवेन तन्यते ॥

कर्पूरमञ्जरीटीकाटकारन्ते सूत्रधार वाशीरुपां नान्दीं पठति—

भङ्गमिति ।

भद्रं भवतु सरस्वत्याः कवयो नन्दन्तु व्यासादयः

अन्येषामपि परं प्रवर्तता वरा वाणी विदग्धप्रिया ।

वैदर्भी तथा नागधी स्फुरतु नः सा किं च पाञ्चालिका

रीतिका विलिहन्तु काव्यकुशला ज्योत्स्नां चकोरा इव ॥

अत्र च व्यासादय इत्यादीं सरस्वत्या इत्येतत्प्रवृत्ति पद्यन्तत्त्वोपक्रममज्ञाभातेऽपि भवत्वित्यादिप्रधानक्रियापदानां लोपन्तत्त्वप्रक्रमः सर्वत्राविहृत इति न प्रश्नमनङ्गं शङ्क्यः । तेन रीतिर्नाम शब्दश्रुतः । यथोक्तं सरस्वतीकठामरणे—‘उपक्रमस्य निर्वाहो रीतिरित्यभिधीयते’ इति । सरस्वत्याः सततं भद्रमाजनत्वादप्रसन्नार्पणारुपासीरसंभवो य-
पपि, तथापि स्वसंबन्धिन्दा वा तस्या नङ्गलासंसर्गं संभवत्वेव । अत एवान्येषामपी-
त्यत्र वासंसंनम् । ‘भवेत्तद्विभवचनं यद्विभवचनोपनम्’ इत्युक्तत्वाद्योक्तान्तिस्तुप-
माने निवचनतादौषो न शङ्क्यः । ‘यद्विभवचनं तद्विभवचनं भवेत् । उपमा-
पूरणं तदं यत्रोद्देशो न धीनताम् ॥’ इति वृद्धैः, ‘न विभवचने भिन्ने न हीनाधिक-

तापि वा । उपमादूषणायालं यत्रोद्वेगो न धीमताम् ॥' इति दण्डिना चोक्तत्वात्, अत्र चात्पीयसा अपि ज्योत्स्नाया अतिनृसिजनकत्वेन लोकोत्तरत्वस्य 'पदैकदेशरचनायौगंधपि रसादयः' इति काव्यप्रकाशकृदुक्तेरुक्तत्वेन व्यघ्रनादुद्वेगमावो वेदितव्यः । विदग्धप्रियेति त्रिविधगुणालंकारगुम्भितत्वं व्यङ्ग्यम् । रीतीनां प्रतिनामप्रहणेन त्रिविधोऽप्यत्र ताः सन्तीति ध्वनितम् । तदिदं वस्तुना वस्तु व्यज्यते । काव्यकुशला इति तादृशानामेव सभ्यत्वमत्र सूचितम् । तद्वक्षणं भरते—'सभ्यास्तु विदुर्धर्तया ये दिहलान्विता जनाः । मध्यस्थाः सावधानाश्च वाग्मिनो न्यायवेदिनः ॥ बुद्धिना-
बुद्धिताभिज्ञा विनयानम्रकंधराः । अगर्वा रससारज्ञास्तार्यप्रितयकोविदाः ॥ असद्वादनपे-
क्षारश्चतुरा मत्सरच्छिद्यः । अमन्दरसनप्यन्दिहृदया भूपणोज्ज्वलाः ॥ सुवेद्या भोनिनो
नानाभाषाचारविहारदाः । स्वलोचितस्थाननिष्ठास्तत्प्रगंसापरायणाः ॥' इति । चक्रोरो-
पमानेन विवेचनकर्तृत्वप्रायेणा व्यङ्ग्या । सोऽयमलंकारेण वस्तुध्वनिः । विदग्धप्रियेति
पट्टीतत्पुरुषं कृत्वा वाण्या विशेषणम् । यद्वा वैदर्भ्यादीनाम् । अस्मिन्वक्त्रे कर्मधारयन-
धित्वं वैदर्भ्यादीनां कामिनीरूपत्वं व्यङ्ग्यम् । सोयं वस्तुनालंकारध्वनिः । वैदर्भ्याद्या
रीतयः शब्दालंकाराः । तद्वक्षणं कण्ठभरणे—'तत्रासमाप्ता नि शेषसमप्रगुणगुम्भिता ।
विपक्षीस्वरसौभाग्या वैदर्भा रीतिरिष्यते ॥ पूर्वरीतेरनिर्वाहे सखरीतिस्तु नागरी ।
समस्तपञ्चपदामोजःकान्तिविवर्जिताम् । मधुरां सुकुमारां च पाश्चालीं कवयो विदुः ॥'
इति । रीतिसामान्यलक्षणं च तत्रैव—'वैदर्भ्यादिकृतः पन्था. काव्ये मार्ग इति स्मृतः ।
रीदृ गताविति धातोः सा व्युत्पत्त्या रीतिरिष्यते' ॥ इति । गौडी लाटीनामेतत्संस्करण-
त्वातिसृणामेवोपादानम् । चक्रोरा इवेत्युपमालंकारः सा यथा—'साधर्म्यमुपमा भेदे'
इति काव्यप्रकाशे । वामनेनाप्युक्तम्—'उपमानोपमेययोरुणलेशतः साम्यमुपमा' इति ।
दण्डिनाप्युक्तम्—'यथाकथंचित्सादृश्य यत्रोद्भूतं प्रतीयते । उपमा नाम सा तस्याः प्रप-
ञ्चोऽयं निदर्शयते ॥' इति । महं भोदु इत्यादौ छेकानुप्रासः । कश्चो इत्यादौ दृष्ट्यनुप्रासः ।
स यथा तत्रैव—'वर्णवृत्तिरनुप्रासच्छेकवृत्तिगतो द्विधा । सोऽनेकस्य सकृत्पूर्वं एकस्या-
प्यसकृत्तरः ॥' इति । इयं च वैदर्भी रीतिः । ओज प्रसादछेपसमाधिनायुर्वसाङ्गनायौ-
दार्यायैव्यक्तिप्रवृत्तिवन्मगुणानामर्थगुणानां च विद्यमानत्वात् । एतेषां विवरणं न कृतम्,
अन्वगौरवमयात् । एवमन्येऽपि कैशिक्यादयः शब्दालंकारा ज्ञेयाः । 'ध्वनिमत्ता तु गा-
म्भीर्यम्' इत्युक्तत्वाद्गाम्भीर्यादयो गुणाश्च । केचित्तु रीत्यादीनामपि गुणत्वं मन्यन्ते ।
अत्र च 'रतिर्देवादिविषया' इत्युक्तत्वात्सरस्वत्यादिविषया रतिरुक्ता । विदग्धप्रियेत्येतेन
विदर्भदेशोत्पन्ननायिकावोधकेन वैदर्भ्यादिशब्देन च समासोक्त्या रीतेर्नायिकालारोपात्,
काव्यकुशलपदेन च तेषां नायकलारोपात्, शृङ्गारो ध्वन्यते । स्याप्यादि स्तयमूढम् ।
इदं च शार्दूलविक्रीडितम्—'सूर्याश्वमेसजस्तताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्' इति ।
'वर्णविन्यासयोगः । पद्यादीं वाचकपत्रे वचसि च सकले प्राकृतादौ समोऽयम्' इत्युक्तेर्गणा-
दिविचारः क्रियते—तत्र 'मो भूमिनिगुहः प्रियं दिशति' इत्युक्तत्वाद्गणशुद्धिरत्रान्वि ।
'मुखमयमरणह्लेशदुःखान्ववर्गः' इत्युक्तत्वेणशुद्धिः । 'दिवतावाचकाः शब्दा ये च भद्रा-

अवि अ ।

अकलिअपरिरम्भविष्ममाई अजणिअसुम्बणडम्बराई दूरम् ।

अघडिअघणताडणाई णिअं णमह अणङ्गरईणमोहणाई ॥ २ ॥

दिवाचका । ते सर्वे नैव निन्याः स्युर्लिपितो गगतोऽपि च ॥' इत्यभिधानात् । 'मग-
पनगण्डुइमित्त होइ भगनगणहोइ निच । उदासीण जत दुअगणअ अवत्तिट्टुइ धरि-
निच ॥' 'मित्रान्मित्रादयः स्युर्यदि धनमुदयं शून्यकं बन्धुपीडाम्' इत्यरिसङ्गकस्य सग-
पस्य मित्रसंशान्मगणादुत्तरपठितस्य बन्धुपीडाप्रदत्वं न मन्तव्यम् । नान्दीलक्षणे
'शब्दतो वाप्येतो वापि ननाक्काव्यार्थसूचनम्' इत्युक्तेस्तदप्युच्यते—सरस्वत्या तीरजस्य
कर्पूरमश्याः । 'सरस्वती स्यात्तीरजे नद्यां नद्यन्तरे गवि' इत्यजयः । विविधं वस्त्वभि-
नवना समन्तादस्यति क्षिपति दर्शयितुमिति व्यासौ भैरवानन्दः । तदीयोयोगिन कवयो
विद्वांसः कलाकुशलाः । वरा उल्लुथा बाणी यस्या सा कर्पूरमधारीसदृशी कान्ता ।
विदर्भमगपपदालदेशीयरीतिषु कं सुखं यासा ता नानाविलासिन्यः काव्याभिज्ञा रसिका
इति । 'हरोत्तमानस्थितवस्तुवर्णनै' इत्युक्तेर्ज्योत्स्नापदेन शिवशिरःस्थितचन्द्रकलास्मा-
रणम् । भद्रमिति भद्रशब्दे 'सर्वत्र लवराम्' इति सूत्रेण रलोपे 'शेषादेशयोर्द्वित्वम-
नादा' इति दस्य द्वित्वे 'अत वो सोः' इति सोरोच्चारदेशे प्राप्ते 'नपुंसके सोर्विन्दुः'
इत्यनुसार । एवमत्रेऽपि प्राकृतप्रक्रिया ज्ञेया । क्वचिद्विशेषं वक्ष्यामः । छन्दवच्छोनी-
राव्दौ 'दाटादयो बहुलम्' इति विदग्धवैदर्भाशब्दयोः साधू । जोडामिति ज्योत्स्नाशब्दे
'अथो ननयाम्' इति नलोपे प्राप्ते 'ह्रस्वगदाश्रङ्गः' इति नस्य शब्ददेशे 'उपरि लोपः'
इति तलोपे 'अथामनयाम्' इति यलोपः ॥

अवि एति ।

अपि च ।

अकलितपरिरम्भविष्ममाव्यजगितसुम्बणडम्बराणि दूरम् ।

अगणितघनताडनानि नित्यं ननतानङ्गरत्योर्मोहनानि ॥

दूरमर्थ्य ताडनानि चन्द्रकलोद्घोषनार्थानि 'अट्टे चरणे च शुक्कलिलये' इत्या-
दिना पञ्चायकाधुक्कानि । ताडनपदेन नक्षत्रताडनपदान्या तज्ज्ञानं लक्ष्यते । तेषां त्रियमात्रा-
देव । परिरम्भादिनैराश्वत्थनतिप्रयोजनत्वात् लिखिताः । अङ्गरत्योरिति काव्यद्वित्रेण
नमतेति पदयोः सम्पन्नानातिरसिकत्वं व्यश्यम् । सुरतानामविशयित्वं च मोह-
नानीति बहुवचनेनोत्तानरत्नादयः सर्वे सुरतबन्धाः सूचिता । सत्त्वपि परिरम्भा-
दिषु तज्ज्ञानानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः । सा यथा काव्यप्रकारे—'दिशेनोत्तरिखण्डेषु छ-
रणेषु फलावचः' इति । काव्यार्थसूचनेऽन-रातिरूपयोश्चन्द्रशालदूरमश्यानाप्युक्तयो-
र्मोहनानीति ज्ञेयम् ॥

अवि अ ।

ससिहण्डमण्डणाणं समोहणासाणं सुरअणपिआणम् ।

गिरिसगिरिन्दसुआणं संवाडी वो सुहं देउ ॥ ३ ॥

अवि अ ।

ईसारोसप्पसादप्पणदिमु बहुसो सग्गगद्वाजलेहिं

आ मूलं पूरिदाए तुहिणअरअलारुप्पसिप्पीअ रुद्धो ।

जोहामुत्ताहलिल्लं णदमउलिणिहित्तग्गहत्थेहिं दोहिं

अग्वं सिग्गं व देन्तो जअइ गिरिसुआपाअपक्केरुहाणम् ॥ ४ ॥

अवि अ । ससीति ।

शशिखण्डमण्डनयोः समोहनागयोः सुरगणप्रिययोः ।

गिरिशगिरीन्द्रसुतयोः संघटना वः सुखं ददातु ॥

मोहने सुरते आशया सहितयोः । मोहस्य नाशेन सहितयोर्वा । जगन्मोहयतीति मोहनोऽनन्तस्तस्याशेन व्याप्या सहितयोर्वा । 'अशब्द व्याप्ता' एतस्मादन् । मोहनस्यासेन क्षेपेण सहितयोर्वा । शिवेन तस्य जितत्वात् । 'शपो चः' इति सादेशे सर्वत्र सकार एव । अनेन सदा स्त्रीसंगमेऽपि कामजयित्वादन्त्येभ्योऽतिगविलापतिरेकालंकारो व्यङ्ग्यः । 'महाहिवलया प्राप्ता चन्द्ररेखाविभूषणा' इत्यादी देव्याश्चन्द्रचूडत्वं प्रसिद्धम् । मण्डनपदेन विरुद्धवेपस्याप्यलंकारकारित्वसूचनाद्यतिरेकालंकार एव व्यङ्ग्यः ॥

अवि एति ।

ईर्ष्यारोपप्रसादप्रणतिषु बहुगः स्वर्गगद्वाजलै-

रा मूलं पूरितया तुहिनकरकलारूप्यशुक्त्या रुद्रः ।

ज्योत्स्नामुक्ताफलाढ्यं नतमौलिनिहिताभ्यामग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्या-

मर्घ्यं शीघ्रमिव ददञ्जयति गिरिसुतापादपङ्केरुहयोः ॥

बहुश ईर्ष्यारोपयोः सतोः प्रमादार्थं क्रियमाणेषु प्रणतिषु नतमौलिनि क्षिप्ताग्रहस्ताभ्यां द्वाभ्यां गिरिसुतापादकमलयोश्चन्द्रकलारूप्यशुक्त्या शीघ्रमर्घमिव ददद्भ्रो जयतीत्यन्वयः । चन्द्रकलायाः शुक्तित्वम् । अन्योऽपि भक्तो जलपूरितया रूप्यशुक्त्या मुक्तायुक्तं प्रणामपूर्वं हस्ताभ्यामर्घं ददातीत्यर्थेऽप्येव । बहुश इति तस्या मानिनीत्वं व्यङ्ग्यम् । स्वर्गगद्वाजलैति भावित्वमभिप्रत्युक्तम् । शीघ्रमिति मानवृद्धिभयं व्यङ्ग्यम् । देवीपादयोश्चन्द्रकलासंबन्धकरणं कदाचिदस्याश्चन्द्रस्योद्दीपकत्वान्मदनावेशेन मानमज्ञ इति शङ्कया । अत्र रूपकम्—'उपमैव तिरोभूतमेदा रूपकमिष्यते' इति तद्वक्षणात् । अर्घ्य-

(नान्यन्ते ।)

सूत्रधारः—(परिक्रम्य नेपथ्याभिमुखमवलोक्य ।) किं उण णट्टपअट्टो विअ दीसदि अन्हाणं कुसीलवाणं परिजणो । जदो एक्का पचोच्चिआईं सिअ-

निवेष्टुप्रेक्षा—‘अन्यथैव स्थिता वृत्तिष्वेतनस्येतरस्य वा । अन्ययोत्प्रेक्ष्यते यत्तु तामु-
प्रेक्षां विदुर्बुधाः ॥’ इत्युक्तत्वात् । ‘परोत्कर्षाक्षमेष्वा स्यादौर्जन्यान्मन्युतोऽपि वा’
इति रसकलिकायामुक्तत्वात् नन्दाकिनीरसपद्मानीर्ष्या हेया गौर्याः । इयं च स्वाधी-
नभर्तृका । सा यथा तत्रैव—‘स्वाधीनपतिका सा तु या न मुञ्चति बल्लभः’ इति ।
अन्योऽप्यवान्तरनायिकाभेदोऽस्या योजनीयः । ‘दाटादयो बहुलम्’ इति शुक्तिशब्दस्य
तिप्पीलादेशः । तदुक्तम्—‘अधोवैर्दूर्यशुक्तीनां वधूभूमितशब्दयोः । हेठवेरिलभ-
सिप्पी’ इति । हलितेति ‘आल्विहोहालवतेता मनुपः’ इति मनुप इल्लः । ‘सेवदिपु वा’
इति निहितेत्यत्र वा द्विलम् ॥

नान्यन्ते सूत्रधार इति कविवचनम् । एवमप्रेऽपि मध्ये मध्ये कविवचनं संस्कृत
ज्ञेयम् । नान्दीलक्षणं तु—‘आशीर्नमस्त्रिरारूपः श्लोकः काव्यार्थसूचकः । नान्दीति
कथ्यते’ इत्यादि भरते । नाट्यप्रदीपेऽपि—‘नन्दन्ति काव्यानि कवीन्द्रवर्चाः कुशीलवाः
पाणिपदाश्च सन्तः । यस्मादलं सज्जनसिन्धुर्हंसी तस्मादलं सा कथितेह नान्दी वा’
इयं च मङ्गलार्था—‘यन्नाट्यवत्पुनः पूर्वरत्नं विभोपशान्तये । कुशीलवाः प्रकुर्वन्ति पूर्व-
रत्नः स उच्यते ॥ उत्थापकाः प्रकुर्वन्ति सन्ति भूषाति यद्यपि । तथाप्यवश्यं कर्तव्या
नान्दी विभोपशान्तये ॥’ इत्युक्तत्वात् । सा चेहाष्टपदी कृता—‘नाट्यपूर्वकृता नान्दी
त्वारीवचनसंयुता । अष्टाङ्गपदसंयुक्ता प्रशस्ता वेदसमिता । नान्दी पदैर्द्वादशानिरष्ट-
निर्वाप्यलङ्कृता ॥’ इति भरतोक्तेः । पदानि चात्र श्लोकचरणरूपाणि—‘श्लोकपादं पदं
केचित्सुप्तिहन्तमध्यापरे । परेऽवान्तरवाक्यैकस्वरूपं पदमूचिरे ॥’ इति नाट्यप्रदीपेऽभि-
हितत्वात् । अवान्तरवाक्यपक्षे पदपदं प्रष्टव्या । सा चेयं सूत्रधारप्रयोज्या—‘सूत्र-
धारः पटेनान्दीं नयन्तं तालमाश्रितः ।’ इति भरतोक्तेः । ईदृशीं नान्दीं पठित्वा सूत्र-
धारो गते पथात्सूत्रधारः स्थापकाख्योऽपरः प्रविशतीति शेषः । उक्तं च दशरूपके—
‘पूर्वरत्नं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते । प्रविश्य तद्वदपरः काव्यमास्थापयेकतः ॥’
इति । भावप्रकाशेऽपि—‘इयं रत्नं विधायादौ सूत्रधारे विनिर्गते । तद्वदः प्रविद्यान्व-
सूत्रधारगुणलङ्घिः ॥’ इति । पूर्वरत्नशब्दार्थत्वात् इदं—‘पूर्वं रज्यत इति पूर्वरत्ने
नाट्यशाला । तात्स्म्याप्रयत्नप्रयोग इति ।’ अन्यत्राप्युक्तं—‘समापतिः समा सभ्या
गायका वाचका अपि । अतो रत्न इति हेयः पूर्ववत्सरिकल्प्यते । तस्मादयं पूर्वरत्नं इति
विद्वद्भिरेच्यते ॥’ इति । सूत्रधारस्तुत्यातिः संगीतसर्वस्व—‘नर्तनीयकथातत्र प्रथमं येन
सूच्यते । रजभूमे समाकम्ब सूत्रधारः स उच्यते ॥’ इति । लङ्गणं चास्य नाट्यप्रव-
र्तकम्—‘चतुरागोचरिण्यातोऽनेकमूषासन्नाहृतः । नानामाचनगतस्वरो नीदिराश्रय-
तत्त्ववित् ॥ वैद्योपचारचतुरः पौष्टपेयनिचक्षणः । तत्तद्गीतानुगन्नेककलत्रव्यवधारणः ॥’

आइं उच्चिणेदि । इअरा कुसुमावलीओ गुम्फेदि । अण्णा पडिसीसजाइं
पडिसारेदि । कावि वखु वणिज्जाओ पट्टए वट्टेदि । एस वंसे ठाविदो द्वाणो ।
इअं वीणा पडिसारीअदि । इमे तिणिण मिअन्ना सज्जीअन्ति । एस कां-
सतालणं पक्खालणुज्जलणं हल्लबोलो । एदं धुआगीदमालवीअदि । ता
किवि कुडुम्बं हकारिअ पुच्छिस्सम् । (नेपथ्यानिमुखमवलोक्य संज्ञापयति ।)

अवधार्य प्रयोक्ता च योक्तृणामुपदेशकः । एवं गुणगणोपेतः सूत्रधारः स दृश्यते ॥
इति । द्वितीयस्य स्थापकस्य दार्ढ्यता भरते—‘स्थापकः प्रविशेत्तत्र सूत्रधारगुणाकृ-
तिः ।’ इति । सूत्रधार इत्यस्याग्रे कचिद्व्यपदेशोऽस्ति । सूत्रधारपदं पुनरप्युच्चारणीयमिति
तस्यार्थः । तेन सूत्रधारो वदतीति द्वितीयपदस्यार्थः । एवमग्रेऽपि हेयम् । नेपथ्या-
भिमुखमिति । नेपथ्यं स्याज्जवनिका रङ्गभूमिप्रसाधनम् ।’ इत्यजयः ।

किं उणेति ।

किं पुनर्यस्यप्रवृत्त इव दृश्यतेऽस्माकं कुशीलवानां परिजनः ।

जदो इति ।

यत एका पात्रोचितानि सिचयान्युच्चिनोति । इतरा कुसुमावलीगुन्कति ।
अन्या प्रतिशीर्षकाणि प्रसारयति ।

प्रतिशीर्षकाणि नाव्यलोचने—‘अमात्यकबुकिथ्रेटिविदूषकपुरोवसाम् । वेटनावद्ध-
पट्टानि प्रतिशीर्षाणि कारयेत् ॥’ इति ।

कापि खलुवर्णिकाः पट्टे वर्तयति ।

चित्रफलकानि चित्रयतीत्यर्थः ।

एष वंशे स्थापितो ध्यानः ।

वंशो वेषुवायम् ।

इयं वीणा प्रतिसार्यते । इमे त्रयो मृदङ्गाः सृज्यन्ते ।

त्रैविध्यं च भरते—‘मायूरी अर्धमायूरी कूर्मरथी चेति त्रिधा ।’ इति ।

एष कांसतालानां प्रक्षालनोज्ज्वलानां हल्लहलः ।

‘हल्लबोल’ इति देशी ।

एतद्भुवागीतमालप्यते ।

उक्तं च भरते—‘प्रावेशिकी आश्लेषिणी क्रामिकी दयापिनी प्रासादिकी इति पञ्च
ध्रुवाः ।’ इति ।

तत्किमपि बुद्धुन्वमाकार्यं पृच्छामि ।

नेपथ्येति । सङ्गापनमाह्वानचक्रेतरणम् ।

(ततः प्रविशति पारिपार्श्वकः ।)

पारिपार्श्वकः—आणवेदु भावो ।

सूत्रधारः—(विचिन्त्य ।) किं उण णट्टपअट्टा विअ दीसघ ।

पारिपार्श्वकः—भाव, सट्टअं णच्चिदव्वम् ।

सूत्रधारः—को उण तस्स कई ।

पारिपार्श्वकः—

भाव कहिज्जदु एदं को भणई रअणिवल्लहसिहण्डो ।

रहुडलचूडामणिणो महेन्द्रपालस्स को अ गुरु ॥ ५ ॥

सूत्रधारः—(विचिन्त्य ।) पहोत्तरं क्खु एदम् । (प्रकाशम् ।) राअसेहरो ।

तत इति । पारिपार्श्वकलक्षणं च 'तस्यानुचरः पारिपार्श्वकः' इति साहित्यदर्पणे ।

आणवेदु इति ।

आज्ञापयतु भावः ।

'भाव इत्युच्यते विद्वान्' इति भावलक्षणम् ।

सूत्रधारः—

किं पुनर्गृह्यप्रवृत्ता इव दृश्यन्ते ।

पारिपार्श्वकः—

भाव, साट्ठकं नर्तितव्यम् ।

सट्टकमिति । तल्लक्षणं च भावप्रकाशे—'सैव प्रवेशकेनापि विष्टम्भेन विना कृता ।

अट्टस्थानीयविन्यस्तचतुर्जवनिकान्तरा ॥ प्रकृतप्राकृतमयीसट्टकं नामतो भवेत् ।'

सूत्रधारः—

कः पुनस्तस्य कविः ।

पारिपार्श्वकः—

भाव कप्पयतानेतत्को भण्यते रजनीवह्मनगिखण्डः ।

रघुकुलचूडानगेर्महेन्द्रपालस्य कश्च गुरुः ॥

राजशेखरकविनामः पर्यायो रजनीवह्मनिः ।

सूत्रधारः—विचिन्तनं स्वगतपर्यायः । 'अध्याप्यं स्वगतं मतम्' इति तद्वत् ।

पठेति ।

प्रश्नोत्तरं स्ववेत्तम् ।

नया दृष्टेनैवैवमुक्तं चेदप्रोत्तरमन्वीक्ष्यम् ।

पारिपार्श्वकः—सो एदस्स कई ।

सूत्रधारः—किं सट्ठमम् ।

पारिपार्श्वकः—(सूत्रा ।) कविदं जेव्व छइछेहिं ।

सो सट्ठओ त्ति भणई दूरं जो णाडिआई अणुहरइ ।

किं उण एत्थ पवेअसविकम्माई ण केवलं होन्ति ॥ ६ ॥

सूत्रधारः—(विचिन्त्य ।) ता किं त्ति सक्कअं परिहरिअ पाउववन्धे पअट्ठो कई ।

पारिपार्श्वकः—सव्वमासाचउरेण तेण भणिदं जेव्व । यथा—

अत्थणिएसा ते चिय सदा ते चेअ परिणमन्ताई ।

उत्तिविसेसो कव्वो मासा जा होइ सा होदु ॥ ७ ॥

प्रकाशमिति । 'सर्वध्रुव्यं प्रकाशं स्यात्' इति तद्वक्ष्यम् ।

रापति ।

राजशेखरः ।

काका वदति—

स एतस्य कविः ।

'गोत्रं नाम च बन्नीयात्' इत्युक्तेः कविनामोक्तिः ।

किं साटकम् ।

कविदमिति ।

कथितमेव विदग्धैः ।

तत्साटकमिति मण्यते दूरं यो नाटिका अनुहरति ।

किं पुनरत्र प्रवेशकविष्कम्भकौ न केवलं भवतः ॥

दूरमत्ययम् । तद्वक्षणं मुवाक्रे—'यत्रार्चः केवलं पार्श्वभाविभूतार्थमूचनम् । अद्भ्योदमयोर्मध्ये स विज्ञेयः प्रवेशकः ॥' इति । 'तत्र विष्कम्भको भूतभाविवस्त्वंशसूचकः । अमुख्यपात्ररचितः संक्षेपैकप्रयोजनः ॥' तद्वेदा अपि तत्रैव—'द्विधा स शुद्धो मिश्रश्च मिश्रः स्यान्नीचमध्यमः । शुद्धः केवलमध्योऽयमेकामेकदृष्टो द्विधा ॥'

ता किमिति ।

तत्किमिति संवृत्तं परिहृत्य प्राकृतवन्धे प्रवृत्तः कविः ।

पारिपार्श्वकः—

सर्वमापाचतुरेण तेन भणितमेव । यथा—

अवि अ ।

परुसा सक्रवन्धा पाउवन्धो वि होइ सुउमारो ।

पुरुसमहिलाणं जेत्तिअभिहन्तरं तेत्तिअमिमाणम् ॥ ८ ॥

सूत्रधारः—ता अप्पा किं ण वणिदो तेण ।

पारिपार्श्वकः—सुणु । वणिदो जेव तक्कालकइणं मज्झग्मि मिअ-
क्कलेहाकहाआरेण अवराइएण । जधा—

वालकई कइराओ णिब्भअराअस्स तह उवज्झाओ ।

इअ जस्स परम्परए अप्पा माहप्पमारुढो ॥ ९ ॥

अर्थनिवेशास्त एव शब्दास्त एव परिणमन्तोऽपि ।

उक्तिविशेषः काव्यं भाषा या भवति सा भवतु ॥

परिणमन्तोऽपीत्यनेन प्राकृतस्य संस्कृतयोनित्वमुक्तम् । तदुक्तं प्राकृतसंजीविन्याम्—
'प्राकृतस्य तु सर्वमेव संस्कृतं योनि' इति । दण्डिना चोक्तम्—'तद्भवत्सप्तमो देशी-
त्यनेकः प्राकृतकम् ।' इति । उक्तिविशेष इति 'तददोषां शब्दाद्यो' इत्यादिना का-
व्यप्रकाशे नानामेदभिर्गणं काव्यमुपक्षिप्तम् । भाषाविशेषानादरधोक्तः । कण्ठाभरणे—
'संस्कृतेनैव कोऽप्यर्थः प्राकृतेनैव चापरः ।' इत्यादिना 'सर्वाभिरपि कथन' इत्यन्तेन ।

अपि पति ।

अपि च ।

परुषाः संस्कृतशुम्भः प्राकृतशुम्भोऽपि भवति सुषुमारः ।

पुरुषमहिलानां यावदिहान्तरं तेषु तावत् ॥

महिलाः कामिन्यः ।

सूत्रधारः—

तदात्मा किं न दर्शितस्तेन ।

पारिपार्श्वकः—

शृणु । दर्शित एव तस्मात्कवीनां मध्ये रसादौलव्यसावरेणादर-
जितेन । जधा—

वातवपिः वपिराजो निर्मलराजस्तत्परोऽप्याय ।

इत्येतत्स परम्परया शास्त्रा नानालयनारुहः ॥

जधा तु 'इति वस्तु ज्ञेयं परम्परया शास्त्रा नानालयनारुहः' इति वक्तव्यं ज्ञेयतरेन । वा-
स्तवमिति भावे च । इदं च परम्परया । तां दधा—'इत्येतत्स परम्परया' इति ।

१ वृद्धः

सो अस्स कई सिरिराअसेहरो तिहुअणं पि धवलेन्ति ।

हरिणङ्कपालिसिद्धिण णिक्कलङ्का गुणा जस्स ॥ १० ॥

सूत्रधारः—ता केण समादिट्ठा पडञ्जघ ।

पारिपार्थकः—

चाडहाणकुलमौलिमालिआ राअसेहरकइन्दगेहिणी ।

भत्तुणो किदिमवन्तिसुन्दरी सा पडञ्जइदुमेदमिच्छदि ॥ ११ ॥

किं च ।

चन्दपालधरणीहरिणङ्को चक्कवट्टिपअलाहणिमित्तम् ।

एत्थ सट्ठअवरे रससोत्ते कुन्तलाहिवसुदं परिणेदि ॥ १२ ॥

हेतुता । तदा कारणमाला स्यात्' इति । परिकरोऽप्यत्र । स यथा—'विशेषणैर्यत्साकू-
तैरुक्तः परिकरस्तु सः' इति । द्वितीयपाठे आरोहणस्य चेतनधर्मस्य जयेष्वारोपणादु-
त्तरोत्तरप्रसारितलक्षणया परमकाष्ठापन्नत्वं व्यङ्ग्यम् ।

सो इति ।

स एतस्य कविः श्रीराजशेखरस्त्रिभुवनमपि धवलयन्ति ।

हरिणाङ्कप्रति(पङ्क्ति)सिद्धवा निष्कलङ्का गुणा यस्य ॥

प्रतिकूलतया सिद्धिस्तत्कार्यकारित्वम् । त्रिभुवनमिति निष्कलङ्का इति च व्यतिरेकः ।
'उपमानाद्यदन्यस्य व्यतिरेकः स एव सः ।' इति काव्यप्रकाशे । अन्यस्य व्यतिरेको
विशेषेणातिरेक आधिक्यं व्यतिरेक इत्यर्थः । 'विस्तरादुत सङ्क्षेपाद्विदधीत प्ररोचनाम्'
इत्युक्तत्वाद् 'प्रशंसा तु द्विधा ज्ञेया चेतनाचेतनाधया । चेतनास्तु कथानायकविसम्भ्य-
नटाः स्मृताः ॥ अचेतनां देशकालां मालो मनुशरन्मुखः ॥' इत्युक्तेष्व कविप्रशंसा
कृता । नटप्रशंसा किं पुनरित्यादिना सूचिता ।

सूत्रधारः—

तत्केन समादिष्टाः प्रयुङ्ग्वम् ।

पारिपार्थकः—

चाट्टवानकुलमौलिमाटिका राजशेखरजयीन्द्रगेहिनी ।

भर्तुः कृतिमवन्तिसुन्दरी सा प्रयोजयितुमेतदिच्छति ॥

कवेर्भावां प्रयोजिका ।

किं चेति ।

चण्डपाठधरणीहरिणाङ्कश्चरन्तिन्दलामनिमित्तम् ।

अत्र साट्टवरे रसमौननि पुन्दलादिमुता परिणयति ॥

ता भाव, एहि । अणन्तरकरणिज्जं संपादेत्त । जदो महाराजदेईणं मूमिअं
वेत्तूण अज्जो अज्जघडिणिआ अ जवणिअन्तरे वट्टदि ।

(इति परिक्रम्य निष्क्रान्तौ ।)

प्रस्तावना ।

(ततः प्रविशति राजा देवी विदूषको विभवतश्च परिवारः । सर्वे परिक्रम्य यथोचितमुप-
विशन्ति ।)

राजा—देवि दक्खिणावहणरिन्दणन्दिणि, वडावीअसि इमिणा वस-
न्तारम्मेण । जदो

विम्बोडे वहलं ण देन्ति मअणं णो गन्थतेल्लाविला

वेणीओ विरअन्ति देन्ति ण तहा अन्नम्मि कुप्पासअम् ।

जं वाला सुहकुल्लुमम्मि वि घणे वट्टन्ति ठिल्लाअरा

तं मण्णे सिसिरं विणिज्जिअ वला पत्तो वसन्तूसओ ॥ १३ ॥

रजा. श्यारदयो जलं च । स्रोतः प्रवाहः । साटकलक्षणं त्वभ्यधावि । अत्र रूप-
कशेषानुप्रासा । अनेन तथा नायकप्रशसा साटकस्वरूपप्रशंसा च कृता । उक्तं हि—
'दायाकलाप प्रथमं बलाविधिरनन्तर' । दायाशून्या न दृश्यन्ते व्यवहाराः । वर्धचन ॥
दायाकलापस्तु कपेरनीघर्षप्रवासानम् ।' इति ।

ता इति ।

तद्भाव, एहि । अनन्तरकरणीयं संपादयावः । यतो महाराजदेव्योर्भू-
मिवा गृहीत्वा आर्य आर्यभार्या च जवनिकान्तरे वर्तते ।

तत इति । 'एवमन्यतमेनार्थं पात्रावाक्षिप्य सूक्ष्मम् । प्रस्तावनान्ते निर्गच्छेन्नो
वस्तु प्रपद्येत ॥' इति दशरूपवे उक्तत्वात् । 'गूढमन्त्र' इति दांगी भक्तो नर्मदिव-
क्षणः । स्नापनैरुपविस्तस्य उपलब्धोपसादकः ॥' इत्युक्त्वा 'पीठमर्दो निटपेव विदू-
षव इति निधा ।' इति तद्भेदाद्योक्त्वा 'वीणाप्रादो विदूषक' । स्वदुर्बलमपानिर्त-
नस्यारी स्ववर्महृत् ।' इति निदोषवत्क्षणनिरितिं श्यारतिलके ।

राजेति ।

देवि दक्षिणावदन्तरेन्द्रनन्दिनि, वर्धतेऽनेन वसन्तारम्मेण ।

जदो इति ।

वट्टः ।

विम्बोडे वट्टं न ददाति नदं नै नन्देति

वेणीविस्तस्यति ददति न नन्देति सूक्ष्मम् ।

देवी—देव, अहं वि तुज्ज पडिवइविआ भविस्सम् । जवा—
छोलन्ति दन्तरज्जाई गदे तुसारे
ईसीसि चन्दणरसन्नि मणः कुगन्ति ।
एहिं सुवन्ति धरमज्जनसाळिआसु
पावन्तपुञ्जिअपडं मिहुणाई पेच्छ ॥ ११ ॥

यद्वाला सुखइहुमेऽपि बने वर्तन्ते शिथिलादरा-
स्तन्मन्ये शिशिरं विनिर्जित बलात्प्राप्तो वचन्तोत्तवः ॥

कूर्पासकं चोलिका । 'वाला स्यात्तोडयाब्दा' इति वालात्जनम् । जनेन तासां वि-
लासवत्त्वं व्यङ्ग्यम् । वाला इत्यस्याङ्गनेरयंष्टिपञ्चम् । 'अनेकशब्दोपादानान्निर्द्वैतवा-
दीप्यते ।' इति दण्डिनोक्तम् । सत्र च वेन्ति देन्ति इति कथितनदत्तं काव्यदोषो न
ग्रहणीयः । विरलन्तीत्येतेन च्छेद्यानुप्रासनिर्वाहकत्वेन युगत्वात् । तद्वङ्गं च 'ओजे-
कस्य सङ्कटपूर्वः' इति काव्यप्रकाशे । अस्यार्थः—जनेकस्य व्यङ्गनस्य सङ्कटदेवकारं ज्ञानं
पूर्वं यस्य च च्छेद्यानुप्रास इति । न चाव्यवधानेन पूर्ववाचनेव च इति वाच्यम् । 'त-
तोऽदगपरिस्सन्दमन्वीकृतवपुः शरी । दग्ने अमपरिस्मानकालिनोगन्तवान्हुवान् ॥'
इत्यादावप्यकारमकारकारपकारकारव्यवधानेन तदनुदाहरणत्वात्तात् । यद्वैकल्य
देन्तिपदस्य दानविशेषार्थान्तरसंक्रमितवाच्यत्वाददोष इति दुच्छुद्धयस्यामः ।

देवी—

देव, अहमपि तव प्रतिवर्षिका भविष्यामि ।
प्रतिवर्षयतीति प्रतिवर्षिका । वचन्तवर्गिकेत्यर्थः ।
जघेति ।

यथा—

सुरन्ति दन्तरज्जानि गति तुसारे
ईपदापच्चन्दनरसे ननः कुर्वन्ति ।
इदानीं स्रजन्ति गृहमप्यनशाळिकासु
पादान्तपुञ्जितरदं मिथुनानि प्रेक्षन् ॥

मध्यमशाळिकास्त्रिस्तनेनान्तर्ग्रहस्तापस्तस्य इत्युक्तम् । पादान्तेस्तारिना पद्मानने-
क्षोचा । सुरन्तीत्यनेनोद्यतां हासप्रहन्वमुक्तम् । यथा शृङ्गारविच्छेदे—'क्षिन्विद्विच्छे-
तेर्गच्छेः क्षिन्विद्विच्छेतेर्गच्छेः । क्षिन्विद्विच्छेतेर्गच्छेः सोऽनमुत्तमानां भवेदयम् ॥' इति ।
मिथुनानीति विरहाप्रहन् व्यङ्ग्यम् ।

(नेपथ्ये ।)

वैतालिकः—जय पुवदिबङ्गणामुजङ्ग चम्पाचम्पककण्णजर लीला-
गिज्जिवरादादेस विक्रमकन्तकानलज हरिकेलीकेलिवारज अवमाणिव-
जच्चसुवण्णवण्ण सबङ्गसुन्दरचणरमणिज, सुहाव दे होदु सुरहिसमार-
म्भो । इह हि

पण्डीणं गण्डवालीपुलवणचवला कच्चिवालावलीणं

नाणं दो हण्डवन्ता रहरसकल लेलचोलप्पिवाणम् ।

कण्णाडीणं कुणन्ता चिउतरत्तणं कुन्तलीणं पिप्पुं

गुन्कन्ता पेहण्ठि मलयसिहरिणो सीवला वान्ति वावा ॥१५॥

जयेति ।

जय पूर्वदिगङ्गणामुजङ्ग चम्पाचम्पककर्णपूर लीलानिर्मितरादादेस विक्र-
मान्तकान्तरूप हरिकेलीकेलिवारज अपमानितवात्यसुवर्णवर्ण सर्वाङ्गसुन्दर-
त्वरमणीय, सुहाय ते भवतु सुरमिसमारम्भः ।

सुजङ्गः कामुकः । 'रादागटल' 'चम्प' इति वा पाठः । 'अपमानितकर्णसुवर्णदान'
इति वा पाठः । रादाः सर्वाः संदुष्टम् । चम्पारादाकान्तरूपहरिकेल्याख्या देसाः । का-
मस्त रूपमिति न व्याख्या । प्रक्रमनमपत्तेः । चम्पं गानाकलकौशलत्वम् । वाद्ययोः
संदुष्टो रूपदम् । हरिकेली कालिनिर्वेलमर्षेयः । सुरनिर्वन्दतः ।

इह हि

पण्डीणां गण्डवालीपुलवणचवला, वाडीवालावलीणां

नाणं हि खण्डवन्तो रतिरमसकल लेलचोलङ्गणान् ।

कण्णाडीणां कुणन्तो कुन्तलत्तणं कुन्तलीणां पिप्पुं

गुन्कन्ताः पेहण्ठि मलयसिहरिणो सीवला वान्ति वावा ॥

पाम्पादपल्लवरोशुवाः शिष्यः । पुलकनं पुलकवत् । तल्लं तल्लवत्तरणम् ।
एतेन वनहोमवत्सुकं दक्षिणालवपूनाम् । एतेन दत्तदेशनिर्णयं राते व्यष्टम् ।
लन्धया विषदेरवर्णनं रोषरत्नदर्शनं चित्तमेव मजेत् । पेहेति 'हेहेति वा' इत्य-
मेन निप्रकर्षमपत्तेः 'उपरि लोकाः' इत्यनेन मतेः । लक्ष्मणलक्ष्मणप्रत्येक्षा-
वच्छेद, परमणि 'अपेक्षन्तम्' इति प्रत्ययलोपेण कथिता 'लक्ष्मणलक्ष्मण' इति
लक्ष्मण । 'द्वेदो' इति द्विरन्तरं दोषदेव । लक्ष्मणलक्ष्मणलक्ष्मणः । 'हेदुप'
सुन्दरीनां च वाचस्पतिमनूनाम् । इत्यन्तरं हेदुर्हं रत्नेर्हमि' मया !' इति
रतिजोषणम् ।

(अत्रैव ।)

द्वितीयः—

जादं कुङ्कुमपङ्कलीढमरठीगण्डप्पहं चम्पयं

थोआवट्टिअदुद्धमुद्धकलिआ पप्फुल्लिआ मल्लिआ ।

मूले सामलमगलगभसलं लक्खिज्जए किंसुअं

पिज्जन्तं भसलेहिं दोहिं वि दिसाभाएसु लम्गेहिं व ॥ १६ ॥

राजा—पिए विठ्ठमलेहए, एको अहं वट्ठावओ तुज्ज, एका तुमं वट्ठाविआ मज्ज । किं उण दुवे वि अल्ले वट्ठाविआ कच्चणचण्डरअणचण्डेहिं वन्दीहि । ता विठ्ठममरट्टपअट्टाविअं तरट्ठीणम्, णट्ठावअं मलयमारुदन्दोलिदलदाणच्चणीणम्, चारुपवच्चितपच्चमं कलअण्टिकण्ठकन्दलेसु, कन्दलिअकन्दप्पकोअण्डदण्डखण्डितचण्डिमम्, सिणिद्धवन्धुं वसुंधरापुरंधीए । विसारिअ पसइप्पमाणे अच्छिणी महुच्छवं जहिच्छं पेच्छदु देवी ।

जादमिति ।

जातं कुङ्कुमपङ्कलीढमहाराष्ट्रीगण्डप्रभं चम्पकं

स्तोकावर्तितदुग्धसुग्धकलिका प्रोत्फुल्ला मल्लिका ।

मूले श्यामलमगलगभमर लक्ष्यते किंशुकं

पीयमानं मधुपाम्यां द्वाभ्यामपि दिशाभागेषु लम्बाम्यामिव ॥

मरठीति दंष्ट्रादि । थो इति 'स्तस्य थ' इति थ । स्तोत्रपदमत्यन्तसादृश्यार्थम् । सुग्धा सुन्दरी । 'सुग्धः सुन्दरमूढयो.' इत्यभिव्यानात् । महाराष्ट्रीपदं गौरवातिशयकथनार्थम् । स्वभावतस्तद्गुणानां गौरवात् । भमलो भ्रमर । अत्र रूपकस्वभावोक्तयु-
त्प्रेक्षा । स्वभावोक्तिर्दिग्दिनोक्ता—'नानावर्धं पदार्थानां रूपं साक्षाद्विरूप्यती । स्वभावोक्तिश्च जातिश्रेयाया सालंकृतिर्यथा ॥' इति ।

राजा—

प्रिये विठ्ठमलेखे, एकोऽहं वर्धापकस्तव, एका त्वं वर्धापिका मम । किं पुनर्द्वावप्यावां वर्धापिती काश्चनचण्डरत्नचण्डाभ्यां चन्दिभ्याम् । तद्विभ्रमगर्वप्रवर्तकं तरुणीनाम्, नर्तकं मलयमारुतान्दोलिततलतानर्तकीनाम्, चारुप्रपञ्चितपञ्चमं कलकण्ठीकण्ठकन्दलेषु, कन्दलिनकंदर्पकोदण्डदण्डखण्डितचण्डिमानम्, त्रिगुणान्वयं वसुंधरापुरंध्याः । विसार्य प्रसूतिप्रमाणे अक्षिणी मधूत्सवं यथेच्छं प्रेक्षतां देवी ।

देवी—जघा किल निवेदिदं वन्दीहिं । पञ्च जैव मलवाणिज ।
तथाहि ।

लङ्घातोरणमालिवातरलिणो कुन्मुन्भवत्सासने
नन्दन्दोलिदचन्दणहुमलङ्काकपूरसंपङ्क्तिगो ।

कङ्कोलीकुलकम्पिणो फणिलङ्गाणिप्पट्टणट्टावजा

चण्डं चुम्बितन्ववणिसलिला वाञ्छन्ति चित्ताणिज ॥ १७ ॥

वर्धोपनं वर्धनम् । विघ्ननेत्यादि नष्टत्ववर्धनेपणानि । तरटीति दंष्ट्रादिवात् । पट्ट-
वञ्जनेति वयोऽनुसारेण । तादृशं हि विघ्नमतिदानम् । अथवा यथायं कालिनीनां
विघ्नजनकस्तथा वसन्तोत्सवोऽपि । कामुकन्धि विलोक्य कालिन्यो विघ्नमनुग्रहमा-
भवन्ति । अयं उपमानम् । तेन विमर्शितं न दोषः । एतेन स्वस्य वसुधता
व्यङ्ग्य । 'ज्येष्ठ' स्मिन् च कुसुमाभरणादिगञ्जा तद्वर्जं च सहस्रं विमर्गं च ।
आक्षिप्य कान्तवर्धनं लघुं सखीनिर्मिश्रास्यितगतेन स विघ्नः स्यात् ॥' इति
विघ्नमलङ्घनम् । 'तद्वत्सं तापडं चैव छलितं शम्भया सह । ह्रीमञ्चं च रासं च
पद्मकारं प्रवक्षते ॥' इति पद्मेदमपि वृत्तं शृण्वते । पद्मः स्वरः । कलकली को-
मला । चार्विलादौ विरोधद्वयं बहुब्रीहिः । विस्तरैल्लिङ्गा विस्तरिताएवो दम्बिकार
रुचः । तदुक्तम्—'अद्यतं विस्तरितार विस्तरितमुदाहृतम् ।' इति । एतेनादराति-
शयो व्यङ्ग्य । अत्र हेतुरूपके । नन्वेकमिलादौ समाधिः । 'अन्वयमन्वयतोऽन्वय लो-
कसीमहरोधिना । सम्पगाधीयते यत्र स समाधिः स्मृतो यथा ॥' इति दण्डी ।

देवि—

यथा मिल निवेदिदं वन्दिष्याम् ।

चलमेवोत्तिलयः ।

प्रवृत्ता एव मलयानिला । तयाहि ।

लङ्घातोरणमालिवातरलिणः कुन्मुन्भवत्सासने

नन्दन्दोलिदचन्दणहुमलङ्काकपूरसंपङ्क्तिगो ।

कङ्कोलीकुलकम्पिणो फणिलङ्गाणिप्पट्टणट्टावजा

चण्डं चुम्बितन्ववणिसलिला वाञ्छन्ति चित्ताणिज ॥

कङ्कोली कुलकम्पिणः । कलिका, कलिका एव । लङ्घिणेन (लङ्घनान्तर)न ।
निपट्टेति स्मिन् निपट्टं वा । महात्मा नवयन् 'निपट्ट' इति प्रसिद्धम् । एतेन नन्द-
निकुलं वरुणः । अत्र प्रवृत्तमुर्ध्वमङ्गुलीयस्य लङ्घनं । हेयं लङ्घनम्—
'प्रसिद्धपरपदं यच्च प्रवृत्तोऽन्विषीयते । वा लङ्घनं लङ्घनं वन्ते लङ्घनमुर्ध्वमङ्गुलीयस्य ॥

अवि अ ।

माणं मुञ्चध देह बल्लहजणे दिङ्गि तरङ्गुत्तरं

तारुणं दिवहाई पञ्च दह वा पीणत्यणत्थम्भणम् ।

इत्थं कोइलमञ्जुसिञ्जणमिसादेअस्स पञ्चेसुणो

दिण्णा चित्तमहसवेण मुअणे आण्णे व सवंकसा ॥ १८

विदूषकः—भो, तुह्माणं सवाण मज्जे अहमेको कालक्खरिओ ।
जस्स मे ससुरस्स ससुरो पण्डिअघरे पुत्थिआइं वहन्तो आसी ।

चेटी—(विहस्य ।) तदो आगदं दे अण्णएण पण्डित्तणम् ।

विदूषकः—(सक्रोधम् ।) आः दासीए वीए भविस्सकुट्टणि णिल्ल-
क्खणे अविअक्खणे, ईरिसो हं सुक्खो जो तुए वि उअहसिज्जामि ।

अनिष्टुराक्षरप्रायं सुकुमारमिति स्मृतम् । यत्र संपूर्णवाक्यत्वमर्थव्यक्तिं वदन्ति ताम् ॥
इति । एवमग्रेऽपि गुणा द्रष्टव्याः । अत्रानुप्राससमाध्ययश्लेषाः ।

अपि च ।

माणं मुञ्चत ददत बल्लमजने द्दष्टिं तरङ्गोत्तरां

तारुण्यं दिवसानि पञ्च दश वा पीनस्तनस्तम्भनम् ।

इत्थं कोकिलमञ्जुशिञ्जननिपादेवस्य पञ्चयो-

र्दत्ता चैवमहोत्सवेन मुचने आज्ञेय सर्वेरुपा ॥

मानलक्षणं शृङ्गारतिलके—‘स मानो नायिका यस्मिन्नीर्घ्रया नायकं प्रति । धत्ते
विकारमन्यस्त्रीसद्वदोपवशाद्यथा ॥’ इति । तरङ्गितेति तदाख्यो दृग्विकार उक्तः ।
कट्टोला इव यत्कान्तिविच्छेदमन्तर्गतम् ।’ इति तद्वक्ष्यम् । चैत्रे मधुम्वयैत्रमधु-
त्सवः । सर्वकृपेति तत्र कामुकरहितत्वं व्यङ्ग्यम् । अत्र निप्रलम्भशृङ्गारः । कोकिल-
रवादयो विमावाः । दृग्विकारादयोऽनुभावा द्रष्टव्याः । निर्वेदादयो व्यभिचारिणश्च ।

विदूषकः—

भोः, सुप्पाकं सर्वेषां मध्यंऽहमेकः कालाक्षरिकः । यस्य मे अशुरभ्य
अशुरः पण्डितगृहे पुस्तकानि ब्रह्मासीत् ।

कालाक्षरानि वेदीति काव्यशक्तिः पण्डितः ।

चेटी—

तन आगतं ते अन्वयेन पाण्डित्यम् ।

वैशङ्ग्यमागतमित्यर्थः ।

(विदूषकः पठति ।)

फुल्लकुरं कलमकूरसमं वहन्ति

जे सिन्दुवारविदवा मह वल्लमा दे ।

जे गालिअस्स महिसीदहिणो सरिच्छा

ते किं च सुद्धविअइल्लपसूणपुज्जा ॥ १९ ॥

विचक्षणा—णिअकन्तारल्लणजोगं दे वचणम् ।

विदूषकः—ता उआरवअणे, तुमं पढ ।

देवी—(किंचित्स्मिता ।) सहि विअक्खणे, अह्माणं पुरदो तुमं गाढं कइत्तणेण उच्चाणा होसि । ता पढ संपदं अज्जउत्तस्स पुरदो सअं कदं किंपि कवम् । जदो तं कवं जं सहाए पटीअदि, तं सुवण्णं जं कसवट्टए णिव-
ट्टेदि, सा धरिणी जा पिअं रखेदि, सो पुत्तो जो कुलं उज्जलेदि ।

फुल्लेति ।

पुष्पोत्करं कलमकूरसमं वहन्ति

ये सिन्दुवारविदवा मम वल्लमाले ।

ये गालितस्य महिषीदघ्नः सदक्षा-

स्ते किं च सुग्धविचक्रिलप्रसूतपुज्जाः ॥

कूर ओदनः । विचक्रिलात्तरमेदाः । मम वल्लमा इत्यनेन स्वस्य कामकलाकुश-
लत्वं व्यङ्ग्यम् ।

विचक्षणा—

निजकान्तारल्लनयोग्यं ते वचनम् ।

स्वशुद्धिमेव केवलमाश्रित्य रक्षयसीति भावः ।

विदूषकः—

तदुद्यरवचने, त्वं पठ ।

देवी—

सखि विचक्षणे, अस्माकं पुरतस्त्वं गाढं कवित्वेनोत्ताना भवसि ।

अदिगर्वाद्यस्य इति भावः ।

तत्पठ संप्रतन्मार्गपुत्रस्य पुत्रः न्वयं कृतं किमपि काव्यम् । यन्म-
त्काव्यं यन्मुमायां पठ्यते, तत्सुवर्गं यन्कपाटिकायां निवर्तते, सा गृहिणी
या पतिं रक्षयति, स पुत्रो यः कुलमुज्ज्वलयति ।

‘सर्वस्त्रानिः पतिर्वाच्य आर्यपुत्रेति दौवने’ इत्युत्प्रेरणयुक्तम्युक्तम् ।

विचक्षणा—जं देवी आणवेदि । (पठति ।)

जे लङ्गागिरिमेहलाहिं खलिदा संभोजस्त्रिणोर्ई-

फारफुल्लफणावलीकवलणे पत्ता दरिद्रत्तणम् ।

ते एहिं मलयानिला विरहिणीणीसाससंपङ्क्तिणो

जादा इति सिमुत्तणे वि वहला तारुण्यपुण्णा विअ ॥ २० ॥

राजा—सच्चं विअक्खणा विअक्खणा चतुरत्तणेण उत्तीणम् । ता

किं अण्णम् । कहणं वि कई ।

देवी—(विहस्य ।) कहचूडामणिचतुणेण द्विदा एसा ।

विदूषका—(सक्रोधम् ।) ता उज्जुअं जेव कि ण भणीअदि देवीम्,

अञ्जुत्तमा विअक्खणा कवम्मि, अचहमो कविञ्जलवत्तणो चि ।

विचक्षणा—

यदेव्याशपयति ।

जे इति ।

जे लङ्गागिरिमेहलायां खलिताः संभोजस्त्रिणोर्भी-

स्वारोत्फुल्लफणावलीकवलने प्राप्ता दरिद्रत्वम् ।

त इदानीं मलयानिला विरहिणीनिःश्वाससंपङ्क्तिणो

जाता इति शिशुत्वेऽपि बहलासारण्यपूर्णा इव ॥

अयं शोक वदितिर्यद्वत्तुर्घ्नोक्तिभिर्भित्ते धर्मे निश्वाससंपङ्क्तिर्देन बहूनां
प्राप्तश्चयां किं किं न पुनरित इति वदुः स्वयत्त इत्युदाहरणदिपादपेनोदरत्त वदन्-
वासे [चतुर्थोपादे] । एता बहूनाप्रेक्षाया स्वयमेव विवरता—रव्यहो-
दाहरणम् । अत्र ऐह्यप्रेक्षारतादिदिभादनाः । दिभादना दितिनेह—अतिरिक्तेह-
तया वदितिर्यद्वत्तुर्घ्नोक्तिभिर्भित्ते धर्मे निश्वाससंपङ्क्तिर्देन बहूनां इति ।

राजा—

एता विचक्षणा विचक्षणा चतुरदेनोत्तीणम् । तस्मिन् । वदन्तस्मि-

यति ।

देवी—

वदितिर्यद्वत्तुर्घ्नोक्तिभिर्भित्ते धर्मे निश्वाससंपङ्क्तिर्देन बहूनां इति ।

विदूषका—

अयं शोक वदितिर्यद्वत्तुर्घ्नोक्तिभिर्भित्ते धर्मे निश्वाससंपङ्क्तिर्देन बहूनां इति ।

विचक्षणा—अज्ज, मा कुवं जेव कइत्तणं पिसुणोइ । जदो
णिअकन्तारज्जणजोगं णिजोदरमरित्तणम् । णिन्दणिज्जे वि अत्थे सुउमारा
दे वाणी, लम्बत्थणीए विअ पक्कावली, तुन्दिलाए विअ कञ्जुलिया, ठेराए
विअ कडक्खविकखेवो, कट्टिदकेसाए विअ मालदीकुसुममाला, काणाए
विअ कज्जलसलाआ, ण सुट्टुदरं भादि रमणिज्जा ।

विदूषकः—तुज्ज उण रमणिज्जे वि अत्थे ण सुन्दरा सदावली ।
कणअकडियुत्तए विअ लोहकिङ्किणीमाला, पडिवट्टे विअ टसरविरअणा,
गोरङ्गीए विअ चन्दणचच्चा, ण चारुत्तणमवलम्बेदि । तहा वि तुमं वण्णीअसि ।

विचक्षणा—अज्ज, मा कुप्प । का तुझेहिं सह पडिसद्धा । जदो
तुमं णाराओ विअ णिरक्खरो वि रअणतुलाए णिउज्जीअसि । अहं उण
तुले व लद्धक्खरा वि ण सुवण्णलवे विणिउज्जीआमि ।

विचक्षणा—

आर्य, मा कुप्प । काव्यमेव कवित्वं पिशुनयति । यतो निजकान्तारज्ज-
नयोग्यं निजोदरंमरित्वम् । निन्दनीयेऽप्यर्थे सुकुमारा ते वाणी, लम्बत्तन्ना
इवैकावली, तुन्दिलाया इव कञ्जुलिका, स्वविराया इव कटाक्षविक्षेपः,
कर्तितकेशाया इव मालतीकुसुममाला, काणाया इव कज्जलगलाका, न
सुष्टुतरं भाति रमणीया ।

ते वाणी न भातीत्यर्थः ।

विदूषकः—

तव पुना रमणीयेऽप्यर्थे न सुन्दरा शब्दावली । कनककटिस्तत्र इव
लोहकिङ्किणीमाला, प्रतिपट्ट इव त्रसरविरचना, गौराङ्गा इव चन्दनचर्चा,
न चारुत्वमवलम्बते । तथापि त्वं वर्ण्यसे ।

प्रतिपट्टः पट्टसूत्रम् । चन्दनचर्चायाः स्वतः सुन्दरत्वेऽपि गौरेऽङ्गे परमागालमा-
दसौन्दर्यम् । अर्थासुन्दरत्वेऽपि काव्यकौशलादहं सुकविः, त्वं त्वर्थसौन्दर्येऽप्यसुन्दरक-
वित्वे वर्ण्यसे च सर्वैरिति महदाश्चर्यमिति भावः ।

विचक्षणा—

आर्य, मा कुप्प । का सुप्तामिः सह प्रतित्स्पर्धा । यतस्त्वं नाराच इव
निरक्षरोऽपि रत्नतुलायां निरुज्यसे । अहं पुनस्तुलेव लब्धाक्षरापि न सुवर्ण-
भाण्डे(लवे) विनियुज्ये ।

विदूषकः—एवं मह भणन्तीए तुह वामं दक्खिणं अ जुहिद्विजे-
दृभावरणामहेअं अङ्गजुअलं उप्पाडइस्सम् ।

विचक्षणा—अहं वि उत्तराफग्गुणीपुरस्सरणक्खत्तणामहेअं अङ्गं
तुह इति खण्डिस्सम् ।

राजा—वअस्स, मा एवं भण । कइत्तणे द्विदा एसा ।

विदूषकः—(सक्रोधम् ।) उज्जुअं एव ता कि ण भणइ, अल्लार्ण
चेडिआ हरिअन्दणन्दिअन्दकोट्टिसहालप्पहुदीणं पि पुरदो सुकइ ति ।

राजा—एवं ण्णेदम् ।

(विदूषकः सक्रोधं परिक्रामति ।)

विचक्षणा—तहिं गच्छ जहिं मे पढमा साडिआ गदा ।

नाराचो रोदृशालका । नाराचस्य हि रत्नतुलावेधनमुपयोगः । तुलायास्तु सुवर्प-
भाण्डे न कोऽपीति निरक्षरलब्धाक्षरपदयोस्तात्पर्यम् ।

विदूषकः—

एव मम भणन्त्यास्तव वामं दक्षिणं च सुधिष्ठिरज्येष्ठभ्रातृनामधेयमङ्गदुग-
लमुत्पाटयिष्यामि ।

वर्परूपमित्यर्थः । भावरोति 'अवे आरः सुपि' इत्यारादेशं बाधित्वा 'पितृभ्रातृया-
दणामरः' इत्यरः ।

विचक्षणा—

अहमप्युत्तराफाल्गुनीपुरःसरनक्षत्रनामधेयमङ्गं तव क्षातिनि खण्डयिष्यामि ।
रत्नानिधमित्यर्थः ।

राजा—

पयस्स, मैवं भण । कमित्ते स्थितेपा ।

विदूषकः—

अज्जेव तस्सि न भण्यते, अल्लार्णं चेडिआ हरिअन्दणन्दिअन्दकोट्टि-
हाल्लभृतीनामपि पुरतः सुवधिरिति ।

परादिगन्तु (१) मिति शेषः ।

राजा—

एवमेव ।

विचक्षणा—

तज गच्छ जहिं मे पढमा साडिआ गदा ।

विदूषकः—(वलितग्रीवम् ।) तुअं उण तहिं गच्छ जहिं मे मादए पढमा दन्तावली गदा । ईदिसस्स राअउलस्स भद्दं भोदु, जहिं चेडिआ वम्भणेण समं समसीसिआए दीसदि । मइरा पञ्चगव्वं च एकास्सि मण्डए कीरदि, कच्चं माणिक्कं च समं आहरणे पउज्जीअदि ।

चेटी—इह राअउले तं ते भोदु कण्ठडिदं जं भअवं तिलोअणो सीसे समुव्वहदि । तेण च ते मुहं चूरीअदु जेण असोअतरू दोहदंलहदि ।

विदूषकः—आः दासीए पुत्ति टेण्टाकराले कोससअवट्टणि रच्छा-लोट्टणि, एवं मं मणसि । ता मह महवत्तणस्स मणिदेण तं तुमं लहसुं जं फग्गुणसमए सोहज्जणो जणादो लहदि । जं पामराहिन्तो वइल्लो लहदि ।

विदूषकः—

त्वं पुनस्तत्र गच्छ यत्र मे मातुः प्रथमा दन्तावली गता ।

कर्णवीटिकेत्यर्थः ।

ईदिसस्सेति ।

ईदृशस्य राजकुलस्य भद्रं भवतु, यत्र चेदिका ब्राह्मणेन समं समशीर्षिकया दृश्यते ।

समशीर्षिका प्रतिसर्वा ।

मइरेति ।

मदिरा पञ्चगव्यं चैकस्मिन्माण्डे क्रियते, काचं माणिक्यं च सममानेण प्रयुज्यते ।

विचक्षणा—

इह राजकुले तत्ते भवतु कण्ठस्थितं यद्गवास्त्रिलोचनः शीर्षं समुद्वहति ।

अर्धचन्द्र इत्यर्थः ।

तेणेति ।

तेन च ते मुखं चूर्ण्यतां येनाशोकतरुर्दोहदं लभते ।

पादप्रहारेणेत्यर्थः । 'पादाहतः प्रमदया विरुमत्तशोकः' इति प्रतिदिः ।

विदूषकः—

'आ. दासीए' इत्यादि व्याख्यातम् (१७ पृष्ठे) ।

एवमिति ।

एवं मां मणमि । तन्मम मद्वात्राखणस्य मणितेन तत्त्वं लभस्य यत्कादगुनममये शोमाद्धनो जनाल्लभते । यत्पामरंभ्यो वशीवर्दो लभते ।

कादगुनममय इति धूर्तप्रक्षेपादिकम् । वशीवर्द इति नाष्टाष्टदमितीति ।

विचक्षणा—अहं उण तुह एवं भणन्तस्स णेरस्स विज पावलगात्स
पाएण न्हं चूरइस्सम् । अण्णं च, उत्तरासाढापुरस्सरणक्खत्तणामहेअं
अन्नजुअलं उप्पाडिअ घाह्तिस्सम् ।

विदूषकः—(सक्रोधं परिक्रामन् । जवनिकान्तरे किञ्चिदुभयैः ।) ईरिसं राव-
उलं दूरे वन्दीअदि जहिं दासी वल्लणेण समं पडिसिद्धिं करेदि । ता अ-
ज्जम्पहुदि णिअगेहणीए वसुंधराणामहेआए वल्लणीए चलणसुस्सुअओ
भविअ गेरे जेअ चिट्ठिस्सम् ।

(सर्वे हसन्ति ।)

देवी—अज्जउत्त, कीदिसी कविजलेण विणा गोह्ठी, कीदिसी णअ-
णल्लणेण विणा पसाहणलच्छी ।

(आवासे ।)

ण तु ण तु आगमिस्सम् । अण्णो को वि पिअदअम्मो अण्णोमीअनु ।
अह्मा एता दुट्ठदासी तम्भकुआ टप्परकणी पडिसाअअ देअ नए हागे

विचक्षणा—

अहं एतत्तवैव भणतो नृपुत्रेण पादतमस्त पादेन हस्तं चूर्णयिष्यामि ।

नृपुत्रस्याग्नेन त्वर्धप्रत्यपि त्वमस्मोक्तम् ।

अण्णं वेति ।

अम्भ, उत्तरापादापुरस्सरणक्खत्तणामहेअं अन्नजुअलं उप्पाडिअ घाह्तिस्सम् ।

अज्जम्पहुदि णिअगेहणीए वसुंधराणामहेआए वल्लणीए चलणसुस्सुअओ
भविअ गेरे जेअ चिट्ठिस्सम् ।

अज्जम्पहुदि णिअगेहणीए वसुंधराणामहेआए वल्लणीए चलणसुस्सुअओ
भविअ गेरे जेअ चिट्ठिस्सम् ।

ईरिसिन्निति ।

ईरिसं राव-उलं दूरे वन्दीअदि जहिं दासी वल्लणेण समं पडिसिद्धिं करेदि । ता अ-
ज्जम्पहुदि णिअगेहणीए वसुंधराणामहेआए वल्लणीए चलणसुस्सुअओ
भविअ गेरे जेअ चिट्ठिस्सम् ।

देवी—

अज्जउत्त, कीदिसी कविजलेण विणा गोह्ठी, कीदिसी णअ-
णल्लणेण विणा पसाहणलच्छी ।

उवहसपरां करीअनु । नरुमेतो मुदो तुनाथं मयागं मज्जे, तुमे उ
वरससअं जीअम ।

विचक्षणा—ना अणुवन्नेहि । अणुगजत्तमो ननु कविजलवप्रगो
सलिलसिरो विअ सणगुणगार्दी चिरं गाढअगे भोदि । णं दंमगीअं दीनहु ।

राजा—(मनस्ताप्योत्तर ।)

गावन्तगोवअवहृदपेदिआनु

दोलासु विव्रमवदीसु निमज्जदिट्ठी ।

जं जादि खञ्जितुग्गग्ग्हो दिणेमो

तेणेघ होन्ति दिअहा अदीहदीहा ॥ २१ ॥

येति ।

न खलु न गृत्वागनिध्यानि । अन्यः कोऽपि प्रियवयसोऽन्विष्यताम् ।
अयवैषा दुष्टदासी लम्बकुचा दम्परकर्णा प्रतिशीर्षकं दत्त्वा नम न्यान
उपहसनायै क्रियताम् । अहमेकौ मृतौ दुष्माकं सर्वेषां नये, यूयं पुनर्वैर्ष्यां
जीवत ।

दम्परो वंशपात्रम् । 'दोपला' इति नापात्रम् । तद्वन्धुगो वत्साः । प्रतिशीर्षक-
लक्षणमुक्तम् । नम स्थान इति मरीचो वेपोऽन्वले दातव्य इत्यर्थः ।

विचक्षणा—

मानुवधीत । अनुनयकर्कशः खलु कपिशलव्राह्मणः सलिलसिक्त इव गणगुण-
अग्निध्विरं गाढतरो भवति । ननु दर्शनीयं दृश्यताम् ।

राजा—

गायद्रोपवधूपदप्रेक्षितासु

दोलासु विव्रमवतीषु निपज्जदिट्ठि ।

वधाति खञ्जितुरङ्गरथो दिनेश-

त्तेनैव भवन्ति दिवत्ता अतिदीर्घदीर्घाः ॥

पदैश्वर्यैः । प्रेक्षितास्त्वान्दोलितासु । गोष्ठोन्निर्विनातिदीर्घा दिवत्ता आलस्यनावाह-
न्तीत्यानीयतां कपिशलव्राह्मण इति ध्वन्यते, तेन प्रहृतसंगतिः । अत्र हेन्वतिशयोक्ति-
पर्यायोक्त्युल्लेखाः । अतिशयोक्तिपर्यायोक्तौ दण्डिनोक्ते—'विचक्षायां विशेषस्य लोह-
सीमातिवर्तिनी । असावतिशयोक्तिः स्यादलं करोत्तमा यथा ॥' इति । 'अथैतिष्ठमनाख्याय
तत्सैव सिद्धये । यत्प्रकारान्तराख्यानं पर्यायोक्तिरुच्यते ॥' इति ।

(प्रविश्यापदीहेयेन ।)

विदूषकः—जासगनासगम् ।

राजा—किं तेन ।

विदूषकः—भैरवापन्दो जावच्छदि ।

देवी—किं सो, जो जणववपादो जच्चमुदसिद्धी सुणीवदि ।

विदूषकः—जय इं ।

राजा—पवेसन ।

(विदूषको निष्क्रम्य तैर्नैव ग्रहं प्रविशति ।)

भैरवानन्दः—(किंविन्मदनमिनीय पठति ।)

नन्तो प तन्तो प ज किं पि जायं ज्ञानं च णो किं पि गुरुपसादा ।

नज्जं पिज्जानो महिलं रत्नानो नोक्खं च जानो कुलमगलगा ॥ २२ ॥

प्रविश्येति । जपदी जवनिका ।

विदूषकः—

जासगनासगम् ।

राजा—

किं तेन ।

प्रविश्यापदीहेयेन ।

विदूषकः—

भैरवानन्द जावच्छति ।

देवी—

किं सो, जो जणववपादो जच्चमुदसिद्धी सुणीवदि ।

विदूषकः—

जय इम् ।

राजा—

पवेसन ।

नन्तो इति ।

नन्तो न तन्त्रं न च विन्मि प्पनं ज्ञानं च णो किं पि गुरुपसादा ।
 नज्जं पिज्जानो महिलं रत्नानो नोक्खं च जानो कुलमगलगा ॥ २२ ॥

अवि अ ।

रण्डा चण्डा दिक्खिदाधम्मदारा
मज्झं मंसं पिज्जए खज्जए अ ।
भिक्षा भोज्झं चम्मखण्डं च सेज्जा
कोलो धम्मो कस्स णो भादि रम्मो ॥ २३ ॥

किं च ।

सुत्तिं भणन्ति हरिवल्लमुहाहिदेआ
ज्ञाणेण वेअपठणेण कदुक्किआए ।
एक्केण केवलमुमादइएण दिट्ठो
मोक्खो समं सुरअकेलिसुरारसेहिं ॥ २४ ॥

राजा—एदं आसणम् । उपविसदु भैरवाणन्दो ।

मन्त्रादिलक्षणान्यतिप्रयोजनतया न लिख्यन्ते । अत्र विरोधाभासः । स यथा
दण्डिना प्रोक्तः—‘विरुद्धानां पदार्थानां यत्र ससर्गदर्शनम् । विशेषदर्शनायैव स विरोधः
स्मृतो यथा ॥’ इति ।

अवि एति ।

अपि च ।

रण्डा चण्डा दीक्षिता धर्मदारा
मद्यं मांसं पीयते खायते च ।
भिक्षा भोज्यं चर्मखण्डं च शय्या
कौलो धर्मः कस्य नो भाति रम्यः ॥

किं चेति ।

सुत्तिं भणन्ति हरिवल्लमुहादिदेवा
ध्यानेन वेदपठनेन ऋतुक्रियाभिः ।
एतेन केवलमुमादयितेन दृष्टो
मोक्षः समं सुगतेलिसुगारमैः ॥

हस्तिप्रभमुखाश्च देवादिदेवाश्चेति विप्रश्नः । अत्र व्यतिरेकः ।

राजा—

उदमालनम् । उपविसदु भैरवानन्दः ।

भैरवानन्दः—(वपविस्य ।) किं कादवम् ।

राजा—कहि वि विसए अच्चरिजं दडुमिच्छामि ।

भैरवानन्दः—

दंसेमि तं पि ससिणं वसुहावतिण्णं

थम्भेमि तत्स वि रविस्स रहं णहद्धे ।

आणेमि जक्खसुरसिद्धगणङ्गणाओ

तं णत्थि भूमिवलए मह जं ण सज्जम् ॥ २५ ॥

ता भण कि करीअदु ।

राजा—वअस्स, तुए कहिं पि अपुवं दिट्ठं महिलारअणम् ।

भैरवानन्दः—

किं कर्तव्यम् ।

किनीप्पितं ते मया कर्तव्यमित्यर्थः ।

राजा—

कस्मिन्नपि विषये आश्चर्यं द्रष्टुमिच्छामि ।

अनेन कारणाख्यमङ्गमुक्तम् । 'प्रकृतार्थस्य चारम्भः कारणं नाम तद्भवेत् ।' इत्युक्तत्वात् ।

भैरवानन्दः—

दर्शयामि तमपि शशिनं वसुधावतीर्णं

स्तस्मानि तस्यापि रवे रथं नमोऽर्धे ।

आनयामि यदसुरसिद्धगणाङ्गना-

स्तस्मास्ति भूमिवलये मन यन्न साध्यम् ॥

एतेनावमरीषंध्यहो व्यवसाय उक्तः । तन्नावमरीषज्ञं दशरूपके—'जोधेनावमरीषो-
यन्न व्यसनाद्वापि लोभनात् । गर्भनिर्भिन्नपीजापं. सोऽवमरीष इति स्मृतः ॥' इति ।
व्यवसायत्क्षणमपि तत्रैव—'व्यवसाय. स्वराक्तदुक्तिः' इति ।

ता इति ।

तन्नपि किं कियतान् ।

राजा—

ययत्त, त्वया पुत्राप्स्यन्ति त्वं महिलारत्नम् ।

विदूषकः—दिङ् दाव ।

राजा—कहेहि ।

विदूषकः—अत्थि एत्थ दक्खिणावहे वच्छोमं णाम णअरम् । तहिं
मए एक्कं कण्णारअणं दिट्ठम् । तमिहाणीअदु ।

भैरवानन्दः—आणीअदि ।

राजा—ओदारीअदु पुण्णिमाहरिणक्को घरणीअले ।

(भैरवानन्दो ध्यानं नाटयति ।)

(ततः प्रविशति पदाक्षेपेण नायिका । सर्वे आलोकयन्ति ।)

राजा—अहह, अच्चरिअं अच्चरिअम् ।

जं धोअज्जणसोणलोअणजुअं लग्गालअगं मुहं
हत्थालम्बिदकेसपल्लवचए दोल्लन्ति जं विन्दुणो ।

विदूषकः—

दृष्टं तावत् ।

राजा—

कथय ।

विदूषकः—

अस्त्यत्र दक्षिणापथे वैदर्भं नाम नगरम् । तत्र मयैकं कन्यारत्नं दृष्टम् ।
तदिहानीयताम् ।

कन्यारत्नमुत्कृष्टा कन्या । 'जातौ जातौ यदुत्कृष्टं तदन्नमभिधीयते' इत्युक्तत्वात् ।

भैरवानन्दः—

आनीयते ।

राजा—

अवतार्यतां पूर्णिमाहरिणाक्को घरणीतले ।

पूर्णिमाचन्द्रवदाहादकारि स्त्रीरत्नमानीयतामित्यर्थः । दृष्टान्तालंकारः । नायिका
कर्पूरमञ्जरी ।

राजा—

अहह, आश्चर्यमाश्चर्यम् ।

यद्वौताञ्जनशोणलोचनयुगं लग्गालकाग्रं मुखं

हत्थालम्बितकेसपल्लवचये दोलायन्ते यद्विन्दवः ।

जं एहं सिचवञ्चलं जिवसिदं तं हाणकेलिङ्गिदा
आणीदा इवमवमुदेकजणणी जोईसरेणामुणा ॥ २६ ॥

अवि अ ।

एहेण पाणिगलिणेण जिवेसवन्ती
वत्थञ्चलं घणयणत्यलसंसमाणम् ।
चिसे लिहिज्जदि ण कस्स वि संजमन्ती
अण्णेण चक्कमणढो चलिदं कडिहम् ॥ २७ ॥

विदूषकः—

हाणावमुदाहरणीच्चआए तरङ्गभङ्गस्त्वदमण्डणाए ।
जलमुल्लासिथणूलआए सुन्देरसयस्समिमीअ दिट्ठी ॥ २८ ॥

यदेकं निचयाम्भलं निदसितं तत्त्वानवेदिम्विता
आगीतेयममुदेकजणनी योगीश्वरेणामुणा ॥

धाताएनमत एद सोपनित्थं । तियवसा वरत्ताएव पदं तानिनिं एवम् ।
तम् । तयज्जतिल्लयं । एव सभावेति ।

अवि एति ।

अवि अ ।

नायिका—(सर्वानवलोक्य । स्वगतम् ।) एसो महाराजो को वि इमिणा गम्भीरमधुरेण सोहासमुदाएण जाणिज्जदि । एसा वि एदस्स महादेवी तक्कीअदि । अद्धणारीसरस्स विअ अकहिआ वि गोरी । एसो को वि जोई-सरो । एस उण परिअणो । (विचिन्त्य ।) ता कि ति एदस्स महिलास-हिदस्स वि दिट्ठी मं बहु मण्णेदि । (इति व्रतं वीक्षते ।)

राजा—(विदूषकमपवार्य ।) एदाए

जं मुक्का सवणन्तरेण तरला तिवखा कडक्खच्छडा
शिञ्जाविट्ठिअकेअअग्गिमदलदोणीसरिच्छच्छई ।

दृष्टिर्न तदस्थः । अन्यत्पूर्ववत् । अत्र रूपमुक्तम् । तद्यथा सुवाकरे—‘अन्नान्यभू-
मितान्येव प्रक्षेपाद्यैर्विभूषणैः । येन भूपितवद्भ्रान्ति तद्रूपमिह कथ्यते ॥’ इति । मृदवं
नामाङ्गमप्युक्तम्—‘दोषा गुणा गुणा दोषा यत्र स्युर्मृदवं हि तत् ।’ इति तल्लक्षणम् ।
‘शुद्धिष्टसृष्टिवन्धो यस्तत्सौन्दर्यमितीर्यते ।’ इति सौन्दर्यलक्षणम् ।

नायिका—एसो इति ।

एष महाराजः कोऽप्यनेन गम्भीरमधुरेण शोभासमुदायेन ज्ञायते । एषा-
प्यस्य महादेवी तर्क्यते । अर्धनारीश्वरसेवाकथितापि गौरी । एष कोऽपि
योगीश्वरः । एष पुनः परिजनः । तत्किमित्येतस्य महिलासहितस्यापि दृष्टिर्मा-
वहु मन्यते ।

व्रतमिति क्रियाविशेषणम् । अनेन कातराख्यं दर्शनमुक्तम् । ‘सभयान्वेषणपरं
यत्तत्कातरमुच्यते ।’ इति तल्लक्षणम् ।

राजा—अपवार्येति । अपवारणेन जनान्तिरुमुच्यते । अत एवोक्तं दशरूपके—
‘त्रिपताककरेणान्वानपवार्यन्तरा कथाम् । अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्याज्जनान्ते तजना-
न्तिकम् ॥’ इति । त्रिपताका तु संगीतरत्नाकरे—‘तर्जनीमूलसंलमकुथितादुष्टको
भवेत् । पताकः संहताकारः प्रसारितकरादुल्लिः ॥ स एव त्रिपताकः स्याद्वक्रिताना-
मिकादुल्लिः ।’ इति ।

एदाए इति ।

एतस्माः

यन्मुक्ता श्रवणान्तरेण तरला तीक्ष्णा कटाक्षच्छडा
शृङ्गाविष्टिकेतकाग्रिमदलदोणीसदृशच्छविः ।

तं कप्पूरस्तेण पं धवल्लिदो ज्योहाअ णं हाविदो
सुत्ताणं धनरेणुअ न्व छुरिदो जादो हि एत्थन्तरे ॥ २९ ॥

विदूषकः—अहो ते खबरेहा ।

नण्णे मज्झं तिवल्लिवल्लिअं डिन्ममुट्ठीअ गेहं
पो वाह्महिं रमणफलअं वेड्डिदुं जादि दोहि ।

पेत्तच्छेत्तं तरुणिअईदिज्जनाणोवनाणं
ता पच्चक्खं नह विलिहिदुं जादि एसा ण चित्ते ॥ ३० ॥

तत्कप्पूरस्तेन ननु धवलितो ज्योत्स्नया ननु तापितो
सुत्तानां धनरेणुनेव च्छुरितो जातोऽस्त्यत्रान्तरे ॥

द्रोणीनंदं नेत्रयोरस्तन्तु वेपुलताक्षयगार्धम् । अत्र हेवविद्यनोत्प्रेक्षाविरोधाभासाः ।
दीप्तकच्छाश्नानन्देऽस्तन्तुनिष्ठेर्विरोधः । त्वित्कर्मा कदाहायुजौ । तरलेवे तरलि-
तातनो दम्बिकार उच्यते । 'तरलं तदिति प्रहर्षलक्षारकनीतिम् ।' इति । ध्वन्यान्तर
इति 'ध्वलं त्रिषुदधितम्' इति ध्वन्युत्पत्तिः । एतेषु वेपुषु वेपुचिदसाभासो हेतुः ।
नायिकाया वचनैस्तोदयामादात् । 'एकस्मैवदुःखमेवैवता विरगभितः । पोषितो
यहुनल्लिभेदसाभासविधा नव ॥' इत्युक्तत्वात् । अत्र सत्रयोगः । खल्लदः स्यादि-
भावः । सर्वत्रालम्बनं नायिका नापश्य । यौवनादिरालम्बनयुगः । विलासादेक चेष्टा ।
अल्लुतिर्विज्ञाया । वचनस्वरूपः । एते आलम्बनोद्दीप्तविभावाः । पूर्वोक्ता दम्बिकरा
अनुभावाः । रोमायादयः सात्विका हेताः । हर्षादयो व्यभिचारिणः । यद्युप्रीत्याद-
यस्वरूपाः । भरतस्तु—'तन्मन्त्रिको विचारः स्याद्विचिन्तितोऽनुरागः । आदरादीक्ष्णं
चैव यद्युप्रीतिरुपैते ॥' इति । रसादिस्वरूपे त्वनविशेषोऽनुरागः संख्य नो-
च्यन्ते । एवं विभावादयः सर्वत्र हेताः ॥

विदूषकः—

अहो अस्मा खबरेहा ।

नण्णे मज्झं तिवल्लिवल्लिअं डिन्ममुट्ठीअ गेहं

पो वाह्महिं रमणफलअं वेड्डिदुं जादि दोहि ।

पेत्तच्छेत्तं तरुणिअईदिज्जनाणोवनाणं

ता पच्चक्खं नह विलिहिदुं जादि एसा ण चित्ते ॥

रमणफलं उपनयितम् । नेत्रहेत्रं यद्युप्रीतिः । चित्ते चित्तिदुं धारयितुं
न शक्नोतीत्यर्थः । डिन्मो वरः । हेतुद्वयेन नानाविधकारणत्वं व्यपन्नम् । अत्र
रसादयस्वरूपेऽनुरागः । लक्षणं तु 'युष्मन्तेषु चरन्तस्तदात्मनोऽप्युप' ।

नमो राज्ञो विद्विज्जना समुत्तारितविहसणा वि रमणिज्जा । अट्टवा ।
 ते नमस्तुता वि विहसयन्ति तागं अलंकारपरेण सोदा ।
 विहसयन्ति वि साधुसम्य सोदा समुम्मीळदि भूसणेहि ॥ ३१ ॥

राजा—प्राप्तं वा पत्नम् ।

न्यायं पतनममव्ययनिष्ठं पेत्याण दीहत्तणं
 वप्पेहि मयि कथोदकलथा दोमण्डनन्दोवमा ।
 एता पदमरेण सज्जिदभण्णुरण्ण रमिज्जाण्
 ते । सोमणमोणाय दुदिणो विज्जन्ति म मग्गणा ॥ ३२ ॥

देवी—अज्ज कज्जिजल, पुच्छिअ आण का एसा ति ।

विदूषकः—(ता प्रति ।) एहि सुद्धमुहि, उअविसिअ णिवेदेहि का सुमं ति ।

राजा—आसणमिमीए ।

विदूषकः—एदं मे उत्तरीअं आअणम् ।

(विदूषकनायिके वस्त्रदानोपवेशने नाटयतः ।)

विदूषकः—भोदि, संपदं कहिज्जदु ।

नायिका—अत्थि एत्थ वच्छोमं णाम णअरं कुन्तलेसु । तहिं सअल जणवल्लहो वल्लहराओ णाम राआ ।

देवी—(संगतम् ।) जो मह माउसिआए पई होई ।

न किमपीति न शोभावद्मित्यर्थः । कश्चित् 'बुडिमा' इति पाठः । कश्चिन् 'वडिमा' इति । तदुभयमप्यप्रमाणम् । 'वृद्धवृत्तशब्दाभ्याम्' इति वृः कश्चिददृष्टत्वात् । द्विशशि- नीति 'नवृत्तश्च' इति न कप् । अनिलत्वात् । अद्भुतोपमया वपुषः परमाद्वादयत्वं धन्यते । चरणत्रयेऽतिशयोक्तिहेतुः । चतुर्थे तूपायाः कृतत्वात्प्रक्रमभङ्गः 'तद्वा वा सुद्धमुज्जलं जद्द ण उज्जलं पवणम्' इति पठित्वा समाधेयः ॥

देवी—

आर्ये कपिजल, वृद्धा जानीहि कैपेति ।

विदूषकः—

एहि सुद्धमुहि, उपविश्य निवेद्य का त्वमिति ।

ता नायिकाम् । सुग्धं सुन्दरम् ।

राजा—

आसनमन्ये ।

विदूषकः—

एत्थम् उदरीयमासनम् ।

विदूषकः—

नानि, माअलं काव्यसम् ।

नायिका—

उत्तमं विदुः त्वम् तत्तत् कुन्तये । त्वम् मयादयमप्यसौ यत्तममसौ

नमः ॥

देवी—

ते मया मयादयः त्वत्तत्तत्तत् ।

नायिका—तस्स घरेणीं ससिप्पहां णाम ।

देवी—(स्वगतम् ।) सा वि मे माडस्सिआ ।

नायिका—तेहिं अहं उपण्णेत्ति ।

देवी—(स्वगतम् ।) ण हु ससिप्पहागव्भुप्पत्तिमन्तरेण ईदिसी लुअरे-
हा होदि । ण हु वेड्डुलिअभूमिगव्भुप्पत्तिमन्तरेण वेड्डुलिअमणिसलाआ णि-
प्पज्जई । (प्रवासम् ।) णं तुमं कप्पूरमञ्जरी ।

(नायिका सत्त्वमधोमुखी तिष्ठति ।)

देवी—एहि वहिणिण, आलिङ्गेसु मन् । (इति पारिव्रजते ।)

कर्पूरमञ्जरी—अज्जे, कप्पूरमञ्जरीए एसो पढमो पणामो ।

देवी—अज्ज भैरवाणन्द, तुह प्पसादेण अपुञ्चं संविहाणञं अणुहविदं
कप्पूरमञ्जरीदंसणेण । ता चिट्ठु दाव एसा पच्चदसदिअहाइं । पच्छा ज्ञाण-
विमाणेण णइस्सघ ।

नायिका—

तस्स गृहिणी शशिप्रभा नाम ।

देवी—

सावि मे मातृप्पता ।

नायिका—

ताभ्वागच्छुल्लभेति ।

देवी—

न खलु शशिप्रभागमोत्पत्तिमन्तरेणैव स्वरूपा भवति । न खलु वैद-
र्भूमिगमोत्पत्तिमन्तरेण वैदर्भमणिसलाआ निगद्यते । ननु त्वं कर्पूरमञ्जरी ।

देवी—

एहि भगिनिवो, आसिन्ध माम् ।

कर्पूरमञ्जरी—

आर्ये, कर्पूरमञ्जरी एव प्रथमः प्रथमः ।

प्रथम इत्येतदन्तं वाच्यमस्ति अत्र प्रथमः प्रथमः ।

देवी—

आर्ये भैरवाणन्द, त्वं प्रसादेनैव संविहाणञं अणुहविदं कर्पूरमञ्जरीदंसणेण ।
ता चिट्ठु दाव एसा पच्चदसदिअहाइं । पच्छा ज्ञाणविमाणेण णइस्सघ ।

भैरवानन्दः—जं भणादि देई ।

विदूषकः—(राजानमुद्दिश्य ।) भो वयस्स, अह्मे परं दुए वि बाहे
एत्थ । जदो एदाणं मिलिदं कुट्टन्वं वट्टदि । जदो इमीए दुजो वि वही
णिआओ । भैरवाणन्दो उण एदाणं संजोअवरो अच्चिदो मण्णिओ ज ।
एसा वि महीअलसरस्सई अ कुट्टणी देहन्तरेण देवी जेव ।

देवी—विअक्खणे, णिअजेह्वहिणिअं सुलक्खणं मणिअ भैरवान-
न्दस्स हिअअट्ठिआ सपज्जा कादवा ।

विचक्षणा—जं देवी आणवेदि ।

देवी—(राजानं प्रति ।) अज्जउत्त, पेसिहि मम्, जेण अहं वहिणाए एदाव-
त्थाए णेवच्छलच्छीलीलाणिमिच्चं अन्तेउरं गमिस्सन् ।

संविधानकमुपचारः । ध्यानलङ्घं विमानं ध्यानविमानम् । नेष्यधेति पूजया
बहुवचनम् ।

भैरवानन्दः—

यद्गणति देवी ।

विदूषकः—

भो वयस्स, आवां परं द्वावपि बाह्यावव । यत एतासां मिलितं कुट्टन्वं
वर्तते । यत इमे द्वे अपि मणिन्या । भैरवानन्दः पुनरेतयोः संयोगकरो-
ऽर्चितो मानितश्च । एषापि महीतलसरस्वती च कुट्टनी देहान्तरेण देव्येव ।
यया राज्ञीपूजिता तथेयमपीति सोऽुष्टम् ।

देवी—

विचक्षणे, निजज्येष्ठमणिनिकां सुलक्षणां मणित्वा भैरवानन्दस इदयि-
प्तिता सपर्या कर्तव्या ।

इदयस्थितेन वार्यः । तदा यथानिलयितमित्यर्थः ।

विचक्षणा—

यद्देव्याज्ञापयति ।

देवी—

आर्यपुत्र, प्रेपय माम्, येनाहं मणिन्या एतदवस्थाया नेमव्यउत्तनीजीला-
निनिचमन्तःपुरं गमिष्यामि ।

राजा—जुज्जदि चम्पअलदाए कत्थूरिआकेप्पूरेहिं आलंवालपरिपूरणम् ।

(नेपथ्ये ।)

वैतालिकयोरेकः—सुहाव संज्ञा भोदु देवस्स ।

एदं वासरजीवपिण्डसरित्तं चण्डंसुणो मण्डलं

को जाणादि कहिं पि संपदि गदं एतन्मि कालन्तरे ।

जादा किं च इअं पि दीहविरहा सोएण णाहे गदे

मुच्छामुद्धिदलोअणे व णलिणी मीलन्तपङ्केरहा ॥ ३५ ॥

द्वितीयः—

उवाडीअन्ति लीलामणिमववलहीचिचमितीणिवेसा

पल्लङ्गा किकरीहिं रिदुसमवसुहा वित्थरिज्जन्ति अचि-

सेरन्वीलोत्तइत्थहुलिचलणवसा पट्टनादो पडट्टो

हुंकारो मण्डपेसुं वित्थसदि मधुरो रुट्टुट्टमणाणम् ॥ ३६ ॥

राजा—

मुज्जते चम्पकलतायाः वत्सूरीकर्पूरालवालपरिपूरणम् ।

सवसमसा नेपथ्यं कर्तव्यमित्यर्थः । समाप्तोक्तिरपि । सा यथा काव्यप्रकाशे—‘परो-
क्तिर्मेदकः स्थितः समाप्तोक्तिः’ इति ।

वैतालिकः—

सुखाय संप्या भवतु देवस्स ।

एतद्वासरजीवपिण्डसपत्तं चण्डांशोर्मण्डलं

को जानानि अपि संप्रति गतमेतस्मिन्कालन्तरे ।

जाता पि वेपथमपि दीर्घविरहा शोकेन नाये गते

मूर्च्छामुद्धितलोचनेव नशिनी मीलन्तपङ्केरहा ॥

रितवत्स प्रण्डुलमिति दादरेलादर्थः । कालन्तरे चायं समये । कर्त्तव्येति ।

भवत्समाप्तमवसमसा कर्तव्यमिति समाप्तोक्तिरपि । नादिकथनार्थं नटिनामाते-
रित्तात्त्वगाधिरपि ॥

द्वितीयः—

उवाज्जते लीलामणिमववलहीचिचमितीणिवेसाः

पल्लङ्गाः किकरीणि रिदुसमवसुहा वित्थरन्ति इति ।

रैरन्वीलोत्तइत्थहुलिचलणवसा पट्टनादः प्रट्टो

हुंकारो मण्डपेसुं वित्थसदि मधुरो रुट्टुट्टमणाणम् ॥

राजा—अक्षे वि.संज्ञं वन्दितुं गमिस्सामो ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति प्रथमं जवनिकान्तरम् ।

लीलायं मणिमय्यो बलभ्यश्च चित्रमितिनिवेशायेति विप्रदः । चित्रमितिनिवेशा-
धिग्रहः । ते उद्भाव्यन्ते । अभिसारिकायभिसारणार्थम् । किं करीमिदांसीभिः ।
शत्रुः प्रसृतो वसन्तः । सरन्त्री प्रसाधिका । पटो नृदत्तः । हस्तेलेतावतैव सिद्धेऽर्थे-
ऽहुलिपदं तासां वाद्यवादनकौशलमूचनाय । [आद्यनदेनाभिसारिकाया उगदिता
नायिकाः ।] रुष्टुष्टेत्यनेन कलहान्तरितास्ता इति ध्वनितम् ॥

राजा—

वयमपि संध्यां वन्दितुं गमिष्यामः ।

इति श्रीमद्विद्वद्वन्दवन्दितारविन्दसुन्दरपदद्वन्द्वकुन्दप्रतिमयश प्रकरप्रखरकठोर-
किरणकरप्रमप्रतिमप्रभाकरमहात्मजवाहुदेवविरचिते कर्पूरमञ्जरीप्रकाशे
; प्रथमं जवनिकान्तर समाप्तम् ।

द्वितीयं जवनिकान्तरम् ।

(ततः प्रविशति राजा प्रतीहारी च ।)

प्रतीहारी—(परिष्कामितकेन ।) इदो इदो महाराजो ।

राजा—(कनिष्ठिपदानि गत्वा । तामनुसंधाय ।) तर्हि खु अवसरे

ण द्वाणाहिं तिलन्तरं वि चलिदा सुत्था णिजम्भत्थली

घोउवेह्वलीतरङ्गमुअरं कण्ठो तिरच्छि द्विदो ।

वेणीए उण आणणेन्दुवलणे लद्धं थणालिङ्गणं

जादा तीव चउडिहा तणुलदा णिज्झाअवन्तीव मम् ॥ १ ॥

प्रतीहारी—(स्वगम् ।) कथं अज्ज वि सो जेव तालीपत्तमंचजो,
ताजो विअ अवररपन्तीजो । ता वसन्तवण्णणेण सिदिल्लामि मे तन्न दं

प्रतीहारी—

इत इतो महागजः ।

क्षान्तिवति दीपः ।

राजा—

नवेदनन्तरमाह भोति दीपः ।

तस्मिन्मन्त्रवदरे

न स्थागालिगन्तरमवि चरित्त खस्सा नित्तम्भत्थली

तोवोहेतालीतरङ्गमुअरं कण्ठसिर्दमित्त ।

वेण्णा पुनस्ताने सुवलणे लद्धं थणालिङ्गणं

जादा तीव चउडिहा तणुलदा णिज्झाअवन्तीव मम् ।

एवम् । ततश्च राजा प्रतीहारी—(परिष्कामितकेन ।) इदो इदो महाराजो ।
राजा—(कनिष्ठिपदानि गत्वा । तामनुसंधाय ।) तर्हि खु अवसरे
ण द्वाणाहिं तिलन्तरं वि चलिदा सुत्था णिजम्भत्थली
घोउवेह्वलीतरङ्गमुअरं कण्ठो तिरच्छि द्विदो ।
वेणीए उण आणणेन्दुवलणे लद्धं थणालिङ्गणं
जादा तीव चउडिहा तणुलदा णिज्झाअवन्तीव मम् ॥ १ ॥
प्रतीहारी—
इत इतो महागजः ।
क्षान्तिवति दीपः ।
राजा—
नवेदनन्तरमाह भोति दीपः ।
तस्मिन्मन्त्रवदरे
न स्थागालिगन्तरमवि चरित्त खस्सा नित्तम्भत्थली
तोवोहेतालीतरङ्गमुअरं कण्ठसिर्दमित्त ।
वेण्णा पुनस्ताने सुवलणे लद्धं थणालिङ्गणं
जादा तीव चउडिहा तणुलदा णिज्झाअवन्तीव मम् ।

प्रतीहारी—

इत इतो महागजः ।
क्षान्तिवति दीपः ।
राजा—
नवेदनन्तरमाह भोति दीपः ।
तस्मिन्मन्त्रवदरे

हिजआवेजम् । (प्रकाशम् ।) दिष्टिं देड महाराओ ईसीसि जरठाअमाणे कुसु-
माअरम्मि ।

मूलाहिन्तो परहुअवहूकण्ठमुद्दं दलन्ता

देन्ता दीहं महुरिमगुणं जप्पिण् छप्पआणम् ।

संचारन्ता विरहिसु णवं पञ्चमं किंच राजं

राउम्मत्ता रुहकुलघरा वासरा वित्थरन्ति ॥ २ ॥

॥ राजा—(तदेवाकर्ण्य सानुरागम् ।)

अत्थाणीजनलोअणाण वहला लावण्डकल्लोलिणी

लीलाविन्ममहासवासणअरी सोहगपालिद्धिआ ।

आवेगशब्देन यद्यपि सर्वथा नास्य तन्मनस्कता निराकर्तुं शक्यते, तथापि विषया-
न्तरसंचारेण किञ्चिच्छयिलयामीति चोच्यते ।

दिष्टिमिति ।

दष्टिं ददातु महाराज ईषदीपज्जरठायमाणे कुसुमाकरे ।

कुसुमानामाकर उत्पत्तिस्थानमित्यर्थः । कुसुमानामाकरः समूहो यस्मिन्निति वा ।
कुसुमैराकर इति वा । 'आकरो निवहोत्पत्तिस्थानश्रेष्ठेषु कथ्यते ।' इति विश्वः ।

मूलेति ।

मूलावभृति परभृतवधूकण्ठमुद्गां दलन्तो

ददतो दीर्घं मधुरिमगुणं जल्पिते पदपदानाम् ।

संचारयन्तो विरहिषु नवं पञ्चमं किञ्चिदागं

रागोन्मत्ता रतिकुलगृहा वासरा विस्तीर्यन्ते ॥

परभृतवध्वः कोकिलस्त्रियः । परभृता वध्व इवेति वा । पक्षद्वयेऽपि संभोगभृत्पारो-
व्यङ्ग्यः । मधुरिभैव गुणः । मधुरिमणा गुणविशेष इति, वा । तेन दुःसहत्वे च तेषां तस्य
भावादिति भावः (१) । 'पुष्पमाधारणे काले पिकः कूजति पञ्चमम् ।' किञ्चिदागमिति
पञ्चममित्यस्य विशेषणम् । किञ्चिदागो यस्यां क्रियायामिति यथा भवति तथेति क्रिया-
विशेषणं वा । रतयः संभोगान्वेषा कुलं समूहस्तस्य गृहाः स्थानानीत्यर्थः । यद्वा रति-
कुलस्य श्रौतिसमुदायस्य गृहाः स्थानानि । तत्र न कलादित्याशयः ।

राजा—

आम्हानीजनलोचनाना वहला लावण्यकल्लोलिनी

लीलाविन्नमहासवासनगरी सौभाग्यपारसिता ।

जेषु पुणो णिवडिदा सअला वि दिट्ठी
वट्ठन्ति ते तिलजलज्जलिदाणजोग्गा ॥ ५ ॥

(सस्मरणमिव ।) अवि अ ।

अग्गम्मि भिज्जसरणी णअणाण तीए
मज्जे पुणो कट्ठिददुद्धतरङ्गमाला ।
पच्छा अ से सरदि तंसणिरीक्खिदेसु
आअणमण्डलिअचावधरो अणङ्गो ॥ ६ ॥

(विचिन्त्य ।) कथं चिरअदि पिअवअस्सो ।

(प्रविश्य विदूषको विचक्षणा च परिक्रामतः ।)

विदूषकः—अइ विअक्खणे, सधं सच्चं एदम् ।

विचक्षणा—सधं सच्चअरम् ।

विदूषकः—णाहं पत्तिज्जामि, जदो परिहाससीला कखु तुमम् ।

येषु पुनर्निपतिता मकलापि दृष्टि-
वर्तन्ते ते तिलजलाज्जलिदानयोग्याः ॥

मपुर्नयन्तः । स्मृतिलक्षणमुक्तम् ।

अपि च ।

अथे भूद्भ्रमरजिर्नयनयोन्मत्या
मन्ये पुनः कथितदुग्धतरङ्गमाला ।
पश्चाच्च तस्याः मरति निर्युद्धनिरीक्षितेषु
आकर्षणमण्डलिनवाप्यगोन्मत्तः ॥

तदुद्धनिरीक्षितान् मदनकृतविमलम्भः शवश्यं भयमिति भावः । अयं न कविर्नय-
नस्य कृतोद्देशोक्तो भवति ।

कसं विअअदि दियअयन्तः ।

विदूषकः—

अदि विअअदि, मरे मरन्तिदुम् ।

विचक्षणा—

मरे मरन्तिदुम् ।

विदूषकः—

मरे मरन्तिदुम्, मरे मरन्तिदुम् ।

विचक्षणा—मरे मरन्तिदुम्, मरे मरन्तिदुम् ।

विचक्षणा—अज्ज, ना एवं भण । अण्णो वक्कुरुत्तिकालो, अण्णो कज्जविआरकालो ।

विदूषकः—(पुरोऽवलोक्य ।) एसो पिअवअस्सो हंसो विअ विमुक्क-
माणसो, करी विअ मअक्खामो, मुणालदण्डो विअ घणघम्ममिलाणो,
दिणदीओ विअ विअलिअच्छाओ, पभादपुण्णिमाचन्दो विअ पण्डुरपरि-
क्खीणो चिट्ठदि ।

उभे—(परिजम्य ।) जअदु जअदु महाराओ ।

राजा—वअस्स, कथं उण विअक्खणाए मिलिदो सि ।

विदूषकः—अज्ज विअक्खणा मए सह संधिं कादुं आअदा । कि-
दसंधीए ह्मीए सह मन्तअन्तस्स एचिआ वेला लगा ।

राजा—संधिकरणस्स कि फलम् ।

विचक्षणा—

आर्य, मैवं भण । अन्यो वक्तोक्तिकालः, अन्यः कार्यविचारकालः ।

तथा च नेदं सर्वमसत्यमिति भावः ।

विदूषकः—

एष प्रियवयसो हंस इव विमुक्तमानसः, करीव नयक्षानः, मुणालदण्ड
इव घनघर्मम्लानः, दिगदीप इव दिगहितच्छायः, प्रभातपूर्णिमाचन्द्र इव
पाण्डुरपरिधीणरितति ।

विमुक्तमानस उद्धिगमना । हंसपक्षे विमुक्तं तदस्य मानसं शरो येनेत्यर्थः । हंसेन
मानेन पाण्डुरताविशयोऽस्य शीलते । पाण्डुरस्य परिधीण्येत्यर्थः ।

उभे—

जअदु जअदु महाराज ।

राजा—

वदस्व, वयं पुनर्विचक्षणां गिरिचोऽति ।

विदूषकः—

अहं विचक्षणां न्याहा सह संधिं कर्हमन्तस्स । हन्तहन्तस्स सह नन्द-
माणसोऽपरीयेण तण ।

राजा—

विचक्षणां किं फलम् ।

विदूषकः—एसा अहिमदजणपेसिदा लेहहत्था णं विअक्खणा आ
अदा ।

राजा—(गन्धं सूचयित्वा ।) केदईकुसुमगन्धो विअ आआदि ।

विचक्षणा—केदईदललेहो एव एसो मह हत्थे ।

राजा—महुसमए किं केदईकुसुमम् ।

विचक्षणा—भैरवाणन्ददिण्णमन्तप्पहावेण देवीभवणुज्जाणे केदईल-
दाए एक्को दाव प्पसवोदंसिदो । तस्स ताए देवीए दलसंपुडेहिं अज्ज
हिन्दोलअप्पभज्जणीए चउत्थीए हरवल्लहा देवी अच्चिदा । अण्णं च दलसं-
पुडजुअलं उण कणिट्ठवहिणीआए कप्पूरमज्जरीए प्पसादीकिदम् । तीए वि
एक्केण दलसंपुडेण भअवदी गोरी ज्जेव अच्चिदा । अण्णं च ।

केदईकुसुमपत्तसंपुडं पाहुडं तुअ सहीअ पेसिदम् ।

एण्णाहिमसिचण्णसोहिणा तं सिलोअजुअलेण लञ्छिदम् ॥ ७ ॥

(इति लेखमर्पयति ।)

विदूषकः—

एषाभिमतजनप्रेषिता लेखहस्ता ननु विचक्षणा आगता ।

इदमेव संधिफलमित्याशयः ।

राजा—

केतकीकुसुमगन्ध इवायाति ।

विचक्षणा—

केतकीदललेख एवैष मम हस्ते ।

तस्यैव गन्ध इत्याशयः ।

राजा—

ननुसमये किं केतकीकुसुमम् ।

विचक्षणा—

भगवानन्ददत्तमन्त्रप्रयोगेण देवीभवनोद्याने केतकीकृतयेष्वालयगमने दर्शिताः ।

तस्य तस्या देव्या दलसंपुटैश्च हिन्दोलकप्रभवज्यां श्रुत्यैव हृष्यात्तया देवी

अर्चिता । अन्त्ये दलसंपुटकुण्डे पुनः कनिष्ठमग्नये कर्पूरमग्नये प्रसादं दृश्यम् ।

तत्राग्रेकेन दलसंपुटेन भगवती गीर्ष्वार्चिता । अग्नयश्च ।

केतकीकुसुमपत्तसंपुडं प्राचुरं तत्र स्मृत्या प्रेषितम् ।

एतन्निर्गन्धमोहिना तच्छोककुण्डलेन लञ्छितम् ॥

राजा—(प्रसन्नं वाचयति ।)

हंसिं कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरतनुं कारुणं जं वञ्चिदो

तन्मत्ता किल चक्रवाकधरिणीं एसत्ति मण्णन्तजो ।

एदं तं मह दुक्खिदं परिणदं दुक्खाणं सिक्खावणं

एकत्थो वि ण जासि जेण विसजं दिट्ठीतिहावस्त वि ॥ ८ ॥

(द्वित्रिवाचयित्वा ।) एदाइं ताइं मवणरसावणक्खराइं ।

विचक्षणा—दुदीजो उण मए पिवसहीए अवत्थाणिवेदजो कदुख
सिलोजो लिहिदो एत्थ । तं वाचेदु महाराजो ।

राजा—(वाचयति ।)

सह दिवहणिसाइं दीहरा सासदण्डा

सह मणिवलएहि वाहधारा गलन्ति ।

सुहजं तुव विजोए तेज उव्वेजणीए

सह ज तणुलदाए दुक्खला जीविदासा ॥ ९ ॥

राजा—

हसीं कुङ्कुमपङ्कपिञ्जरतनुं वृत्ता यद्वदित-

साम्ना मल चक्रवाकधरिणीं देति मन्मानः ।

एतच्छमं दुष्टं परिणतं दुःखानां शिक्षवं

एदस्वोऽपि न याति येन विषयं पट्टिभागत्वापि ॥

एतां तानि मदनरसावनादराणि ।

विचक्षणा—

द्वितीयं पुनर्मया प्रियतनया अवस्तु निवेदकः कृतः श्लेषो विलिख्य-
ते । तं वाचयतु महाराज ।

राजा—

सह दिवहणिसाइं दीहरा सासदण्डा

सह मणिवलएहि वाहधारा गलन्ति ।

सुहजं तुव विजोए तेज उव्वेजणीए

सह ज तणुलदाए दुक्खला जीविदासा ॥

एतां तानि मदनरसावनादराणि ।
तं वाचयतु महाराज ।

विचक्षणा—एत्थ जेव एदाए अवत्थाए मह जेद्वहिणिआए सु-
लक्षणाए उग्गाविआए भविअ सिलोओ किदो, तं महाराओ सुणाडु ।
(पठति ।)

णीसासा हारलट्ठीसरिसपसरणा चन्द्रणं फोडकारी

चन्दो देहस्स दाहो सुमरणसरिसी हाससोहा सुहम्मि ।

अन्नाणं पण्डुमाओ दिअहससिकलाकोमलो किं च तीए

णिच्चं वाहप्पवाहा तुह सुहअ किदे होन्ति कुल्लाहिं तुल्ला ॥ १० ॥

राजा—(निःश्वस्य ।) किं मणीअदि । सुकइत्तणे तुह जेद्वहिणिआ
कसु एसा ।

विदूषकः—एसा विअक्षणा महीअलसरस्सई । एदाए जेद्वहि-
णिआ तिहुअणसरस्सई । ता एदाहिं समं पडिसिद्धं ण करिस्सम् । किं उण
पिअवअस्सपुरदो मअणावत्थं अत्तणो उच्चिदेहिं अक्खरेहिं णिवेदेमि ।

विचक्षणा—

इह्वेतत्ता अवम्याया मम ज्येष्ठमगिन्या सुलक्षण्या आदेगकारिण्या
भूत्वा श्लोकः कृतः, तं महाराजः शृणोतु ।

णीसासेति—

निःश्वासा हारयष्टिमदगप्रसरणाश्चन्द्रन स्फोटकारी

चन्द्रो देहस्य दाहः स्मरणमदगी हासगोमा सुखे ।

अन्नानां पण्डुमावो दिवसगधिकलाकोमलः किं च तस्या

नित्यं वाप्यप्रवाहान्तव सुमग कृते भवन्ति कुल्याभिस्तुत्याः ॥

स्मरणमदगी तदभिव्यक्तिरर्थः । दिवसगधिकलासाम्येन निध्रमवमत्तानामभि-
व्यज्यते ।

राजा—

किं नम्यते । सुकवित्वे तव ज्येष्ठमगिनिका मत्स्वेया ।

विदूषकः—

एसा विचक्षणा महीतदमम्वनी । एत्थ्या ज्येष्ठमगिनिका तिसुअदम-
म्वनी । त्वेतान्दां समं प्रविअर्या न करिआमि । किं पुनः प्रियअदमम्वनी
मद्वत्तममम्वन उच्चित्तमम्वनीदेद्वामि ।

राजा—पठ । एदं पि सुणीअदि ।

विदूषकः—

परं जोहा उहा गरलसरिसो चन्दणरसो

खदक्खारो हारो रअणिपवणा देहतवणा ।

मुणाली चाणाली जलदि अ जलहा तणुलदा

वरिद्धा जं दिद्धा कमलवअणा सा सुणअणा ॥ ११ ॥

राजा—वअस्स, तुमं पि थोएण चन्दणरसेण समालहिस्ससि । ता क-
हेहि तग्गदं किपि वुच्चन्तम् । अथ अन्तेउरं णइअ देवीए किं कदं तीस ।

विदूषकः—विअक्खणे, कि कदं कहेहि ।

विचक्षणा—देव, मण्डिदा टिक्किदा भूसिदा तोसिदा अ ।

मदनावस्थामित्यनन्तरं तस्या इति शेषः ।

राजा—

पठ । एतदपि श्रूयते ।

विदूषकः—

परं ज्योत्स्ना उष्णा गरलसट्ठाश्चन्दनरसः

धृतधारो हारो रजनिपवना देहतपनाः ।

मुणाली चाणाली जलति च जलार्द्रा तनुलता

वरिष्ठा यष्टा कमलवदना सा सुनयना ॥

धृते धार इत्येवार्थः । तस्यात्यन्तदुःखत्वात् । रजनिपवना इत्यनेन तेषामतिरूत-
त्वं व्यङ्ग्यम् । देहे तपना इत्येवार्थः । अत्यन्तदाहवत्त्वात् । चाणालीवेत्यर्थः । अत्यन्त-
दुःखवत्त्वात् । अत्रोपमोत्प्रेक्षारूपवाक्योऽर्थोक्तत्वात् । यष्टेराजानुप्रसादमथ इत्येवार्थः ।
जला । तादृशं योऽयं प्राकृ ।

राजा—

यस्य, त्वमपि स्तोत्रेण चन्दनरसेन स्मृतमस्मै । तत्तत्पदं तद्वर्तं नि-
र्गमि कृतमस्मै । अस्मात्, पुरं नीत्वा देव्या नि कृतं तन्मः ।

विदूषकः—

निचक्षणे, पि कृतं यमय ।

विचक्षणा—

देव, मण्डिदा टिक्किदा भूसिदा तोसिदा अ ।

राजा—कथं विअ ।

विचक्षणा—

घणमुद्वट्टिदमङ्गं कुङ्कुमरसपङ्कपिञ्जरं तिस्ता ।

राजा—

रोसाञ्जनं कुडं ता कञ्चणमञ्जालिआल्लवम् ॥ १२ ॥

विचक्षणा—

मरगञ्जमञ्जीरजुञ्जं चरणे से लम्बिआ वयस्साहिं ।

राजा—

ममिञ्जमहोमुहपङ्कञ्जुञ्जं ता ममरमालाए ॥ १३ ॥

विचक्षणा—

राजमुञ्जपिच्छणीलं पट्टंमुञ्जुञ्जलञ्जं णिअसिदा सा ।

राजा—

कथमिव ।

विचक्षणा—

घनमुद्वर्तितमङ्गं कुङ्कुमरसपङ्कपिञ्जरं तत्ताः ।

राजा—

उज्ज्वलीकृतं तत्काञ्चनमञ्जालिकाल्पम् ॥

रोसाञ्जनमित्युज्ज्वलार्थं देशी । काञ्चनमयेत्यस्य प्रकृतिपीतमेव तद्रूपमिदानीं पीत-
तरेण कुङ्कुमेनोद्वर्तनाच्छोभातिशयो जात इति भावः ।

विचक्षणा—

मरकतमञ्जीरयुगं चरणावसा लम्बितौ वयसाभिः ।

राजा—

अमितमघो मुखपङ्कजयुगलं तद्भ्रमरमालया ॥

अस्याधरणी मरकतमञ्जीरयुगं मरकतनूपुरयुगलं लम्बितौ प्रापितौ । तन्चंदौ कृ-
ताविति यावत् । अमितेत्यादिना तच्चरणयुगलस्य पङ्कजयुगेन मञ्जीरयुगलस्य च भ्रमर-
मालया साम्यं प्रकटितम् ।

विचक्षणा—

राजशुक्रपिच्छनीलं पट्टांशुकयुगलं निवसिता सा ।

विचक्षणा—

उभयसु वि सवणेषुं णिवेसिअं रअणकुण्डलजुअं से ।

राजा—

ता वअणमम्महरहो दोहिँ वि चकेहिँ चक्कमिदो ॥ १८ ॥

विचक्षणा—

जच्चज्जणजणिदपसाहणाँ जादाँ तीअ णअणाँ ।

राजा—

उप्पुत्तिअ णवकुवलयरिलीमुहे पञ्चवाणस्स ॥ १९ ॥

विचक्षणा—

कुटिलालआणं माला ललाउफलअगसङ्गिणी रहदा ।

राजा—

ता ससिविम्बस्मोवरि वट्टद् मज्झम्मि किसणसारङ्गो ॥ २० ॥

तारकानिरः पद्मिनिः त्रेणीनिः कृत्वा सुमचन्द्र ऐवते तदित्यन्वयः । तथा च सुचाक्षरस्य तारकानिकरोपमा व्यज्यते ।

विचक्षणा—

उभययोगि श्रवणयोर्निवेशितं ग्वकुण्डलयुगं तस्याः ।

राजा—

तद्वदनमम्बयथो द्वाभ्यानिव च त्र्यां चतुर्भितः ॥

चतुर्भितो युक्त इत्यर्थः । अत्र कुण्डलयुगस्य चतुर्भुजास्य व्योम्नते ।

विचक्षणा—

उत्पलान्तजम्बिप्रमत्तने जाते तस्या नयने ।

राजा—

उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य ॥

उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य न प्रमत्तमान्यं नयने । अत्र उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य नयने । अत्र उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य नयने ।

विचक्षणा—

उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य ॥

राजा—

उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य ॥

उत्पलान्तं नयनकुण्डलयुगं पद्मवाणस्य ॥

विचक्षणा—

धनसारतारणजगाह गूढकुसुमोच्चओ चिजरमारो ।

राजा—

ससिराहुनल्लज्जं विअ दंसिअनेणजणाए ॥ २१ ॥

विचक्षणा—

इअ देवीअ जहिच्छं पसाहणेहि पसाहिदा कुमरी ।

राजा—

ता केलिक्राणणनही विहूसिआ सुरहिलच्छीए ॥ २२ ॥

विदूषकः—देव. एदं परमत्थं विण्णवीअदि ।

जेम्सा दिट्ठी तरलधवला कज्जलं तीअ जोगं

जा वित्थिण्णत्थणकलसिणी रेहए तीअ हारो ।

चढाआरे रमणफलहे को वि कञ्चीमरट्ठो

जिस्सा तिस्सा उण वि भणिनो भूयणं दूयणं अ ॥ २३ ॥

विचक्षणा—

धनसारतारणजगाया गूढकुसुमोच्चओ चिजरमारो ।

राजा—

ससिराहुनल्लज्जं विअ दंसिअनेणजणाए ॥

इदं विचक्षणा चक्षुष्यतया, चिजरमारो च चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

ससिराहुनल्लज्जं विअ दंसिअनेणजणाए चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

विचक्षणा—

इअ देवीअ जहिच्छं पसाहणेहि पसाहिदा कुमरी ।

राजा—

ता केलिक्राणणनही विहूसिआ सुरहिलच्छीए ।

देव. इति चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

विदूषकः—

देव. इति चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया चक्षुष्यतया ।

राजा—(पुनस्तामनुसंधाय ।)

तिवलिवलिअणाहीवाहुमूलेसु लगं

थणकलसणिअम्वाडम्बरेसूस्ससन्तम् ।

जलुणिविडमिमीए सिक्खणं हाणपोचं

पिसुणदि तणुलङ्कीचङ्गिमं लङ्गिमं अ ॥ २४ ॥

विदूषकः—(सक्कोवमिव ।) भो, मए सवालंकारसहिदा वण्णिदा । तुमं
उण जलविलुत्तप्पसाहणं जेव सुमरसि । ता किं ण सुदं देवेण ।

णिसग्गचङ्गस्स वि माणुसस्स सोहा समुम्मीलदि भूसणेहिं ।

मणीणं जच्चाणं वि कच्चणेहिं विहूसणे सज्जदि कावि लच्छी ॥ २५ ॥

चक्राकारे रमणफलके कोऽपि काश्याडम्बरो

यस्यास्तस्याः पुनरपि भणामो भूषणं दूषणं च ॥

यथेतादृशं दृष्ट्यादि कान्तायास्तिष्ठति तदा भूषणाभावेऽपि शोभाविशेषः स्वाभाविकोऽवभाषत एवेति नातिप्रयोजनवत्त्वाद्भूषणमपि दूषणमिव भवतीति दूषणभूषणयोः प्रयोजनाभावत्वेन साम्यम् । अथवा दूषणं भूषणमिव भवति । अयमर्थः—एतादृशदृष्ट्यादिमत्स्या असमीचीनवस्तुसंबन्धोऽपि भूषणतुल्य एव भवति । शोभाहविकरत्वाभावात् । अत एव कविचूडामणिना भगवता कालिदासेनापि वर्णितम्—‘किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्’ इति ।

राजा—

त्रिवलिललितनाभीवाहुमूलेषु लमं

स्तनकलशनितम्वाडम्बरेपूच्छसत् ।

जलनिविडमेतस्याः शृङ्गं स्नानवस्त्रं

पिशुनयति तनुयष्टिचङ्गिमानं तारुण्यं च ॥

लङ्गिमं तारुण्यमिति देशी ।

विदूषकः—

भो, मया सर्वालंकारसहिता वर्णिता । त्वं पुनर्जलविलुप्तप्रसाधनामेव स्मरसि । तर्हि न श्रुतं देवेन ।

निसर्गचङ्गस्यापि मानुषस्य शोभा समुन्मीलति भूषणैः ।

मणीनां जाल्वानामपि काश्यनैर्विभूषणे सज्जति कापि लक्ष्मीः ॥

राजा—

मुद्गाणं णाम हिअआइँ हरन्ति हन्त
णेवच्छकप्पणगुणेण णिअन्विणीओ ।

छेवा पुणो पकिदिचङ्गिमहारणिज्जा
दक्खारसो ण महुरिज्जइ सक्कराए ॥ २६ ॥

विचक्षणा—जघा देवेणादिट्ठम् ।

थोआणं थणआणं कण्णकलिआलङ्घीणं अच्छीणं वा
भूचन्दस्स मुहस्स कन्तिसरिआसोत्तस्स गत्तस्स अ ।

को णेवच्छकलाव कीरदि गुणो जं तं वि सबं पिअं
संजुत्तं सुणु तत्थ कारणणिणं ख्खीअ का खण्डणा ॥ २७ ॥

राजा—(विदपक्कमुद्दिअ) सुपञ्जल कविञ्जल, एस सिक्खावीअसि ।

राजा—

मुग्धानां नाम हृदयानि हरन्ति हन्त
नेपथ्यकल्पनगुणेन नितन्दिन्यः ।

छेवाः पुनः प्रकृतिचङ्गिमभावनीया
द्राक्षारसो न मधुरीयति शर्करया ॥

येषां हृदयानि नेपथ्यकल्पनगुणेन नितन्दिन्यो हरन्ति ते मुग्धा अविदग्धा एवेत्या-
शयः । ये पुनः प्रकृता स्वभावेन यद्यपि मा सौन्दर्यं यातां नितन्दिनीनां ता भावयन्ति
त एव विदग्धा इति भावः । द्राक्षारससाम्यं स्वभावसौन्दर्यस्य, शर्करासाम्यं भूषणाना-
मुपदर्शितम् ।

विचक्षणा—

यथा देवेनादिट्ठम् ।

स्पृष्टानां स्नानां कर्णकरिकालङ्घिनोरङ्गोर्वा
भूचन्द्रस्य मुखस्य कन्तिसरित्प्लोतसो गात्रस्य च ।

को नेपथ्यकलाभिः क्रियते गुणो यत्तदपि सर्वं त्रिषं
संजुक्तं शृणु तत्र कारणमिदं स्मृतेः वा खण्डना ॥

कश्चिद्वैष्णवपररटीति यदा रश्चिद्वैष्णवेभ्यः प्रयत्नं तदा सहजं नन्द्यत्यसीति नन्दः ।

राजा—

समाजल बरिइअ, एस रिइअते ।

किं कज्जं किञ्चित्तिमेण विरअणविहिणा सो णडीणं विडम्बो
 तं चङ्गं जं णिअङ्गं जणमणहरणं तेण सीमन्तिणीओ ।
 जस्सिं सबङ्गसङ्गो सडलगुणगणो सो अदम्भो अलम्भो
 तस्सिं णेच्छन्ति काले परमसुहअरे किं पि णेवच्छलच्छीम् ॥२८॥
विचक्षणा—देव, एदं विण्णवीअदि—ण केवलं देवीए णिओएण
 तिस्सा अणुगदहि । तारामेत्तीए वि सहित्ठणं पत्ता कप्पूरमज्जरीए । तेण
 तक्कज्जसज्जा अहं पुणो वि ओलगाविअ भविअ णिवेदइस्सम् ।

सुप्राक्षलः सुसरलः । तथा च चातुर्यलेशोऽपि तव नास्तीति भावः ।

किं कार्यं कृत्रिमेण विरचनविधिना स नटीनां विडम्ब-

स्तचङ्गं यन्निजाङ्गं जनमनोहरणं तेन सीमन्तिन्याः ।

यस्मिन्सर्वाङ्गसङ्गः सकलगुणगणः सोऽदम्भोऽलम्भ-

स्तस्मिन्नेच्छन्ति काले परमसुखकरे कामपि नेपथ्यलक्ष्मीम् ॥

कृत्रिमभूषाभिर्नटीनामेवापाततः सौन्दर्यमुल्लसति न पुनः सीमन्तिनीनामित्यर्थः ।
 यच्चङ्गं समीचीनं तदेव निजाङ्गं स्वस्याङ्गमाहादकमित्याहादकत्वविशिष्टाङ्गेऽङ्गमात्रवाच-
 काङ्गपदवाच्यसंक्रमदयमर्थान्तरसंक्रमितवाच्यो लक्षणामूलो ध्वनिः । तेन स्वाभावि-
 काङ्गसौन्दर्येणैव सीमन्तिन्यः कुलाङ्गना जनमनोहरणं भवन्तीत्यर्थः । यद्यपि जनमनो-
 हरणमिति भिन्नलिङ्गवचनं पदं न सीमन्तिन्य इति पदस्य विशेषणत्वमहेति, तथापि
 वस्तुपदाध्याहारेण योज्यम् । तस्य चाजहल्लिङ्गत्वान्न दोष इति ध्येयम् । अथवा जन-
 मनोहरणमिति काकाक्षिगोलकन्यायेनोभयत्र सवध्यते । तथा च यन्निजाङ्गं स्वाभावि-
 काङ्गं चङ्गं तदेव जनमनोहरणं भवतीत्यर्थः । यदा पूर्वत्रैव सवध्यते तदा च तेन स्वा-
 भाविकाङ्गचङ्गत्वेनैव सीमन्तिन्यो भवन्ति । तामामुत्तमसीमन्तिनीत्वं भवतीत्यर्थः । तथा
 च सीमन्तिनीपदवाच्यस्यैवोत्तमत्वविशिष्टे तस्मिन्संक्रमादत्राप्यर्थान्तरसंक्रमितवाच्यो
 ध्वनिः । यस्मिन्काले सकलः संपूर्णो गुणाना गणः समूहः सर्वाङ्गमङ्गः सर्वध्वनेषु सङ्गो
 यस्य तादृशः, अदम्भः न विद्यते दम्भो यत्रासावदम्भः स्वाभाविकः, अलम्भोऽप्राप्त्यो-
 ऽन्ति, अथ च तस्मिन्काले मुखकरे कामपि नेपथ्यलक्ष्मीं नेच्छन्ति । विदग्धा इति शेषः ।
 निजाङ्गमित्येकवचनेनैकमपि स्वाभाविकमुन्दरमङ्गं लोकरूढयद्वरणसमर्थं किमुन सर्वाङ्गा-
 णीति ध्वन्यते । अत्र च नटीसीमन्तिन्योर्व्यतिरेकालंकारो व्यङ्ग्यः । च्छेच्छत्यनुप्रासा-
 लंकारावप्यत्र बोध्यौ । तद्वक्ष्ये प्रागेवोक्तम् ।

विचक्षणा—

देव, एतद्विज्ञाप्यते—न केवलं देव्या नियोगेन तस्या अनुगतास्ति ।
 तारानेत्र्यापि सन्धीत्वं प्राप्ता कर्पूरमञ्जर्या । तेन तन्कार्यासत्ताहं पुनरपि सं-
 वनीभूय निवेदयिष्यामि ।

तिस्सा दाव परिकखणत्थ णिहिदो हत्थो धणुत्थङ्गदो

डाहुड्डामरिदो सहीहिँ बहुसो हेलअ कङ्खिज्जदि ।

कि तेणावि इमं णिसामअ गिरं संतोसिणिं तासिणिं

हत्थच्छत्तणिवारिदेन्दुकिरणा वोलेइ सा जामिणीम् ॥ २९ ॥

कज्जसेसं कविज्जलो णिवेदइस्सदि । तं च देवेण तथा कादवम् । (इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता ।)

राजा—वअस्स, कि उण तं कज्जसेसम् ।

विदूषकः—अज्ज हिन्दोलणचउत्थी तहि देवीए गौरी कदुअ कप्पूरमञ्जरी हिन्दोलए आरोहइदवा । ता मरगअपुज्जट्टिदेण देवेण कप्पूरमञ्जरी हिन्दोलन्ती दट्ठवा । एदं तं कज्जसेसम् । (विचिन्त्य ।) ता अदिणिउणा वि छलिदा देवी । पाइआ जुण्णमज्जारिआ दुद्धं चि तक्कम् ।

तस्मास्तावत्परीक्षणाय निहितो हस्तः स्तनोत्सङ्गतो

दाहोड्डामरितः सखीभिर्वहुशो हेलया कृष्यते ।

कि तेनापीमा निशामय गिर संतोषिणीं त्रासिनी

हस्तच्छन्ननिवारितेन्दुकिरणातिवाहयति सा यामिनीम् ॥

हेलयावदया कृष्यते तयेति शेष । स्वचपन्धिविरहार्तिभाजनत्वेन । त्रासिनीमिति चैतादृशादुत्सववियोगपीडितापि स्वहस्तेनैवेन्दुकिरानिवारयतीति तेषां हस्तस्पर्शेऽसादृशीयमपि मरणादिकं सम्भव्यत इति त्रासकरत्वम् । अथवा यत्नात्कारेण यथेन्दुकिरानस्पर्शो भवति तथा विधत्त इत्यतिदुष्करमिति त्रासकारणं ज्ञेयम् । यद्वा हस्तच्छत्रेत्स्वनेन हस्तस्य संपूर्णशरीरे चन्द्रकरस्पर्शनिवारकत्वात्संभवाद्विज्ञानवच्छत्रप्रदेशे शशिकरस्पर्शादसंभवात्स्पर्शकारणं वेदितव्यः । अनेन विधानं नाम मुखसंस्थासुखम् । तत्क्षणं दशरूपके—‘विधानं मुखदुःखम्’ इति । अत्रापि रूपकच्छेकानुप्रासादयः शब्दार्थालंकारा ज्ञेयाः । लक्षणं कृतम् ।

वार्धशेषं वपिष्ठलो निवेदयिष्यति । तच्च देवेन तथा वर्तव्यम् ।

वपिष्ठलो विदूषकः ।

राजा—

पचल, कि पुनरावार्धशेषम् ।

विदूषकः—

अप हिन्दोलणचउत्थी । तत्र देव्या गौरी वृन्दा कर्पूरमञ्जरी हिन्दोलके आरोहयितव्या । तन्नास्त्वत्सुहृत्सिनेन देवेन कर्पूरमञ्जरी हिन्दोलन्ती दद-

राजा—को अण्णो तुशाहिन्तो मह कज्जसज्जो । को अण्णो चन्दा-
हिन्तो समुद्वट्ठणणिट्ठो ।

(इति परिक्रम्य कदलीवृक्षप्रोक्तं नाटयतः ।)

विदूषकः—इअं उत्तुङ्गफलिहमणिवेदिआ । ता इह उपविसदु पिअ-
वअस्सो ।

(राजा तथा करोति ।)

विदूषकः—(दृष्टमुच्यम् ।) भो, दीसदु पुण्णिमाअन्दो ।

राजा—(प्रिलोक्य ।) अए, दोलारूढाए मह वल्लहाए वअणं पुण्णिमा-
चन्दो चि णिद्विससि । (समन्तादवलोक्य ।)

विच्छाअन्तो णअररमणीमण्डलस्साणणाइं

पच्छालन्तो गगणकुहरं कन्तिजोह्वाजलेण ।

पेच्छन्तीणं हिअअणिहिदं णिद्वलन्तो अ दप्पं

दोलालीलासरलतरलो दीसए से सुहेन्दू ॥ ३० ॥

व्या । एतत्तत्कार्यशेषम् । तदतिनिपुणापि चलिता देवी । पायिता जीर्णमार्जारिका
दुग्धमिति तक्रम् ।

मरकतपुष्पः प्रासादविशेषः ।

राजा—

कोऽन्यो युष्मत्तो मम कार्यसज्जः । कोऽन्यश्चन्द्रतः समुद्रवर्धननिष्ठः ।

विदूषकः—

इयमुत्तुङ्गफटिकमणिवेदिका । तदिहोपविशतु प्रियवयसः ।

विदूषकः—

भो, दृश्यतां पूर्णिमाचन्द्रः ।

राजा—

अए, दोलारूढाया मम वल्लभाया वदनं पूर्णिमाचन्द्र इति निर्दिशसि ।

विच्छाययन्नगररमणीमण्डलस्नाननानि

प्रक्षालयन्गगनकुहरं कान्तिज्योत्स्नाजलेन ।

प्रेक्षमाणानां हृदयनिहितं निर्दलयंश्च दर्पं

दोलालीलासरलतरलो दृश्यतेऽस्या मुखेन्दुः ॥

विदूषकः—भो, सुतारो तुमम् । अहं उण वित्तिवारो भविष
वित्थरेण वण्णेमि ।

उवरिद्धिअयणपद्मारपीडियं चरणपङ्कजजुअं से ।

पुकारइ व मअणं रणन्तमणिणेउररवेण ॥ ३३ ॥

हिन्दोलणलीलाललणलम्पडं चक्रवक्कलं रमणम् ।

किलकिलइ व सहरिसं कञ्चीमणिकिङ्किणिरवेण ॥ ३४ ॥

दोलन्दोलणलीलासरन्तसरिआछलेण से हारो ।

वित्थारइ व कुसुमाउहणरवइणोइ कित्तिवल्लीओ ॥ ३५ ॥

विलोलवलयवलीजनितमञ्जुशिञ्जारवं

न कस्य मनोमोहनं शशिमुख्या हिन्दोलनम् ॥

शशिमुख्या हिन्दोलनं कस्य कामिनो मनोमोहनं न । मनो मानसं मोहयति तदे-
तादृशं न । अपि तु सर्वस्यापीति काकुः । किंभूतम् । रणन्तो मणयो ययोस्ते रणन्मणी,
रणन्मणी नूपुरे यत्र तत् । क्षणक्षणायमाना हारच्छटा यत्र । इत्यादीनामान्दोलनविशे-
षणत्वम् । अथवा क्रियाविशेषणानि । यद्वा शशिमुख्या रणनूपुरादिकस्य मनोमोहनं
नेति प्रत्येकमेव विधिः । तदा दोलनाशे प्रत्यक्षमन्याशे स्मरणम् । ‘रण शब्दे’ । क्षणक्ष-
णायमानमित्यादि शब्दानुकरणम् । अत्राप्यनुप्रासजात्याद्याः शब्दार्थालंकारा ज्ञेयाः ।

विदूषकः—

भोः, सूत्रकारस्त्वम् । अहं पुनर्वृत्तिकारो भूत्वा विस्तरेण वर्णयामि ।

सूचनादि सूत्रत्वं भवतीति भावः । अत एव तद्वक्षणमुक्तमभियुक्तः—‘अल्पाक्षर-
मसंदिग्धं सारवद्विधतोमुखम् । अस्तोभमनवयं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥’ इति ।

उपरिस्थितस्त्रनप्राग्मारपीडितं चरणपङ्कजजुगं तस्याः ।

पूत्कारयतीव मदनं रणन्मणिनूपुररवेण ॥

एतन्मणिनूपुररवथयणसमकालमेव कामिना मदनकृता मनोविद्वलता भवतीति
भावः । अत्रापि जात्युत्प्रेक्षे अलंकारौ ।

हिन्दोलनलीलाललललम्पटं चक्रवर्तुलं रमणम् ।

किलकिलायतीव सहर्षं काञ्चीमणिकिङ्किणिरवेण ॥

अत्रापि किलकिलायतीति शब्दानुकरणम् । रमणं जवनम् ।

दोलान्दोलनलीलासरत्सरिकाछलेनासा हारः ।

वित्थारयतीव कुसुमायुधनरपतेः कीर्तिवल्लीः ॥

सरिका मुक्तापद्मिः । अत्रोत्प्रेक्षालंकारः ।

संमुखपवणपणोल्लिखवरिल्ल दरदाविवाहं अज्जाहं ।
 हकारिजग मज्जनं पासन्मि णिवेसवन्ति व ॥ ३६ ॥
 ताडङ्कजुवं गण्डेसु बहलघुसिणेसु घडणणीलाहिं ।
 देह व दोलदोलणरेहाओ गणणकोडेण ॥ ३७ ॥
 गजणाहं पसइसरिसाहं झत्ति फुल्लाहं कोदुहलेण ।
 अप्पेन्तिव व कुवलवसिलीमुहे पञ्चवाणस्त ॥ ३८ ॥
 दोलारवविच्छेओ कहं वि मा होड इत्ति पडइ व ।
 पुट्टन्मि वेणिदण्डो मन्महचन्मट्टिवाजन्तो ॥ ३९ ॥
 इव एजाहं विलासुज्जलाहं दोलाप्पवञ्चचरिआहं ।
 कस्त ण लिहेइ चित्ते णिडणो कन्दप्पचित्तवरो ॥ ४० ॥

संमुखपवनप्रेरितोपरिवस्ते दरदशितान्मङ्गानि ।

आवार्य नदनं पार्श्वे निवेशयन्तीव ॥

अत्रापि स एवालंवारः ।

ताडङ्कजुवं गण्टयोर्दहलघुमुणयोर्घटनलीलाभिः ।

दण्डीव दोलान्दोलनरेखा गणनकौटुकेन ॥

अग्रान्मुप्रेशलंवारः ।

नदने प्रदणितयो इत्ति पुत्ते वौदलेन ।

अर्पयत इव कुवलवसिलीमुखे पञ्चवाणस्त ॥

बुद्धने एव दिलीरुत्तां इत्ति । इत्तरारत्तामस्येति भावः । एवमुप्रेक्षा चालं-
 वारः । ताडङ्क जं पुट्टेणमेव ।

दोलारवविच्छेद कसमि मा भजन्ति पन्नीन ।

पुत्ते वेणिदण्णो मन्महचरन्दट्टिवाजन्तः ॥

अत्रापि एवमुप्रेते ।

इत्तेण्णि विल्लेण्णन्ति दोलान्दोलनरेखाभिः ।

कस्त न लिहेइ चित्ते णिडणं कन्दप्पचित्तवरो ।

इत्तुगं प्रदोषोऽपि दोलपञ्चवर्णानि दण्डेभ्यो वृत्तं विन्दु-
 वामेभ्यो न विन्दुः । इति ह दण्डवर्ण- । विन्दुः । विन्दु-
 दण्डो वेदुः । विन्दु- दण्डो वेदुः । 'दण्ड' इति-
 इति दण्डः । इति दण्डः ।

राजा—(सविषादम् ।) कथमवङ्गणा कप्पूरमञ्जरी । रिक्ता दोला, रिक्तं च मञ्ज चित्तम्, रिक्ताहं दंसणुस्सुआहं मञ्ज गजणाहं ।

विदूषकः—ता विज्जल्लेहा विअ खणदिट्ठणट्ठा ।

राजा—मा एवं मण । हरिअन्दपुरी विअ दिट्ठा पणट्ठा अ ।
(स्मृतिनाटितकेन ।)

मञ्जिष्टी ओष्ठमुद्रा णवघटणसुवण्णज्जला अङ्गलट्ठी

दिट्ठी बालेन्दुलेहाधवल्लिमजङ्गी कुन्तला कञ्जलाहा ।

इत्थं वण्णार्ण रेहा विहरइ हरिणीचञ्चलच्छी अ एसा

कन्दप्पो दीहदप्पी जुअजणजअणे पुण्णलक्खो वि भादि ॥ ४१ ॥

राजा—

कथमवतीर्णा कर्पूरमञ्जरी । रिक्ता दोला, रिक्तं च मम चित्तम्, रिक्तानि दर्शनोत्सुकानि मम नयनानि ।

विदूषकः—

तद्विद्युल्लेखेव क्षणदृष्टनया ।

राजा—

मैवं मण । हरिश्चन्द्रपुरीव दृष्टा प्रणष्टा च ।

स्मृतीति । स्मृतिलक्षणमुक्तं प्राक् ।

मञ्जिष्टीति ।

मञ्जिष्टी ओष्ठमुद्रा नवघटनसुवर्णोज्ज्वलाङ्गयष्टि-

र्द्धिर्वालेन्दुरेखाधवल्लिमजयिनी कुन्तला कञ्जलामाः ।

इत्थं वर्णानां रेखा विहरति हरिणीचञ्चलाक्षी चैषा

कन्दर्पो दीर्घदर्पी युवजनजये पूर्णलक्ष इव भाति ॥

मञ्जिष्टीत्यनेन मञ्जिष्टनिष्ठरक्ततातिशयवत्त्वमोष्ठमुद्रायां ध्वन्यते । नवा घटना यस्येति बहुव्रीहिः । तथा च तादृशस्वर्णनिरूपितचाक्रचन्द्रातिशयवत्त्वमङ्गेषु व्यज्यते । यष्टिरूपकेण च तन्निष्ठाधिककृशत्वमङ्गेषु ध्योत्यते । इन्दुरेखेत्यनेन चाकलक्षित्वं ज्ञाप्यते । कञ्जलामा इत्यनेन कञ्जलनिष्ठनीडिमातिशयवत्त्वं कुन्तलेष्वभिव्यज्यते । अथवा कञ्जले आमा येषामिति विपर्यासोपमा । तद्वत्तुं काव्यादर्शं दण्डिनोक्तम्—‘सा प्रसिद्धिविपर्यासाद्विपर्यासोपमेयते ।’ इति । इत्थमनिर्वचनीयाः । रेखापटेन चोच्चारणगतातिशयविशेषो लक्ष्यते । दीर्घो दर्पोऽस्यास्तीति दीर्घदर्पो । अनेन च लक्ष्यस्वाधीनीकरणे क्लेशलेशस्याप्यभावाद्भवेत्कणोऽपि न धीन इति भावः । पूर्णलक्ष्यत्वं स्वाधीनं यावद्व्यत्यलमेव । अप्रापि रूपकोनमोन्प्रेक्षानुप्राप्तलक्षणाः शब्दार्थालंकारा ज्ञेयाः ।

विदूषकः—एदं तं नरगवपुञ्जम् । इह उवविसिअ पिअववस्सो
पडिवालेदु तम् । संज्ञावि संगिहिदा वड्ढदि ।

(उभौ तथा कुतः ।)

राजा—अदिसिसिरं पि हिमार्णि संदावदाइणिं वणुइचामि ।

विदूषकः—ता लच्छीसहवरो खणं चिड्डु देवो, जाव अहं सिसिरो-
पचारत्तान्णिं संपादेमि । (इति नाट्येन निष्क्रम्य पुरोऽवत्येव च ।) किं उण
एत्ता विअक्खणा इदो णिअडा आअच्छदि ।

राजा—संगिहिदो संकेअकालो कहिदो मन्तीहिं पि । (सुखा । मद-
नाडूत्तमनिनीय ।)

किसलजकरचरणा वि डु कुवलजणवणा मिअक्खववणा वि ।

अहह णवचन्पअग्गी तह वि तावेइ अचरिअम् ॥ ४ ॥

विदूषकः—

एतच्चनमरकवपुञ्जम् । इहोपविश्य त्रिपवयसः प्रतिपालयतु ताम् । संप्यापि
संनिहिता वर्तते ।

वयस्येति बहुव्रीहः । 'विदूषकेन वयस्यो वयस्येति च भूपतिः ।' इत्युक्तेः ।

राजा—

अतिसित्तिरामरि हिमानीं संतापदापिनीन्नुमयामि ।

'हिमानी हिमरुहः' इति त्रिकाण्णी ।

विदूषकः—

तहस्सीलहवरः खणं तिहत्तु देवः, यावदहं सिसिरोपचारत्तान्णीं संतादयामि ।
वि पुनरेता निचयणा इतो गिक्ख आगच्छति ।

तहस्सी. तत्त्वान्तिः । तन्मप्रवृत्तय इत्यर्थः ।

राजा—

संनिहितः संवेत्तवत्ता वपिनी नक्षिन्मामरि !

वित्तवपरपणानि सल्लु शुभददन्त्यना नृणां हृदयानि ।

अहह नदयन्तवती तयानि तययन्ताश्चरन् ॥

अत्रापि स्त्री वपुश्चरन्मामरि इति वदन्तवत्ताः इत्यर्थः । तन्म-
प्रवृत्तय इत्युक्तेः—'वित्तवपरपणानि वदन्तवत्ताः इति । वदन्त-
वत्ता इत्युक्तेः—'वदन्तवत्ता इति । वदन्तवत्ता इति । वदन्तवत्ता इति ।
वदन्तवत्ता इति । वदन्तवत्ता इति । वदन्तवत्ता इति । वदन्तवत्ता इति ।

विदूषकः—(मन्मथप्रवेशः ।) अह, शिष्यस्य शिशिरोपचारसाम-
ग्रीमहितहस्ता शाश्वतः ।

(ततः प्रवेशति शिशिरोपचारसामग्रीमहितः शिष्यः ।)

विचक्षणा—(परिचयः ।) अहो, पिअसरीए मन्तो नगु विरहदाहज्वरो ।

विदूषकः—(अप्युच्यते ।) भोदि, किं एदम् ।

विचक्षणा—शिशिरोपचारसामग्री ।

विदूषकः—कस्स कदे ।

विचक्षणा—पिअसरीए कदे ।

विदूषकः—ता मह वि अद्धं देहि ।

विचक्षणा—किं निमित्तम् ।

विदूषकः—महाराजस्स कदे ।

विदूषकः—

अये, विचक्षणा शिशिरोपचारसामग्रीमहितहस्तागता ।

‘नासूचितस्य पादस्य प्रवेशः’ इति पूर्वमेव विदूषकमुखेन सूचनम् ।

विचक्षणा—

अहो, प्रियसख्या महान्खलु विरहदाहज्वरः ।

विदूषकः—

भवति, किमेतत् ।

विचक्षणा—

शिशिरोपचारसामग्री ।

विदूषकः—

कस्स कृते ।

विचक्षणा—

प्रियसख्याः कृते ।

विदूषकः—

तन्ममाप्यर्घं देहि ।

विचक्षणा—

किं निमित्तम् ।

विदूषकः—

महाराजस्स कृते ।

विचक्षणा—किं उण कारणं तस्स ।

विदूषकः—कप्पूरमञ्जरीए वि किम् ।

विचक्षणा—किं ण जाणासि महाराजस्स दंसणम् ।

विदूषकः—तुमं वि किं ण जाणासि महाराजस्स कप्पूरमञ्जरीए दंसणम् ।

(इत्युभौ हसतः ।)

विचक्षणा—ता कहि महाराजो ।

विदूषकः—तुह वजणेण मरगअपुजे चिट्ठदि ।

विचक्षणा—ता महाराएण सह मरगअपुज्जदुआरे चिट्ठ खणम्, जेण उहअदसणे जादे सिसिरोवजारसामग्गीए जलज्जली दिज्जदि ।

विचक्षणा—

किं पुनः कारणं तस्य ।

विदूषकः—

कर्पूरमञ्जर्या अपि विन् ।

कारणमिति पूर्ववनाध्याहारः ।

विचक्षणा—

किं न जानाति महाराजस्य दर्शनम् ।

विदूषकः—

त्वनपि किं न जानाति महाराजस्य कर्पूरमञ्जर्या दर्शनम् ।

विचक्षणा—

तत्तु न महाराजः ।

विदूषकः—

तव वचनेन नरवत्तुष्टे णिट्ठि ।

विचक्षणा—

तन्महाराजेन सह मरगअपुज्जदुआरे णिट्ठि खणम्, येनोन्मददर्शने अठे रिप्पि-
रोपचारान्ध्या जलज्जलीदिजे ।

विदूषकः—(तामपहृत्य ।) तर्हि गच्छ जर्हि नागच्छसि । (इति क्षिपति)
(पुनस्तां प्रति ।) ता कीस दुआरदेसे होदवम् ।

विचक्षणा—देवीए आदेसेण कप्पूरमञ्जरी समावच्छदि ।

विदूषकः—को तीए आदेसो ।

विचक्षणा—तर्हि देवीए बालतरुणो तिण्णि आरोविदा ।

विदूषकः—को को ।

विचक्षणा—कुरवअतिलआसोआ ।

विदूषकः—ता किं तेहिं ।

विचक्षणा—भणिदा सा देवीए । यथा—

कुरवअतिलआसोआ आलिङ्गणदंसणागचअणहआ ।

विअसन्ति कामिणीणं ता ताणं देहि दोहलअम् ॥ ४३ ॥

विदूषकः—

तत्र गच्छ यतो नागच्छसि । तर्कि द्वारदेशे भवितव्यम् ।

विचक्षणा—

देव्या आदेशेन कप्पूरमञ्जरी समागच्छति ।

विदूषकः—

किं तस्या आदेशः ।

विचक्षणा—

तत्र देव्या बालतरवस्त्रय आरोपिताः ।

विदूषकः—

कः कः ।

विचक्षणा—

कुरवकतिलकाशोकाः ।

विदूषकः—

तर्कि तैः ।

विचक्षणा—

भणिता सा देव्या । यथा—

कुरवकतिलकाशोका आलिङ्गनदर्शनाग्रचरणहताः ।

विकसन्ति कामिनीनां तत्तेषां देहि दोहदकम् ॥

विदूषकः—तमालविडवन्तरिदो जाण ।

(राजा तथा करोति ।)

विचक्षणा—एस कुरववतरु ।

(कर्पूरमञ्जरी तमालिङ्गति ।)

राजा—

णवकुरववरुखो कुम्भथोरत्थणीए

रहसविरइदेण णिण्मरालिङ्गणेण ।

तह कुसुमसमिद्धिं लम्बिदो सुन्दरीए

जह मसलकुलाणं तत्थ जत्ता पउत्ता ॥ ४४ ॥

विदूषकः—भो, पेक्ख पेक्ख महिन्द्रजालम् । जेण

वालो वि कुरववतरु तरुणीए गाढमुवगूढो ।

सहसत्ति फुल्लणिअरं मदनसरं विअ समुगिरइ ॥ ४५ ॥

विदूषकः—

तमालविटपान्तरितो जानीहि ।

विचक्षणा—

एष कुरवकतरुः ।

राजा—

नवकुरवकवृक्षः कुम्भस्थूलस्तन्या

रमसविरचितेन निर्मालिङ्गनेन ।

तथा कुसुमसमृद्धिं लम्बितः सुन्दर्या

यथा त्रमरकुलानां तत्र यात्रा प्रवृत्ता ॥

जातेति यावत् अथ च तत्रेति तत् इत्यर्थः । तत्र ततो यात्रा गमनागमनं समाप्तमित्यर्थः । सर्वदा तत्रैव तिष्ठन्तीति भावः । यद्वा असमाप्तेति नञ्प्रत्यये । तत्रेति विषयसप्तमी । तथा च तद्विषये यात्रा वृत्तान्तरात्तत्रागमनं तत्र समाप्तमित्यर्थः । अनेन कुसुममूला, तत्र च सारमात्रिशयो ध्वन्यते । अत्रापि च्छेदानुप्रासरूपोपमासंकरा अलंकाराः ।

विदूषकः—

भोः, प्रेक्ख प्रेक्ख महिन्द्रजालम् । येन

वालोऽपि कुरवकतन्मसरण्या गाढमुवगूढः ।

सहमेति पुष्पनिकरं मदनशरमिव समुद्रिरति ॥

राजा—इदिमो जेव दोहलअस्स प्पभावो ।

विचक्षणा—अह एमो तिलअहुमो ।

(दधूमजरी दिरे तिदमजलीअवणि ।)

राजा—

निवद्याणं तत्तयाणं यज्जलमग्गमंदग्गिदाणं पि मे

पामे पत्तमरं मित्तीमुदधरं पिअ वृणन्ताये अ ।

णेत्ताणं तिलअहुमे पिदट्ठिवा धाटी मिअन्नीअ उ

नं सो मत्ताग्गिपुत्तदन्तुग्गिमे गोमट्ठिदो व ट्ठिजे ॥ ४६ ॥

विचक्षणा—एमो लमोअमारी ।

(दधूमजरी यज्जलमग्ग मग्गि ।)

राजा—

असोअतरुताडणं रणिदणेउरेणङ्घ्रिणा

कदं च मिअलज्जणच्छविमुहीअ हेल्लसम् ।

सिहासु सअलासु वि त्थवअमण्डणाडम्बरं

ठिदं च गअणङ्गणं जणणिरिक्खणिज्जं खणम् ॥ ४७ ॥

विदूषकः—भो वअस्स, जं सअं ण कदं दोहलअदाणं देवीए जाणेसि तत्थ किं कारणम् ।

राजा—तुमं जाणेसि ।

विदूषकः—भणामि जइ देवो ण कुप्पदि ।

राजा—को एत्थ रोसावसरो । भण उम्मुद्धिआए जीहाए ।

राजा—

अशोकतरुताडनं रणितनूपुरेणाङ्घ्रिणा

कृतं च मृगलाञ्छनच्छविमुख्या हेलोल्लासम् ।

शिखामु सकलाक्षपि स्वकमण्डनाडम्बरं

न्यितं च गगनाद्गणं जननिरीक्षणीयं क्षणम् ॥

मृगलाञ्छनच्छविः शशाङ्कान्धितमुखे यस्याः । मृगलाञ्छनस्य च्छविर्येभिरन्यता-
ह्यं मुखं यस्या इति वा । तादृश्या कर्पूरमणयोः । चक्षुरेनोभयमपि समदालमेवो-
दमवदिति द्योत्यते । अत्रापि च्छेद्यादृष्टिद्वयानुप्रासोपमादयोऽलंकारा उभयोः ।

विदूषकः—

भो वयस्य, यन्मयं न कृतं दोहदकदानं देव्या जानामि तत्र किं कारणम् ।

राजा—

त्वं जानामि ।

विदूषकः—

नय नि यदि देवो न कुप्यति ।

राजा—

कोऽयं प्रेम्हमः । मत्सेन्दुष्टिण्या दिव्या ।

विदूषकः—

इह जइ वि कामिणीणं सुन्दरं धरइ अवजवाणं सिरी ।

अहिदेवदे व्वं णिवसइ तह वि हुं तारुणए लच्छी ॥ ४८ ॥

राजा—सुणिदो दे अहिप्पाओ । कि उणं कि पि भणामो ।

वालाअ होन्ति कोऊहलेण एमेअं चबलचित्ताओ ।

दरलसिअथणीसु पुणो णिवसइ मअरद्धअरहस्सम् ॥ ४९ ॥

विदूषकः—तरुणो वि रूअरेहारहस्सेण फुल्लन्ति । ण उण रइरहस्सं जाणन्ति ।

(नेपथ्ये ।)

वैतालिकः—सुहसंझा भोदु देवस्स ।

लोआणं लोअणेहि सह कमलवणं अद्धणिदं कुणन्तो

मुच्चन्तो तिक्खमावं सह अ सरमसं माणिणीमाणसेहि ।

विदूषकः—

इह यएपि कामिनीनां सौन्दर्यं धारयत्यवयवानां धीः ।

अधिदेवतेव निदसति तयापि खलु तारुण्ये लक्ष्मीः ॥

अत्रापि व्यतिरेकीयमे ।

राजा—

भुतस्त्रोऽभिप्रायः । किं पुनः किमपि भणामः ।

दाला नवन्ति काँतुहलेनैवमेव चपलचित्ताः ।

दरलसितस्तनीषु पुनर्विवसति मकरध्वजरहस्सम् ॥

विदूषकः—

तरवोऽपि रूपरेखारहसेन दिक्कन्ति । न पुना रतिरहस्सं जानन्ति ।

यत्तरणीकुचसंस्पर्सेन दिनापि विक्कन्तीति भावः ।

वैतालिकः—

सुखसंप्पा नवतु देवस्स ।

लोकानां लोचनैः सह कमलवनमर्धनिद्रं दुर-

मुच्चन्तीत्यामावं सह अ सरमसं नानिनीनननैः ।

८५५०

मञ्जिष्ठारक्तसूत्रच्छविकिरणचयो चक्रवाएकमितो

जादो अत्याचलत्थी उवह दिणमणी पक्कणारङ्गपिङ्गो ॥ ५० ॥

राजा—भो वयस्स, संणिहिदो संज्ञासमजो वट्ठदि ।

विदूषकः—संकेतकालो कहिदो वन्दीहिं ।

कर्पूरमञ्जरी—सहि विअक्खणे, गमिस्सं दाव । विआलो संवृतो वट्ठदि ।

विचक्षणा—एवं कीरदु ।

(इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति द्वितीयं जवनिकान्तरम् ।

मञ्जिष्ठारक्तसूत्रच्छविकिरणचयश्चक्रवाकैकमित्रं

- जातोऽस्ताचलार्थी पश्यत दिनमणिः पक्कणारङ्गपिङ्गः ॥

उवहेति देशी पश्यतेत्यस्मिन्नर्थे । अत्रापि स्वभावोक्त्युपमादयः ।

राजा—

भो वयस्स, संनिहितः संध्यासमयो वर्तते ।

विदूषकः—

संकेतकालः कथितो वन्दिमिः ।

कर्पूरमञ्जरी—

सखि विचक्षणे, गमिष्यामि तावत् । विकालः संवृतो वर्तते ।

विचक्षणा—

एवं कियताम् ।

इति श्रीमद्विद्वद्वन्द्वन्द्वितारविन्दमुन्दरपदद्वन्द्वकुन्दप्रतिमयशःप्रकरप्रसरकटोर-

किरणकरप्रमप्रतिमप्रगाकरमहात्मजवाग्देवविरचिते कर्पूरमञ्जरीप्रकाशे

द्वितीयं जवनिकान्तरं समाप्तम् ।

तृतीयं जवनिकान्तरम् ।

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

राजा—(तामनुचं धाय ।)

दूरे किञ्चिदु चम्पवस्स कलिआ कज्जं हरिदाअ किं
उत्तत्तेण अ कच्चणेण गणना का णाम जच्चेण वि ।

लावणस्स णवुग्गदेन्दुमहुरच्छाअस्स तिस्सा पुरो
पच्चग्गेहि वि केसरस्स कुसुमकेरेहिं किं कारणम् ॥ १ ॥

अवि अ ।

भरगजमणिजुट्ठा हारलट्ठि व्व तारा
भमरकवल्लिअद्धा मालईमालिए व्व ।

रहसवल्लिअकण्ठी तीअ दिट्ठी वरिट्ठा
सवणपहणिविट्ठा माणसं मे पविट्ठा ॥ २ ॥

विदूषकः—भो वजस्स, किं तुमं भज्जाजिदो विअ कियि कियि
कुरुकुराअन्तो चिट्ठासि ।

दूरेति ।

दूरे कियतां चम्पवस्स कलिआ कज्जं हरिदायाः किं
उत्तत्तेन च कामनेन गणना वा नाम जाल्लेनापि ।

लावण्यस्य नवोद्गतेन्दुमधुरच्छादयस्य तस्याः पुरः
प्रत्यग्रैपि केसरस्य कुसुमोत्तैः किं कारणम् ॥

तस्मात् लावण्यस्येति संबन्धः । अत्राक्षेपोपमे । अक्षेपलक्षणमुचं इदं—‘प्रतिदे-
धपुर करोयित्ताक्षेपः ।’ बाव्यादयैरेति—‘प्रतिषेधेतिरक्षेपः’ इति ।

अवि अ ।

भरगजमणिजुट्ठा हारलट्ठि व्व तारा
भमरकवल्लिअद्धा मालईमालिए व्व ।

रहसवल्लिअकण्ठी तस्मात् परिदरिटा
सवणपहणिविट्ठा माणसं मे प्रविट्ठा ॥

त एव भमरकेन वरदिहर्षं यन्मा इति व । अत्रापि स्वकोपेरे ।

विदूषकः—

भो वजस्स, किं त्वं भर्त्सयित्वा इत्थं यिन्नसि यिन्नसि कुरुकुराअन्तो चिट्ठासि ।

राजा—वयस्स, सिविणअं दिट्ठमणुसंधेमि ।

विदूषकः—ता कहेदु पिअवयस्सो ।

राजा—

जाणे पङ्करुहाणणा सिविणए मं केलिसज्जागदं

कन्दोद्वेण तडित्ति ताडिदुमणा हत्यन्तरे संठिदा ।

ता कोडेण मए वि झत्ति धरिदा ठिल्लं वरिल्लञ्चले

तं मोत्तूण गदं अ तीअ सहसा णड्डा अ णिदा वि मे ॥ ३॥

विदूषकः—(स्वगतम् ।) भोदु । एवं दाव । (प्रकाशम् ।) भो वयस्स,

अज्ज मए वि सिविणं दिट्ठम् ।

राजा—(अप्रत्याशम् ।) ता कहिज्जदु कीरिसं तं सिविणअम् ।

विदूषकः—अज्ज जाणे सिविणए सुरसरिआसोत्ते सुत्तो हि । ता
हरसरिसोवरि दिण्णलीलाचलणाए गङ्गाए पक्खालिदोहि तोएण ।

राजा—

वयस्स, स्वमं दृष्टमनुसंदधामि ।

विदूषकः—

तत्कथयतु प्रियवयस्यः ।

राजा—

जाने पङ्करुहानना स्वप्ने मां केलिशय्यागत-

मिन्दीवरेण तटिति ताडितुमना हस्तान्तरे संस्थिता ।

तत्कौतूहलेन मयापि झटिति धृता शिथिलं वस्त्रञ्चले

तन्मोचयित्वा गतं च तया सहसा नष्टा च निद्रापि मे ॥

कन्दोदमिन्दीवरमिति, ठिल्लं शिथिलमिति च देशी ।

विदूषकः—

भवतु । एवं तावत् । भो वयस्य, अद्य मयापि स्वप्ने दृष्टः ।

राजा—

तत्कथ्यतां कीदृशः स स्वप्नः ।

विदूषकः—

अद्य जाने स्वप्ने सुरसरिस्त्रोतसि सुषोऽस्मि । तद्भरगिरश्च उपरि दक्ष-
टीलाचरणाया गङ्गायाः प्रक्षालितोऽस्मि तोयेन ।

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो सरवसमववरिणिणा जलहरेण जहेच्छं पीदोसि ।

राजा—अच्छरिअम् अच्छरिअम् । तदो तदो ।

विदूषकः—तदो सत्तिणखत्तगदे भजवह मत्तण्डे तम्मवणीणईसं-
गदं नमुदं गदो महामेहो । जाणे अहं वि मेहगव्मट्टिदो गच्छेमि ।

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो सो तहि धूलजलविन्दूहिं वरिसिदुं पडतो । अहं
च रअणाअरमुचीहि मुत्ताणामहेआहिं सपुडं समुग्वाडिअ जलविन्दूहिं
नमं पीदोसि । ताणं च दसमानप्पमाणं मोत्ताहलं भविअ गव्मे ठिदो ।

राजा—तदो तदो ।

राजा—

तत्तत्तत् ।

विदूषकः—

तत्तः सरवसमववरिणा जलहरेण जहेच्छं पीदोसि ।

राजा—

आषर्दमयर्दम् । तत्तत्तत् ।

विदूषकः—

तत्तः सत्तिणखत्तगदे भजवहि सर्गये तम्मवणीणईसं गदं नमुदं
गदो महामेहो । जाणे अहं वि मेहगव्मट्टिदो गच्छेमि ।

राजा—

तत्तत्तत् ।

विदूषकः—

तदोसो तदो सरवसमववरिणिणा जलहरेण जहेच्छं पीदोसि । अहं
च रअणाअरमुचीहि मुत्ताणामहेआहिं सपुडं समुग्वाडिअ जलविन्दूहिं
नमं पीदोसि । ताणं च दसमानप्पमाणं मोत्ताहलं भविअ गव्मे ठिदो ।

राजा—

तत्तत्तत् ।

विदूषकः—

तदो चउत्सद्विमु सुत्तिमु द्विदो घणम्बुविन्दू जिववंसरोअणो ।
सुवत्तुलं णित्तलमच्छमुज्जलं कमेण पत्तो णवमुत्तिअत्तणम् ॥ ४ ॥

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो सोहमत्ताणं ताणं सुत्तीणं गव्वमगअं मुत्ताहलत्त-
णेण मण्णेमि ।

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो परिणदे काले समुद्दार्हितो कट्टिदाओ ताओ सु-
त्तीओ, फाडिदाओ अ । अहं चतुस्सद्विमुत्तहलत्तणं गदो द्विदो । कि-
णिदो अ एक्केण सेट्ठिणा सुवण्णलक्खं देइअ ।

राजा—अहो विचिच्छदा सिविणअस्स । तदो तदो ।

विदूषकः—तदो तेण आणिअ वेवआरण्हिं वेघाविआइं मोत्ति-
आइं । मम वि ईसीसि वेअणा समुप्पण्णा ।

विदूषकः—

ततश्चतुःपथिषु स्थितो घनान्बुविन्दुर्जितवंगरोचनः ।

सुवर्तुलं निस्तलमच्छमुज्जलं क्रमेण प्राप्तो नवमौक्तिकत्वम् ॥

राजा—

ततस्ततः ।

विदूषकः—

ततः सोऽहमात्मानं तासां शुक्तीनां गर्भगतं मुक्ताफलत्वेन मन्ये ।

राजा—

ततस्ततः ।

विदूषकः—

ततः परिणते काले समुद्रात्कार्षितान्ताः शुक्तयः, विदारिताश्च । अहं च-
तुःपथिमुक्ताफलत्वं गतः स्थितः । कीदृशेन श्रद्धिना सुवर्णलक्षं दत्त्वा ।

राजा—

अहो विचित्रता स्मरस । ननस्ततः ।

विदूषकः—

तदस्तेनानीय वेवकाव्वेधितानि मौक्तिकानि । नमानीपदीपद्वेदना समुत्पन्ना ।

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो

तेणावि मुत्ताहलमण्डलेण एक्केक्काए दसमासिएण ।

एक्कावली गण्ठिकमेण गुत्था जा संठिदा कोटिसुवण्णमुल्ला ॥ ५ ॥

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो तं करण्डिआए कयुअ सागरदत्तो णाम वाणिज्जो गदो पञ्चालाधिपस्स सिरिवज्जाउहस्स णवरं कण्णउज्जं णाम । तहि च सा विक्किणीदा कोटिए सुवण्णस्स ।

राजा—तदो तदो ।

विदूषकः—तदो अ

दइण थोरत्थणतुज्जिमाणं एक्कावलीए तह चङ्गिमाणम् ।

सा तेण दिण्णा दइआइ कण्ठे रज्जन्ति छेवा समसंगमम्भि ॥ ६ ॥

राजा—

ततस्सतः ।

विदूषकः—

ततः

तेनापि मुत्ताफलमण्डलेनैकैकतया दशनाधिकेण ।

एक्कावली ग्रन्थिकमेण गुन्किता सा संस्थिता कोटिसुवर्गमूल्या ॥

राजा—

ततस्सतः ।

विदूषकः—

ततस्त्वां करण्डिकायां कृत्वा सागरदत्तो नाम चणिगतः पाञ्चालाधिपस्य श्रीवज्जाधुषस्य नगरं कान्यकुब्जं नाम । तत्र च सा विक्रीता चोदया सुवर्गस्य ।

राजा—

ततस्सतः ।

विदूषकः—

ततश्च

अवि अ ।

णह्वहलिदजोहाणिभरे रत्तिमञ्जे

कुसुमसरपहारत्ताससंमीलिदाणम् ।

णिहुवणपरिरम्भे णिभरुत्तुङ्गपीण-

त्यणकलसणिवेसा पीडितोऽहं विबुद्धो ॥ ७ ॥

राजा—(किञ्चिद्विहस्य, विचिन्त्य च ।)

सिविणअमिअं असच्चं तं दिट्ठं मेणुसंघमाणस्स ।

पडिसिविणएण तस्स वि णिआरणं तुह अहिप्पाओ ॥ ८ ॥

विदूषकः—भइट्ठो ठकुरो, वखुहाकिलन्तो बह्वणो, अविणीदहिअआ
वालरण्डा, विरहितो अ माणुसो मणोरहमोइएहिं अत्ताणं विडम्बेदि ।
अवि अ वअस्स, पुच्छेमि कस्स उण एसो प्पहाओ ।

दृष्ट्वा स्थूलस्तनतुङ्गिमानमेकावल्यास्तथा चङ्गिमानम् ।

सा तेन दत्ता दयितायाः कण्ठे रज्यन्ति च्छेका समसंगमे ॥

कण्ठदानाच्चैकावलीस्तनसंगमो भविष्यतीति भावः । च्छेका विदग्धाः ।

अपि च ।

नभोवहलितज्योत्स्नानिर्भरे रात्रिमध्ये

कुसुमशरप्रहारत्ताससंमीलितयोः ।

निधुवनपरिरम्भे निर्भरोत्तुङ्गपीन-

स्तनकलशनिवेशात्पीडितोऽहं विबुद्धः ॥

राजा—

स्वप्नमिममसत्यं तद्दृष्टं ममानुसंदधतः ।

प्रतिस्रप्रेन तस्यापि निवारणं तवाभिप्रायः ॥

न तु वस्तुतः स्वप्नो दृष्ट इति भावः ।

विदूषकः—

अट्ठो राजा, झुघाह्वान्तो ब्राह्मणः, अविनीतहृदया वालरण्डा, विरहितश्च
माणुसो मनोरथमोदकैरात्मानं विडम्बयति । अपि च वयस्स, पृच्छामि कस्स
पुनरेष प्रभावः ।

अट्ठः । राज्यादिति शेषः । ठकुरो राजा । अविनीतहृदया पुरुषसंसर्गामिलायिचित्ता ।
विरहितो विरहयुक्तः ।

राजा—पेम्मस्त ।

विदूषकः—भो, देवीगदे पणअप्पलुदे वि पेम्मे किं ति कप्पूरम-
ञ्जरीं सव्वद्दवित्थारिअलोअणो पिअन्तो विअ अवलोकेसि । किं तदो
वि परिहीअप्पमाणगुणा देवी ।

राजा—मा एव्वं भण ।

कीए वि संघडइ कस्स वि पेम्मगण्ठी

एमेव्व तत्थ ण हु कारणमत्थि खवम् ।

चङ्गत्तणं उण महिज्जदि जं तर्हि पि

ता दिज्जए पिसुणलोअमुहेसु मुदा ॥ ९ ॥

विदूषकः—भो, किं उण एदं पेम्मचि भणन्ति ।

राजा—अणोण्णमिलिदस्स मिहुणस्स मअरद्धअसासणे परूढं
पणअगण्ठि पेम्मेचि छइहा भणन्ति ।

राजा—

प्रेम्माः ।

विदूषकः—

भो, देवीगते प्रणयप्रसूटेऽपि प्रेम्णि किमिति कर्पूरमञ्जरीं सर्वाङ्गवित्थारि-
तलोचनः विवर्जितवलोक्षयति । किं ततोऽपि परिहीणप्रमाणगुणा देवी ।

परिहीणे प्रमाणं देवामेवंविधा गुणा सस्याः सा ।

राजा—

नैवं भण ।

वयाचित्संघटते कलापि प्रेमग्रन्थि-

रेयमेव तत्र न खलु कारणमस्ति रूपम् ।

वत्सल्यं पुनरुत्पद्यते यत्प्रापि

तदीयते निश्चिन्तितकृतेषु मुदा ॥

प्रेमग्रन्थिघटने न हताशिरसः कारणं वि द्रु तात्पर्यमवदेव भवति । तदपि
वार्तान्दर्शनेपणं निजते वेदते एतद्विरुद्धेषु मुदा दीयते । किमिल्लान्तरं प्रेम्मा-
उत्पद्य इति निश्चिन्तय्यवाह्यां तदिदं वदेत् परं तं नन्देदुपपन्न इत्यर्थः । वत्स-
ल्यमन्तरमप्यनुप्राप्तव्यम् ।

विदूषकः—

भो, वि पुनो-देव प्रेम्मे भणन्ति ।

विदूषकः—कीदिसो सो ।

राजा—

जस्सि विकल्पघटनादिकलङ्कमुक्तो

अत्ताणअस्स सरलत्तणमेइ भावो ।

एकैकअस्स प्रसरन्तरसप्रवाहो

सिद्धारवध्दिअमणोभवदिण्णसारो ॥ १० ॥

विदूषकः—कथं विअ सो लक्खीअदि ।

राजा—

जाणं सहावप्रसरन्तलोलदिट्ठी-

परन्तलुण्ठिअमणार्णे परप्परेण ।

राजा—

अन्योन्यमिलितस्य मिधुनस्य मकरध्वजशासने प्ररुढं प्रणयग्रन्थि प्रेमेति
विदग्धा भणन्ति ।

विदूषकः—

कीदशः सः ।

राजा—

यस्मिन्विकल्पघटनादिकलङ्कमुक्तः

आत्मनः सरलत्वमेति भावः ।

एकैकस्य प्रसरद्रसप्रवाहः

शृङ्गारवर्धितमनोभवदत्तसारः ॥

यस्मिन्प्रेम्णि विकल्पघटना तत्संबन्धस्तदादिरेव कलङ्कस्तत्मान्मुक्तस्तद्रहितो भाव-
वित्ताभिप्राय आत्मनः सरलत्वं सरलभावमेति । कीदशः । एकैकस्य प्रसरन्तरसप्रवाहो
यत्र । पुनः कीदृक् । शृङ्गारेण वर्धितो यो मनोभवस्तेन दत्तः सारो यत्र । अत्रापि
स्वभावोक्त्यादयः शब्दार्थालंकारा ज्ञेयाः ।

विदूषकः—

कथमिअ स लक्खते ।

राजा—

ययोः स्वभावप्रसरत्तलोलदृष्टि-

पर्यन्तलुण्ठितमनसोः परस्पररेण ।

बहुन्तमन्महविष्णुरसम्पसारो

ताणं पवासह लहुं विव चिचमावो ॥ ११ ॥

अवि अ ।

अन्तो णिविद्धमणविष्ममडम्बरो जो

सो भण्णए मवणमण्डणमेत्य पेम्मम् ।

दुल्लखअं पि पअडेह जणो जअम्मि

तं जाणिमो सुबहुलं मअणिन्दजालम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—जह चिचगदं पेम्ममणुराअमुप्पादेदि. ता कि अज्जदि
मण्डणाढम्बरविटम्बणाए ।

राजा—वअस्त, सअमिणम् ।

कि मेहलावलअणेअसेहरेदि

किं चट्ठिमाअ विमु मण्णएअदरेदि ।

दर्पमानममयवितीर्गरमप्रसार-

रायोः प्रवासते लघुरिव चित्तादः ।

सभागतः प्रतरन्त्य एतेषां वा स्वमहातां प्रवर्तयितुं शक्ते रसोः । इत्येत-
मित्यनेन तदेवमहा धन्यते ।

अवि अ ।

अन्तर्निहितानोपि शतशततो वाः

स भव्यते मदनः परममम प्रेम् ।

दुर्लभाभिः प्रवर्तयति एते जगति

तस्यादीन एवमुक्तं मने मज्जाम् ।

विदूषकः—

एदि एिएनं प्रेम्पुएअअदरे, एदि एिएनं एअएअअ-
एिएअअअ ।

राजा—

एअअ, एअअअ ।

ए अएअअअअअअअ

ए अएअअअ अए अअअअअ ।

तं अणमत्य इह किंपि णिअम्बिणीओ
जेणं लहन्ति सुहअत्तणमज्जरीओ ॥ १३ ॥

अवि अ ।

किं गेअणट्टविहिणा किमु वारुणीए
धूवेण कि अगुरुणा किमु कुङ्कुमेण ।
मिट्टत्तणे महिअलम्मि ण किं वि अण्णं
रुचीअ अत्य सरिसं पुण माणुसस्स ॥ १४ ॥

अवि अ ।

जा चक्कवट्ठिघरिणी जणगेहिणी वा
पेम्मम्मि ताण ण तिलं वि विसेसलामो ।
जाणे सिरीअ जइ किज्जदि को वि भावो
माणिकभूसणणिअंसणकुङ्कुमेहिं ॥ १५ ॥

अवि अ ।

किं लोअणेहिं तरलेहिं किमाणणेण
चन्दोवमेण धणएहिं किमुण्णएहिं ।

तदन्यदस्तीह किमपि नितम्बिन्यो
येन लभन्ते सुमगत्वंमज्जरीः ॥

अपि च ।

किं गेयनृत्यविधिना किमु वारुण्या
धूपेन किमगुरुणा किमु कुङ्कुमेण ।
मधुरत्वे महीतले न किमप्यन्य-
द्वेचरेस्ति सदृशं पुनर्मातुषस ॥

अपि च ।

या चक्रवर्तिगृहिणी जनगेहिनी वा
प्रेम्णि तयोर्न तिलमात्रमपि विशेषलामः ।
जाने श्रिया यदि क्रियते कोऽपि भावो
माणिक्यभूषणनिवसनकुङ्कुमैः ॥

तं कि पि व्यण्णमिह भूवल्लए णिमित्तं

जेणाङ्गणाय हिज्जाउ ण ओसरन्ति ॥ १६ ॥

विदूषकः—एवं चेदम् । किं पुनः अणं पि नै कथेषु, जं कुमारचणे
माणसस्तः अमणोज्जमेतस्ति वि तरुणचणे चङ्गचणं बहूदि ।

राजा—

पूणं द्वे इह पवाअङ्णो जअग्नि

जे देहणिन्मवणजोत्वणदाणदकत्ता ।

एद्यो घडेदि पढनं कुमरीणमङ्ग-

सुकारिजग पञ्चदेह पुणो द्दोषो ॥ १७ ॥

अवि य ।

विं लोचनैराहतैः विमानजनेन

चन्द्रोपमेन रानैः विद्युद्वतैः ।

तत्पि न प्रयन्यरिह भूतलये गिनितं

येनादना एदनादनादना ॥

पुनर्गतिरि हेद. ।

विषयः—

एवमैव । वि. पुनस्तद्विधि मे वक्ष्यामि । तदास्तु नृपस्य नृपस्यैव ।
तस्यैव । तस्यैव । तस्यैव ।

የጥቅምተኛዎች ስም ይጻፉ፡

55

$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the United States are the people who are interested in the history of the United States.

[Illegible handwritten signature]

1967-1968

[Illegible handwritten notes]

— 100 —

तेण अ ।

रणिअवलअकञ्चीणेउरावासलच्छी
मरगअमणिमाला गोरिआ हारलद्धी ।
हिअअहरणमन्तं जोव्वणं कामिणीणं
जअदि मअणकण्डं छट्ठअं वट्ठअं अ ॥ १८ ॥

तहा अ ।

अङ्गं लावण्यपुण्णं सवणपरिसरे लोअणा हारतारा
वच्छं थोरत्थणिछं तिवलिवलइअं मुट्ठिगेहं अ मज्झम् ।
चक्काआरो णिअम्वो तरुणिमसमए कि णु अण्णेण कज्जं
पञ्चेहिं जेव्व वाला मअणजअमहावैजअन्तीअ होन्ति ॥ १९ ॥
(नेपथ्ये ।)

सहि कुरङ्गिए, इमिणा सिसिरोवआरेण णलिणि व्व कामं किलिम्मामि ।

तेन च ।

रणितवलयकाञ्चीनूपुरावासलक्ष्मी-
मरकतमणिमाला गौरिका हारयष्टिः ।
हृदयहरणमग्न यौवनं कामिनीनां
जयति मदनकाण्डः पष्ठको वलिष्ठश्च ॥

जयतीति सर्वत्र काञ्च्यादावन्वेति । न च काञ्च्यादीना बहुत्वान्मदनकाण्डः पष्ठको-
ऽयमित्येतदनन्वयि स्यादिति वाच्यम् । सर्वसमुदाये पष्ठमदनकाण्डत्वमिधाने दोषाभावात् ।
अथवा यौवनविशेषणम् । वलिष्ठजयतिपदान्यां चान्यकाण्डापेक्षयास्य व्यतिरेको
ध्वन्यते । यतो वलिष्ठोऽन एव जयतीति हेतुहेतुमद्भावेनान्वयः । अन्योऽपि यो वलिष्ठः
स जयतीत्येतदुचितमेवेति भावः ।

तथा च ।

अङ्गं लावण्यपूर्णं श्रवणपरिसरे लोचने हारतारे
वक्षः स्थूलस्तनं त्रिवलिवलयितं मुष्टिग्राह्यं च मध्यम् ।
चक्काकारो निनम्बस्तरुणिमसमये किं न्वन्येन कार्यं
पञ्चमिरेव वाला मदनजयमहावैजयन्त्यो भवन्ति ॥
हारे हरणगोष्ठे तारे ययोस्ते ।

विस व विसकन्दली विसहर व हारच्छडा
ववस्समिव अचणो किरइ तालविन्ताणिलो ।

तहा च करणिगगं जलइ जन्तवाराजलं
ण चन्दणमहोसहं हरइ देहवाहं च मे ॥ २० ॥

विदूषकः—सुदं पिववअस्सेण । भरिआ कण्णा पीऊत्तगण्डूसेहि । ता किं अज्जवि उपेवस्सीअदि घणघम्मेण किलिमन्ती मुणालिआ, गाढ-
कट्टणदुःसहेण सलिलेण सिञ्चिज्जन्ती केलिकुङ्कुमत्यली, छम्मासिवमोचि-
आणं झडिचि फुडन्ती एक्कावलीआ, गण्ठवण्णकेआलिआ लुण्ठिज्जन्ती
गन्धहरिणेण । ता सच्चं दे सिविणअ सपण्णम् । एहि, पविसन्ह । उट्ठिज्जदु
मवरद्धअपताआ । पवट्टदु कण्ठकुहरम्मि पञ्चमहुंकाराणा रिञ्जोली । ध-
क्खन्तु याहप्पवाहा । मन्थरिज्जन्तु णीसासप्पसरा । लहदु लावण्णं पुण पव-
भावम् । ता एहि । खिडकिआदुआरेण पविसन्ह ।

(इति प्रदिशतः ।)

(निर्देश १)

सखि शूरदत्तके, अनेन शिशिरोपचारेण नरिनीव वानं हान्मजानि ।

द्विरोपचारः शीतलोपचारः, द्विरिर्द्वयं पाठनं च ।

विपनिष विमवन्दती विपधर इव हारण्डव

वदस्त्विवान्म जिह्ने तत्तद्वन्तजितः ।

तथा च वरुणिर्गितं स्वहृत्ते पद्मधागजहं

न चन्द्रगर्हपथं हरते वेदग्रह च मे ॥

समस्तानि सन्तोषं नमस्तुभ्यं विनम्रं विनम्रम् ।

चिह्नः—

[illegible]

(ततः प्रविशति नायिका कुरङ्गिका च ।)

नायिका—(ससाध्वसं खगतम् ।) अम्मो, किं एसो सहसा गअणङ्गणादो अवइण्णो पुण्णिमाहरिणङ्को । किं वा तुड्डेण णीलकण्ठेण णिअदेहं लम्भिदो मणोहओ । किं वा हिअअस्स दुज्जणो णअणाणं सज्जणो जणो मं संभावेदि । (प्रकाशम् ।) सहि कुरङ्गिए, इन्द्रजालं विअ पेक्खामि ।

विदूषकः—(राजानं हस्ते गृहीत्वा ।) भोदि, सच्चं इन्द्रजालं संपण्णम् ।
(नायिका लज्जते ।)

कुरङ्गिका—सहि कप्पूरमञ्जरि, अम्मुट्ठाणेण संभावेहि भट्टारअम् ।
(नायिका उत्थातुमिच्छति ।)

राजा—(हस्तेन गृहीत्वा ।)

उड्डिअण थणभारमङ्गुरं मा मिअङ्कमुहि भज्ज मज्झअम् ।

तुज्झ ईरिसणिवेसदंसणे लोअणाण मअणो पसीददु ॥ २१ ॥

अवि अ ।

जिण्णा पुरो ण हरिदा दलिआ हलिद्वा
रोसाणिअं ण कणकं ण च चम्पआइं ।

नायिका—

अम्मो, किमेव सहसा गगनाद्गनादवतीर्णः पूर्णिमाहरिणाङ्कः । किं वा तुड्डेन नीलकण्ठेन निजदेहं लम्भितो मनोमवः । किं वा हृदयस्य दुर्जनो नयनानां सज्जनो जनो मा संभावयति । सखि कुरङ्गिके, इन्द्रजालमिव पश्यामि ।

तुड्डेन रत्नादिस्तुत्या तुड्डेनेत्यर्थः । 'किं वाट्टेन' इति पाठेऽदृष्टेनेत्यकारप्रत्ययः । तथापि रत्नादिस्तुत्या रोपरहितेनेत्यर्थः । अथवा नाकारप्रत्ययः । किं तु दृष्टेन कुट्टेन नीलकण्ठेन पुनः शरीरमुत्पाद्य पुनर्दाहेनाविकतरपीडादानाय पुनः स्वदेहं प्रापितो मनोमव इत्यर्थः ।

विदूषकः—

भवति, सत्यमिन्द्रजालं संपन्नम् ।

कुरङ्गिका—

सन्नि कर्पूरमञ्जरि, अम्मुट्थानेन संभावय भट्टारकम् ।

राजा—

उत्थाय सनमारमङ्गुरं मा मृगाङ्कमुत्ति मज्झय मथम् ।

तवेट्ठानिवेशदर्शनाल्लोचनयोमंदनः प्रसीदतु ॥

ताहं सुवण्णकुसुमेहि विलोअणाइं

अच्चेमि जेहि हरिणच्छि तुमं सि दिट्ठा ॥ २२ ॥

विदूषकः—गवमधरवासेण सेअसलिलसिचगत्ता संमूढा तचभोदी
कप्पूरमञ्जरी । ता इमं सिचअञ्चलेण वीजइस्सं दाव । (तथा कुर्वन् ।) हा
हा, कथं वरिल्लपवणेण णिव्वण्णो पदीवो । (विचिन्त्य खगतम् ।) भोटु । ली-
लोज्जाणं जेव्व गच्छत्त । (प्रकाशम् ।) भो, अन्धआरणच्चिदं वट्टदि । ता
णिवामत्त सुरद्दामुहेण जेव्व पमदुज्जाणं दाव ।

(सर्वे निष्क्रमणं नाटयन्ति ।)

राजा—(कर्पूरमञ्जरीं करे धृत्वा ।)

मज्झ हत्थिदपाणिपल्लवा ईस संचरणवन्धुरा भव ।

जं चिराय कलहंममण्टली भोटु केलिगमणम्मि दुव्वमगा ॥ २३ ॥

(परिगम्यमभिनीय ।)

जे णवस्त तिउसस्त कण्ठआ जे कदम्बनउलस्त केमरा ।

अज्ज तुज्ज करंमसद्धिणो ते हुअन्ति मह पल्लमिज्जिगा ॥ २४ ॥

अभि च ।

यस्याः पुरो न हरिता दक्षिता हरिणा

उपग्रीह्य न कन्व न च वन्वन्ति ।

तानि सुवर्णवस्तुमैवितोद्यते

अर्धदामि यास्या हरिणा हि दग्धानि यत् ॥

विदूषकः—

सर्वसुखेन नोदयति-सिद्धयः संभूतः कर्पूरमञ्जरीं वदन्त्युच्यते । तस्मिन्
विषयस्यैव हीनसिद्धिः स्यात् । हा हा, वरं कर्पूरमञ्जरीं विदूषकः
प्रीतिः । भोटु । लीलोज्जाणं वदन्त्युच्यते । भो, अन्धआरणच्चिदं वट्टदि । ता
णिवामत्त सुरद्दामुहेण जेव्व पमदुज्जाणं दाव ।

राजा—

न ह स्तित्वा जेव्व पमदुज्जाणं दाव ।

दक्षिणं कर्पूरमञ्जरीं भोटु देहिन्ति तुम्हं ।

(निषण्ये ।)

चैतालिकः—सुहणिवन्धनो होतु देवस्य चन्द्रोज्जोओ ।

भूगोले तिमिराणुवन्धमलिने भूमीरुहे च द्विदे

संजादा णवमुज्जपिञ्जरमुही जोहाअ पुन्वा दिसा ।

सुञ्चन्तो सुचुकुन्दकेसरसिरीसोहाणुआरे करे

चन्दो देवस्य कलाक्रमेण अ गतो संपुण्णविम्बत्तणम् ॥ २५ ॥

अवि अ ।

अकुङ्कुममचन्दणं दहदिहावहूमण्डणं

अकङ्कणमकुण्डलं भुअणमण्डलीभूषणम् ।

अशोषणममोहणं मअरलञ्छणस्साउहं

मिअङ्ककिरणावली णहअलम्भि पुञ्जिज्जइ ॥ २६ ॥

ये नवस्य त्रपुसस्य कण्टका ये कदम्बमुकुलस्य केसराः ।

अथ तव करस्पर्शसङ्गिनस्ते भवन्ति ममाङ्गनिर्जिताः ॥

कार्ये कारणवदुपचाराद्देहजन्यरोमान्निर्जिता इत्यर्थः ।

चैतालिकः—

सुखनिवन्धनो भवतु देवस्य चन्द्रोदयोतः ।

भूगोले तिमिरानुवन्धमलिने भूमिरुह इव स्थिते

संजाता नवभूर्जपिञ्जरमुखी ज्योत्स्नया पूर्वा दिशा ।

सुञ्चन्सुचुकुन्दकेसरश्रीशोभानुकारान्करां-

श्चन्द्रः पश्य कलाक्रमेण च गतः संपूर्णविम्बत्वम् ॥

तिमिरस्यानुवन्धस्तेन मलिने भूगोले भूमिरुह इव स्थिते । चन्द्रोदयानन्तरं यथा
वृक्षमात्रमेव नीलमीक्ष्यते तथा इयामे भूगोले स्थिते सतीत्यर्थः । 'भूमीधरे' इति वा पाठः ।
तत्र भूमिरुहे इत्यर्थः । एककलाद्विकलाद्युदयक्रमेणेति कलाक्रमेणेत्यस्यार्थः ।

अपि च ।

अकुङ्कुममचन्दनं दशदिशावधूमण्डनं

अकङ्कणमकुण्डलं भुवनमण्डलीभूषणम् ।

अशोषणममोहनं मकरलान्छनस्याद्युधं

मृगाङ्गकिरणावली नमस्तले पुञ्जीभवति ॥

विदूषकः—भो, कपलचण्डेण वणिग्दा चन्दुज्जोबलच्छी । ता संपदं
नापिकचण्डस्तावसरो ।

(नेम्ये ।)

द्वितीयो वैतालिकः—

दञ्जन्तागुरुधूमवट्टिकलिना दीवन्तदीरज्जरा
तन्विजन्तविचित्रनोचिवलदा मुञ्जन्तपारावदा ।
सज्जिजन्तमपोज्जकेलिसवणा जप्पन्तदूर्ईसजा
सज्जुञ्जवत्तनापिगिजणा वहन्ति लीलावरा ॥ २७ ॥

जवि व ।

देन्ता कप्पूरपूरच्छुरणनिव दिसामुन्दरीपं मुहेतु
स्त्वत्वं जोहं किरन्तो मुजपजपमजापन्दपं चन्दपं व ।
जिपणं कंदप्पकन्दं तिहुजपकलपाकन्दलिलं कुपन्तो
जादा एजङ्कपदा सलजलहरम्पुक्कवारापुजारा ॥ २८ ॥

एतद्दुर्मन्त्रेण नरो दूताणस्तथाः पीतवं धन्यते । अचन्द्रमन्त्रेणैव चन्दनदि-
व्यवृत्तता टोलते । दशाब्देन वैकुण्ठमन्त्रोभाकरमन्त्रमन्त्रवैतन्त्र्यं टोलते । अ-
वहन्मन्त्रेण भूषणन्त्रवैचित्र्यमन्त्रा वन्निचय्यते । अग्निमन्त्रेणैव अग्निपुत्र-
द्वन्द्वं चला टोलते ।

विदूषकः—

भो, कन्धवन्तेन वणिग् चन्द्रेणोत्तमि । तन्त्राग्रं नमिन्धवन्त-
रावतर ।

द्वितीयो वैतालिकः—

दण्डनगुरुधूमवट्टिक दीवन्तदीरज्जरा
तन्विजन्तविचित्रनोचिवलदा मुञ्जन्तपारावदा ।
सज्जिजन्तमपोज्जकेलिसवणा जप्पन्तदूर्ईसजा
सज्जुञ्जवत्तनापिगिजणा वहन्ति लीलावरा ।

दण्डनगुरुधूमवट्टिक दीवन्तदीरज्जरा । तन्विजन्तविचित्रनोचिवलदा ।
मुञ्जन्तपारावदा । सज्जिजन्तमपोज्जकेलिसवणा । जप्पन्तदूर्ईसजा ।
सज्जुञ्जवत्तनापिगिजणा । वहन्ति लीलावरा ।

विदूषकः—

दिसवहुतंसो णहसरहंसो ।

णिहुअणकन्दो पसरइ चन्दो ॥ २९ ॥

कुरङ्गिका—

ससहररदअमरट्टो माणिणिमाणवरट्टो ।

णवचम्पअकोदण्डो मअणो जअइ पअण्डो ॥ ३० ॥

(कपूरमञ्जरी प्रति ।) पियसहि, तुए कदं चन्दवण्णणं महाराजस्स पुरदो प-
ढिस्सम् ।

(कपूरमञ्जरी राजते । कुरङ्गिका पठति ।)

मण्डले ससहरस्स गोरए दन्तपञ्जरविलासचोरए ।

भादि लञ्छणमिओ फुरन्तओ केलिकोइलतुलं धरन्तओ ॥ ३१ ॥

अपि च ।

ददतः कर्पूरपूरच्छुरणमिव दिशासुन्दरीणां मुखेषु

श्लक्ष्णां ज्योत्स्नां किरन्तो भुवनजनमनआनन्दनं चन्दनमिव ।

जीर्णं कन्दर्पकन्दं त्रिभुवनकलनाकन्दलितं कुर्वन्तो

जाता एणाङ्गपादाः सजलजलधरोन्मुक्तधाराशुकाराः ॥

श्लक्ष्णा कोमला ज्योत्स्ना किरन्त इति संबन्धः । तादृशास्ते कीदृशा इव कर्पूरपूर-
च्छुरणं ददत इवेति विशिष्टवैशिष्ट्यन्यायेन संबन्धः । दिशासुन्दरीणामित्युभयत्र संब-
ध्यते । त्रिभुवनेति । विनाकामं कस्यापि छट्टेरभावात् । कन्दलयन्तः पल्लवयन्तः ।
इत्यनेन कामिनां कामातिशयजनकत्वं किरणानां व्यङ्ग्यम् । जलधरोन्मुक्तधारासाम्येन
मेघाद्यप्रतिहतत्वं तेषु थोलवे ।

विदूषकः—

दिग्वधूतंसो नमःसरोहंसः ।

निधुवनकन्दः प्रसरति चन्द्रः ॥

कुरङ्गिका—

शशधररचितगर्वो मानिनीमानघरट्टः ।

मवचम्पककोदण्डो मदनो जयति प्रचण्डः ॥

घरट्टः पेयणकर्ता ।

प्रियसखि, त्वया कृतं चन्द्रवर्णनं महाराजस्स पुरतः पठिष्यामि ।

राजा—अहो कर्पूरमञ्जरीय अहिणवत्थदंसणम्, रमणीजो सद्दो,
उत्तिविचित्रदा, रत्तणिस्सन्दो ज । (तां प्रति ।)

मा कहि पि वल्लणेण विव्वमो होउ इत्ति तुह पूणमिन्दुणा ।

लल्लणच्छलमसीविसेसजो पेक्ख विम्बफलए णिए किदो ॥ ३२ ॥

किं च ।

पण्डुरेण जइ रज्जए सुहं कोमलङ्गि खडिबारसेण दे ।

दिज्जए उण कपोलकज्जलं ता लहेदि ससिणो विडम्बणम् ॥ ३३ ॥

(चन्द्रमुद्दिश्य ।)

मुक्कसक्क हरिणक्क कि तुमं सुन्दरीपरिसरेण हिण्डसि ।

गौरगण्डपरिपण्डुरत्तणं पेच्छ दिण्णमनुणा सुहेण दे ॥ ३४ ॥

मण्डले शशावरस गौरै दन्तपङ्कजविलासचौरे ।

भाति लाञ्छनमृगः स्फुरन्केलिकोविलनुलां धारयन् ॥

राजा—

अहो कर्पूरमञ्जरीय अभिनवार्पदर्शनम्, रमणीयः शब्दः, उक्तिविचित्रता,
रत्ननिष्पन्दम् ।

ना कथमपि वदनेन विभ्रगो भवत्विति तव नूनमिन्दुना ।

लाञ्छनच्छलमपीविशेषकः परप विम्बफलके निजे हृतः ॥

किं च ।

पण्डुरेण यदि रज्यते सुखं कोमलङ्गि खट्विकारसेन ते ।

दीयते पुनः कपोलकज्जलं तया तन्ने शशिनो विडम्बनम् ॥

मुक्कसक्क हरिणाह कि त्वं सुन्दरीपरिसरेण हिण्डसे ।

गौरगण्डपरिपण्डुरत्वं परप वत्तनुना सुहेन दे ॥

अनेग सुन्दरीसुहेन ते तुम्हं गौरगण्डपरिपण्डुरत्वं दत्तमिति तन्नेव परयेति वा-
क्यार्थः कर्म । तात्पर्यसुन्दरीसुहे त्वं किं हृदो न दत्तमिति । अलङ्कारितं करोमिति
भावः । एवं एव लक्ष्मिप्रियं वदोपगच्छ—सुखरहेति । एतादृशं वस्तु नष्टं प्राप्तं तत्र
भयिर्नास्तीति निमुच्यते, दृष्टमपि लोकात् न ते नास्तीति गर्ववर्धनमिति भावः ।
यद्वा परयेदित्यसुन्दरीपरिसरेण त्वं तादृशं दत्तमिति निरेव वदन्ति तस्मा-
त्तदे । तदपि त्वं नापरत्वेति महानन्दमिति भावः ।

(नेत्रयो मदान्तरलक्ष्य । सर्वे आद्योद्यमि ।)

राजा—किं उग एम कोलाहलो ।

कर्पूरमञ्जरी—(गयापनम् ।) प्रियसखि, एतदवगम्य आगच्छ ।
(इति द्वा निष्क्रम्य प्रतिगति ।)

विदूषकः—देवीए प्रियवयस्मम्म वञ्चना क्रिदेति तरेमि ।

कुरङ्गिका—प्रियसखि, भट्टारकस्म वञ्चनं अदुअ तुए सह संगमं जा-
णिअ आगच्छदि देवी । तेण कुञ्जवामनकिरातवर्षरसोविदल्लापं एस
हल्लह्यो ।

कर्पूरमञ्जरी—(ममयम् ।) ता मं पेसदु महाराजो येनाहमिनिणा सु-
रङ्गामुहेण जेव्व पविसिअ रक्तावरणं गच्छेमि । जह देवी महाराएण
सह संगमं ण जाणादि ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)
इति तृतीयं जवनिकान्तरम् ।

राजा—

किं पुनरेष कोलाहलः ।

कर्पूरमञ्जरी—

प्रियसखि, एतदवगम्यागच्छ ।

एतत्कलकलविषयवस्तु ।

विदूषकः—

देव्या प्रियवयस्यस्य वञ्चना कृतेति तर्कयामि ।

कुरङ्गिका—

प्रियसखि, भट्टारकस्य वञ्चनां कृत्वा त्वया सह संगमं ज्ञात्वागच्छति देवी ।
तेन कुञ्जवामनकिरातवर्षरसाविदल्लानामेष कोलाहलः ।

कर्पूरमञ्जरी—

तन्मां प्रेषयतु महाराजो येनाहमनेन सुरङ्गामुखेनैव प्रविश्य रक्षागृहकं
गच्छामि । यथा देवी महाराजेन सह संगमं न जानाति ।

इति श्रीमद्विद्वद्गुणवन्दितारविन्दसुन्दरपदद्वन्द्वकुन्दप्रतिमयसःप्रहस्यप्रहस्यप्रहस्य-
किरणकरप्रमप्रतिमप्रभाकरमहात्मजवासुदेवविरचिते कर्पूरमञ्जरी-
प्रकाशे तृतीयं जवनिकान्तरं समाप्तम् ।

चतुर्थं जवनिकान्तरम् ।

(ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।)

राजा—अहो, गाढारो गिम्हो, पवणो अ पवण्डो । ता कथं णु सहिदव्वो । जदो ।

इह कुसुमसरेक्खगोअराणं इदमुभअं वि सुदुःसहं ति मण्णे ।

जरठरइकरालिदो अ कालो तह अ जणेण पिएण विप्पलम्भो ॥ १ ॥

विदूषकः—एके दाव मम्महस्स वाहणिज्जा, अण्णे दाव सोसणिज्जा । अस्सारित्तो उण जणो ण कामस्स वाहणिज्जो ण तावस्स सोसणिज्जो ।

(नेपथ्ये ।)

ता किं ण खु दे मूलप्पाडिअचूडिआविअलं सीसं करिस्सम् ।

राजा—(विहस्य ।) वअस्स, लीलावणसच्छन्दचारिणा फेलिसुएण किं भणिदम् ।

विदूषकः—(सफोषम् ।) आ दासीए उच्च, सूलाअरणजोग्गो सि ।

राजा—

अहो, गाढतरो घ्रीष्म, पवणश्च प्रचण्डः । तत्कथं नु शोच्यम् । यतः ।

इह एतुमग्नैकगोचराणामिदमुभयमपि सुदुःसहमिति मन्ये ।

जरठरपिवसतितश्च बालकस्या च जनेन दिष्टेन विप्रलम्भः ॥

विदूषकः—

एके तावन्मदनस्य कापलीयाः, एके तावन्तोषणीयाः । एतन्मदन एवर्जना
न कापलीयो न तोषण्यो न तपस्य शोषणीयः ।

नेपथ्ये—

तस्मिन् न खलु ते सुशोचनानि चूडिआविअलं सीसं करिस्स्ये ।

राजा—

वअस्स, लीलावणसच्छन्दचारिणा फेलिसुएण किं भणिदम् ।

विदूषकः—

आ दासीए उच्च, सूलाअरणजोग्गो सि ।

(नेपथ्ये ।)

सर्वं तुष्कारिसाहित्यो संभाविज्जदि, जइ मे ण होन्ति पक्खावलीओ ।
राजा—(विलोम्भ ।) कहं उट्ठीणो जेव्व । (विदपकं प्रति ।)

णिसा तलिनवित्थरा तह दिणेषु वट्ठत्तणं
ससी लहदि खण्डणं तह अ चण्डविम्बो रई ।
णिदाहदिवसेसु विस्फुरदि जस्स एव्वं कम्मो
कहं ण स विही तदो खुरसिहाइं खण्डिज्जदि ॥ २ ॥

किं च णिडणं सेवणिज्जो जइ सुहसंगमो भोदि । जदो ।
मज्झण्णे सिरिखण्डपङ्ककलणा आ संझमोल्लंमुअं
लीलामज्जनमा पदोपसमअं साअं सुरा सीअला ।
गिन्हे पच्छिमजामिणीणिहुवणं जं कि पि पञ्चेसुणो
एदे पञ्च सिलीमुहा विजइणो सेसा सरा जज्जरा ॥ ३ ॥

नेपथ्ये—

सर्वे शुष्मादृशेभ्यः संभाव्यते, यदि मे न भवन्ति पक्षावत्यः ।

राजा—

कथमुट्ठीन एव ।

निशास्तलिनविस्वरास्तथा दिनेषु वृद्धत्वं
शशी लभते खण्डनं तथा च चण्डविम्बो रविः ।
निदाघदिवसेषु विस्फुरति यस्यैवं क्रमः
कथं न स विधिस्ततः क्षुरशिखाभिः खण्ड्यते ॥

किं च निपुणं सेवनीयो यदि शुभसंगमो भवति ।

शुभः संगमो यस्य । तादृशत्वं च स्त्रीयुक्तपुमांसं प्रलेवेति भावः । शुभः संगमो
यस्मिन्निति वा ।

यतः ।

मध्याह्ने श्रीखण्डपङ्ककलना आ संध्यामार्द्रांशुकं
लीलामज्जनमा प्रदोषसमयं सायं सुरा शीतला ।
औष्णे पश्चिमयामिनीनिधुवनं यत्किमपि पक्षेपो-
रते पञ्च शिलीमुखा विजयिनः शेषाः शरा जर्जराः ॥

अवि अ ।

लीलुचंसो शिरीसं शिहिणपरिसरे गिन्दुवाराणं हारो
 अङ्गे ओलं वगिळं रमणपणङ्गी मेहला उप्पलेहिं ।
 दोसुं दोकन्दलीसुं णवविमवलआ कामवेज्जो मणोज्जो
 तावातक्कसमाणं महुनमअ गदे एस वेसोवलाणम् ॥ ६ ॥

विदूषकः—अहं उण भणामि—

मज्झणलद्धणचन्दणपङ्किलाणं
 साअं णिसेविदणिरन्तरमज्जणाणम् ।
 सामासु वीअणअवारिकणुक्खिदाणं
 दासत्तणं कुणइ पच्चसरोवलाणम् ॥ ७ ॥

राजा—(न्ररणमभिनीय ।)

पच्चद्वं णवत्तअभन्निघडणा रम्मे जणे संगमो
 जाणं ताण खणं व्व झत्ति दिअहा वट्टन्ति दीहा अपि ।

कस्यापीत्यपिर्वायः । शीतलं चद्रस्तु तन्निशावदिवसौपधम् । तापशमनायेति
 शेषः । कस्य वा न भवति । अपि तु सर्वस्यापि भवतीति काकुः ।
 अपि च ।

लीलोत्तंसः शिरीषं स्तनपरिसरे सिन्दुवाराणां हारः
 अङ्गे आर्द्रं वस्त्रं रमणप्रणयिनी मेखलोत्तलैः ।
 द्वयोर्दोःकन्दल्योर्नवविसवलयाम् कामवेद्यो मनोज्ञ-
 स्तावातक्कसमाणं मधुसमये गते एष वेयोऽवलानाम् ॥

तापसं वन्धिन्यातङ्गे क्षमाः समर्थाः । तद्युक्ता इति यावत् । अवलानां कामिनी-
 नाम्, वलरहिताना च ।

विदूषकः—

अहं पुनर्भणामि—

मध्याह्नश्लक्ष्णघनचन्दनपङ्किलानां
 सायं निषेधितनिरन्तरमज्जनानाम् ।
 श्यामासु व्यजनजवारिकणोक्षितानां
 दासत्वं करोति पञ्चशरोऽवलानाम् ॥

जाणं ते अ मणम्मि देन्ति ण रइं चित्तस्स संदाविणो

ताणं जान्ति जअम्मि दीहरतमा मासोवमा वासरा ॥ ८ ॥

(विदूषकं प्रति ।) वयस्स, अत्थि तग्गदा कावि वच्चा ।

विदूषकः—अत्थि । सुणादु पिअवअस्सो । कधेमि सुहासिदं दे । जदो पहुदि कप्पूरमञ्जरी रक्खाभवणादो सुरङ्गादुआरे देवीए दिट्ठा, तदो पहुदि तं सुरङ्गादुआरं देवीए वहलसिलासंचएण णीरन्धं कदुअ पिहिदम् । अणङ्गसेणा कलिङ्गसेणा कामसेणा वसन्तसेणा विव्भमसेणेति पञ्च सेणाणामधेआओ चामरधारिणीओ फारप्फुरकिदकरवालहत्यपाइकसहस्सेण सह कारामन्दिरस्स रक्खाणिमिच्चं पुव्वदिसि णिउत्ताओ ।

अणङ्गलेहा चित्तेलेहा चन्दलेहा मिअङ्गलेहा विव्भमलेहेत्ति लेहाणामधेआओ पञ्च सेरन्धीओ पुह्विदसिलीसुहधण्हत्थेण णिविडणिवद्धतूणीरुद्धरेण धाणुवसहस्सेण समं दक्खिणाए दिसाए णिवेसिदाओ ।

राजा—

प्रत्यङ्ग नवरूपभङ्गिघटना रम्ये जने सगमो

येषा तेषा दणमिव दटिति दिवसा वर्तन्ते दीर्घा अपि ।

येषा ते च ग्नसि ददति न रतिं चित्तस्स संदाविण-

तेषां दान्ति जगन्ति दीर्घतमा मासोवमा वासरा ॥

वयस्य अस्ति तद्गता वापि दान्ता ।

विदूषकः—

अस्ति । सुणोतु पिअवयसस्य । कधयामि सुहासितं ते । यत्तप्रभृति दर्पण-इरी रक्षामयनासुरङ्गादारे देव्या रक्षा, तत्तप्रभृति तसुखाद्वार देव्या बहुमणि-तत्तप्रभृति गीतश्रं वच्चा पिरितम् । अणङ्गसेना कलिङ्गसेना कामसेना वसन्तसेना विव्भमसेनेति पञ्च सेनाणामधेआमरपाएप्प. स्सरप्फुत्तवरनाहत्तपर विमह-सेण सह कारामन्दिरस्य रक्षानिभिच्च दूरेणि निट्ठा ।

अणङ्गलेहा चित्तेलेहा चन्दलेहा मिअङ्गलेहेत्ति लेहाणामधेआ-पञ्च सेरन्धीओ पुह्विदसिलीसुहधण्हत्थेण णिविडणिवद्धतूणीरुद्धरेण धाणुवसहस्सेण समं दक्खिणाए दिसि निरेत्ति ।

कुन्दमाला चन्दनमाला कुवलयमाला कञ्चनमाला वडलमाला मन्त्र-
लमाला माणिक्यमालेति सप्त मालेति नामधेयाओ णवणिसिद्धकुन्तहस्त्य-
पाङ्कसहस्त्रेण समं तन्मूलकरङ्गवाहिणीओ पच्छिमाए दिसाए णिवे-
सिदाओ ।

अनङ्गकेली पुष्करकेली कन्दर्पकेली सुन्दरकेली कन्दोदकेलीति पञ्च
केलीति नामधेयाओ मञ्जनकारिणीओ फलअखगकम्पविदुरिल्लेण पा-
ङ्कसहस्त्रेण समं उत्तरदिशाए आणत्ताओ ।

ताणं वि उण उवरि मदिरावदी केलिवदी कल्लोलवदी तरङ्गवदी अ-
णङ्गवदीति पञ्च वदीति नामधेयाओ परिचारिकाकुमारीओ कणअचि-
त्तदण्डहस्त्याओ सुहासिअपाटिआओ वन्दीनामधेयाओ सेणाए अङ्ग-
वखीकदाओति ।

राजा—अहो देवीए सामग्गी अन्तेउरोचिदा ।

विदूषकः—भो वयस्स, एसा देवीए सारङ्गिआणाम सही कि पि
णिवेदिदुं पेसिदा ।

कुन्दमाला चन्दनमाला कुवलयमाला कान्चनमाला वडलमाला मन्त्रलमाला
माणिक्यमालेति सप्त मालेति नामधेया नवनिशितकुन्तहस्तपदातिसहस्त्रेण समं
तामूलकरङ्गवाहिन्यः पश्चिमायां दिशि निवेशिताः ।

अनङ्गकेलिः पुष्करकेलिः कन्दर्पकेलिः सुन्दरकेलिः उत्पलकेलिरिति पञ्च केलीति-
नामधेया मञ्जनकारिण्यः फलकखङ्गकम्पभीषणेन पदातिसहस्त्रेण सममुत्तरदि-
श्याज्ञताः ।

तासामपि पुनरुपरि मदिरावती केलिवती कल्लोलवती तरङ्गवती अनङ्गवतीति
पञ्च वतीति नामधेयाः परिचारिकाकुमार्यः कनकचित्रदण्डहस्ताः सुभाषितपाटिका
वन्दीनामधेयाः सेनाया अध्यक्षीकृता इति ।

राजा—

अहो देव्याः सामग्र्यन्तःपुरोचिता ।

विदूषकः—

भो वयस, एसा देव्या सारङ्गिकानाम सखी किमपि निवेदिदुं प्रेषिता ।

(ततः प्रविशति सारङ्गिका ।)

सारङ्गिका—जयतु जयतु भट्टा । देव, देवी विष्णवेदि—जय चतु-
त्यदिजहे भविष्यदस्ताइचीम्हूसवोवजराणां कैलिविमाणप्पासादमारुहिय
पेक्कित्तदम्मां चि ।

राजा—जं देवी आपवेदि ।

(वेष्टी निष्क्रान्ता । उभौ प्रसादाविरेहणं नादयत ।)

(ततः प्रविशति चर्चरी ।)

विदूषकः—

नोपाहलिह्महरणुच्चजाजो लासावसाणे चलिअंजुवाजो ।

सिञ्चन्ति अण्णोण्णनिमीज पेक्क जन्ताजलेहि मणिभाजनेहि ॥ ९ ॥

इदो ज ।

परिव्रमन्तीज विचित्तवन्वं इमाइ दोसोत्तह णच्चर्गीवो ।

खेतन्ति तालाणुगदप्पदाजो तहज्जणे दासइ दण्डरासो ॥ १० ॥

समांसरीसा सम्माहुहत्था रेहाविमुद्धा अपरा ज देन्ति ।

पन्तीहिं दोहिं लज्जतालवन्धं परप्परं साहिमुहा हुवन्ति ॥ ११ ॥

सारङ्गिका—

जयतु जयतु भट्टा । देव, देवी निशानयति—जय चतुर्भुजवक्त्रे भगवदस्तावि-
चीन्मोम्होवजराणि देवि विमन्त्राम्भमानन्द प्रेक्षितव्यमिति ।

राजा—

यदेवादायति ।

विदूषकः—

सुतायतामलोपय तातायनने चत्तिअंजुवाः ।

निशानयन्तिनि परप समज्जे मणिभाजनेः ॥

समावसणे इमा सम्मोम्हो सिञ्चन्ति चरगम् ।

इदम् ।

परिव्रमन्ती निशानयन् इमा सिञ्चन्ति चरगम् ।

खेतन्ति तालाणुगदप्पदाजो तहज्जणे दण्डरासः ।

समावसरेः सम्माहुहत्था रेहाविमुद्धा अपरा परति ।

पन्तिना तम्मा तवज्जतालवन्धं समर समिमुहा मन्ति ॥

मोत्तूण अण्णा मणिवारआइं जन्तेहिं धारासलिलं खिवन्ति ।
 पडन्ति ताया अ पिआणमङ्गे मणोहुओ वारुणवाणकप्पा ॥ १२ ॥
 इमा मसीकज्जलकालकाया तिक्कण्डचावा अ विलासिणीओ ।
 पुलिन्दरूवेण जणस्स हासं समोरपिच्छाहरणा कुणन्ति ॥ १३ ॥
 हत्थे महामंसवलीधराओ हुंकारफेक्काररवा रउद्दा ।
 णिसाअरीणं पडिसीसएहिं अण्णा मसाणामिणअं कुणन्ति ॥ १४ ॥
 कावि वादिदकरालहुडुका रम्ममद्वलरण मिअच्छी ।
 मूलदाहिं पडिवाडिचलाहिं चेदिकम्मकरणम्मि पअट्ठा ॥ १५ ॥
 किट्ठिणीकदरणज्जणसद्दा कण्ठगीडलअजन्तिदत्ताला ।
 जोगिणीवलअणच्चणकेलिं तालणेउररअं विरअन्ति ॥ १६ ॥
 कोउहल्लवसच्चलवेसा वेणुवादणपरा अवराओ ।
 कालवेसवसहासिदलोआ ओसरन्ति पणमन्ति हमन्ति ॥ १७ ॥

(प्रविश्य ।)

सारङ्गिका—(पुरोऽवलोक्य ।) एसो महाराओ पुणो मरगअपुञ्जं जेव्व
 गद्दो । कदलीवरं अ अणुप्पदट्ठो । ता अग्गदो गदुअ देवीविण्णविअं वि-

मुक्त्वा अन्या मणिवाग्णानि यर्घ्वारामलिलं क्षिपन्ति ।
 पतन्ति ताश्च प्रियागामङ्गे मनोमुचो वारुणवाणकल्पाः ॥
 इमा मसीकज्जलकालकायास्त्रिकाण्डचापाश्च विलासिन्यः ।
 पुलिन्दरूपेण जनस्य ह्रासं समयूरपिच्छाभरणाः कुर्वन्ति ॥
 हस्ते महामांसवलिधारिण्यो हुंकारफेक्कारग्वा रौद्राः ।
 निशाचरीणा प्रतिग्रीर्षकैर्गन्याः स्मशानाभिनयं कुर्वन्ति ॥
 कापि वादिदकरालहुडुका रम्ममद्वलरणे मृगाक्षी ।
 जूट्ठाम्भ्यां परिशटीचलाभ्यां चेट्टीकर्मकरणे प्रवृत्ता ॥
 किट्ठिणीहृत्तण्डगज्जगद्भ्याः कण्ठगीतद्वयप्रतिनादाः ।
 योगिनीद्वयनर्तनक्रेडिं ताडनपुरुषं विरचयन्ति ॥
 कोउहल्लवसच्चलवेसा वेणुवादनरा अवराः ।
 कालवेसवसहासिदलोआ असमन्ति प्रणमन्ति हसन्ति ॥

णवेमि । (उपल्ल १) जञ्जु जञ्जु देवो । देवी एदं विण्णवेदि जघा
संज्ञासमए जूवं नए परिणेदवा ।

विदूषकः—भो, किं एदं अकालकोहण्डपडणम् ।

राजा—सारङ्गिए, सबं वित्थरेण कघेहि ।

सारङ्गिका—एवं विण्णवीअदि, अणन्तरातिक्कन्तचउद्दसीदिवहे
देवीए पोम्मराअनणिमई गोरी कदुअ भैरवाणन्देण पडिट्ठाविदा । सअं
अ दिक्खा गहिदा । तदो ताए विण्णतो जोगीसरो गुरुदक्खिणाणि-
मित्तम् । भणिदं च तेण जइ अवत्सं । गुरुदक्खिणा दादव्वा ता एसा
दीअदु महाराअस्स । तदो देवीए विण्णत्तं जं आदिसदि भव्वं ।
पुणो वि उद्दविदं तेण । अत्थि एत्थ लाटदेसे चण्डसेणो णाम राजा ।
तस्स दुहिदा घणसारमञ्जरी णाम । सा देवणोहिं आदिट्ठा एसा चक्कव-
ट्ठिपरिणी भविस्सदि चि । तदो महाराअस्स परिणेदव्वा । तेण गुरु-

सारङ्गिका—

एष महाराजः पुनर्गन्तव्यपुङ्गवमेव गतः । कदलीगृहं चानुप्रविष्टः । तदग्रतो
गत्वा देवीविश्रुपितं विश्रयामि । जयतु जयतु देवः । देवीदं विश्रयति यथा
संश्रयामनये सूर्यं नया परिणेतव्याः ।

विदूषकः—

भो, विनेतकालवृष्णान्पतनम् ।

राजा—

सारङ्गिके, सर्वं वित्तरेण कपय ।

सारङ्गिका—

एवं विश्रयते, अणन्तरातिक्कन्तचउद्दसीदिवहे देव्या पद्मरागनीन्द्यी
गौरी राजा भैरवानन्देन प्रतिजानिता । सर्वं च दीक्षा गृहीता । त्वन्मया
मित्रो योगीश्वरो गुरुदक्षिणाग्निमित्तम् । भणितं च तेन यद्यद्वदं गुरुद-
क्षिणा दातव्या तदेसा दीयता महाराजस्स । ततो देव्या मित्रं यदग्निनि
भगवत् । पुनरुत्तरितं तेन । अरयत्त लाटदेसे चण्डसेणो नाम राजा ।
तस्स दुहिता घनसारमञ्जरी नाम । सा देवैरुपविष्टा एसा चक्कवट्ठिपरि-
णी भविस्सति । ततो महाराजस्स परिणेतव्या । तेन गुरुदक्षिणा दत्ता भगवि

दक्खिणा दिण्णा भोदि । भट्ठा वि चक्कवट्ठी किदो भोदि । तदो देवीए
विहसिअ भणिअं जं आदिसदि भअवं । अहं च विण्णविट्ठं पेसिदा
गुरुस्स गुरुदक्खिणाणिमित्तम् ।

विदूषकः—(विहस्य ।) एदं तं संविधाणअं सीसे सप्पो देसन्तरे वेज्जो ।
इह अज्ज विवाहो लाटदेसे धणसारमज्जरी ।

राजा—किं ते भैरवाणन्दस्स प्पहाओ ण पच्चक्खो । (तां प्रति ।)
कहिं संपदं भैरवाणन्दो ।

सारङ्गिका—देवीकारिदपमदुज्जाणस्स मज्झट्ठिदवडतरुमूले चामुण्डा-
अदणे भैरवाणन्दो देवी अ आगमिस्सदि । ता अज्ज दक्खिणाविहिदो
कोऊहलपरो विवाहो । ता इह जेव्व देवेण ठादव्वम् । (इति परिक्रम्य
निष्क्रान्ता ।)

राजा—वअस्स, सब्बं एदं भैरवाणन्दस्स विजम्भिदं त्ति त्थकेमि ।

विदूषकः—एव्वं णेदम् । ण हु मअलञ्छणमन्तरेण अण्णो मिअ-
द्धमणिपुत्तलिअं पस्सवएदि । ण हु सरअसमीरमन्तरेण सेहालिआकुसुमु-
करं विकासेदि ।

मर्तापि चक्रवर्ती कृतो भवति । ततो देव्या विहस्य गणितं यदादिशति भगवान् ।
अहं च विज्ञापयितुं प्रेषिता गुणैर्गुरुदक्षिणाणिमित्तम् ।

विदूषकः—

एतत्तत्संविधानकं शीर्षं सर्पो देशान्तरे गेयः । इहाय विवाहो लाटदेसे
धनमागमज्जरी ।

राजा—

किं ते भैरवानन्दस्य प्रभाषो न प्रत्यक्षः । कुत्र सांप्रतं भैरवानन्दः ।

सारङ्गिका—

देवीकारिदपमदुज्जाणस्स मज्झट्ठिदवडतरुमूले चामुण्डाशयने भैरवानन्दो देवी
च नमिष्यति । तदहं दक्षिणाणिमित्तः कीदृह्यपरो विवाहः । तस्मिन् देवेन
नन्दनम् ।

राजा—

तदहं, नन्दनं भैरवानन्दस्य विदूषिभदिति तर्कयामि ।

(ततः प्रविशति भैरवानन्दः ।)

भैरवानन्दः—इदं ता वडतत्सूले णिन्निमण्णस्स सुरङ्गादुवारेस्स
पिहाणं चामुण्डा । (हस्तेन प्रणम्य पठति ।)

कप्पन्तकेलिमवणे कालस्स पुराणलहेरगुरम् ।

जवदि पिअन्ती चण्डी पम्मेड्डिकवालचसएण ॥ १८ ॥

(प्रविशति प्रविश्य ।) अज्जवि ण णिगाच्छदि सुरङ्गादुवारेण कप्पूरमञ्जरी ।

(ततः प्रविशति सुरङ्गोद्घाटितकेन कर्पूरमञ्जरी ।)

कर्पूरमञ्जरी—भव, पणनिज्जसि ।

भैरवानन्दः—उइदं वरं लहेसु । इह जेव्व उवविससु ।

(कर्पूरमञ्जरी तथा करोति ।)

भैरवानन्दः—(गगनम् ।) अज दि ण आजच्छदि देनी ।

(प्रविश्य ।)

राज्ञी—(पञ्चिन्नादितोऽयं च ।) इअ भअदनी चारुण्ण । (प्रणम्य न-
मोयम् च ।) आप, इअं कप्पूरमञ्जरी । ता पि पेइम् । (गगनम् प्रविश्य ।)

विद्युषयः—

एवम् २ । न कसु कसु उअमवरेणानो रण इअनिज्जसि प्रोइसि ।
न कसु कसु उअमवरेणानो रण इअनिज्जसि प्रोइसि ।

भैरवानन्दः—

इअ ता वडतत्सूले णिन्निमण्णस्स सुरङ्गादुवारेण कप्पूरमञ्जरी ।

जवदि पिअन्ती चण्डी पम्मेड्डिकवालचसएण ॥

अज्जवि ण णिगाच्छदि सुरङ्गादुवारेण कप्पूरमञ्जरी ।

कर्पूरमञ्जरी—भव, पणनिज्जसि ।

भैरवानन्दः—

उइदं वरं लहेसु ।

भैरवानन्दः—

इअ ता वडतत्सूले णिन्निमण्णस्स सुरङ्गादुवारेण कप्पूरमञ्जरी ।

जवदि पिअन्ती चण्डी पम्मेड्डिकवालचसएण ॥

अज्जवि ण णिगाच्छदि सुरङ्गादुवारेण कप्पूरमञ्जरी ।

इदं विष्णवीयदि, णियमवणे कदुअ विवाहसामग्गि आअदद्धि । तणे तं
गेहिअ आगमिस्सम् ।

भैरवानन्दः—वच्छे, एवं करीअट्टु ।

(राशौ व्यावृत्त्य परिक्रामति ।)

भैरवानन्दः—(विदस्य । स्वगतम् ।) इअं कप्पूरमञ्जरीटाणं अण्णेसिट्ठं
गदा । (प्रकाशम् ।) पुत्ति कप्पूरमञ्जरी, सुरद्धादुआरेण जेच्च तुरित्तपदं
गदुअ सट्ठाणे चिट्ठ । देवीआगमणे पुणो आगन्तव्वम् ।

(कर्पूरमञ्जरी तथा करोति ।)

देवी—एदं रक्खागेहम् । (प्रविश्यावलोक्य च ।) अए, इअं कप्पूरम-
ञ्जरी । सा का वि सरिच्छा मए दिट्ठा । वच्छे कप्पूरमञ्जरी, कीरिसं दे
सरीरम् । (आकाशे ।) किं भणसि मह सरीरे वेजणा ।

राज्ञी—

इयं भगवती चासुण्हा । अये, इयं कर्पूरमञ्जरी । तत्किमिदम् । इदं विज्ञा-
प्यते, निजमवने कृत्वा विवाहसामग्रीमागतासि । ततस्त्वां गृहीत्वामिप्यामि ।

भैरवानन्दः—

वत्से, एवं क्रियताम् ।

भैरवानन्दः—

इयं कर्पूरमञ्जरीस्थानमन्वेष्टुं गता । पुत्रि कर्पूरमञ्जरी, सुरद्धाद्वारेणैव त्वरितपदं
गत्वा स्वस्थाने तिष्ठ । देव्यागमने पुनरागन्तव्यम् ।

देवी—

इदं रक्षागृहम् । अये, इयं कर्पूरमञ्जरी । सा कापि सदृशा मया दृष्टा । वत्से
कर्पूरमञ्जरी, कीदृशं ते शरीरम् ।

आकाश इति । 'किं ब्रवीष्येवमित्यादि विना पात्रं ब्रवीति यत् । क्षुत्वेवाद्भुज-
मपि चैतत्स्यादाद्यागभाषितम् ॥' इति भरतः ।

किं भणसि मम शरीरे वेदना ।

राज्ञी—(खगतम् ।) ता पुणो तहिं गमिस्सन् । (प्रविश्य पार्श्वतोऽवलोक्य च ।) हला सहीओ. विवाहोवकरणाइं लहु गेहिज आजच्छघ । (इति परिक्रामति ।)

(प्रविश्य कर्पूरमञ्जरी तथैवास्ते ।)

राज्ञी—(पुरोऽवलोक्य ।) इवं कर्पूरमञ्जरी ।

भैरवानन्दः—वच्छे विव्भमलेहे, जाणीदाइं विवाहोवकरणाइं ।

देवी—जाणीदाइं । कि उण घणसारमञ्जरीसमुचिदाइं आहरणाइं विमुमरिदाइं । ता पुणो गमिस्सन् ।

भैरवानन्दः—एवं करीअहु ।

(देवी नाटित्वेन निष्क्रामति ।)

भैरवानन्दः—पुत्ति कर्पूरमञ्जरी. तह जेव्व करीअहु ।

(कर्पूरमञ्जरी निष्क्रामन्ता ।)

राज्ञी—

तडुन्ततत्र गमिष्यामि । हला सरणः. विवाहोवकरणां लहु गृहीत्वा-
नगच्छत ।

राज्ञी—

इवं कर्पूरमञ्जरी ।

भैरवानन्दः—

यत्ते विव्भमलेहे. जानीतामि विवाहोवकरणां ।

देवी—

राज्ञीवति । १० पुनर्पुनरुच्यते विव्भममञ्जरी । तडु-
नगच्छति ।

भैरवानन्दः—

एवं विव्भम ।

भैरवानन्दः—

इत्थं कर्पूरमञ्जरी. तत्रैव विव्भम ।

राज्ञी—(रक्षागृहं प्रविश्य कर्पूरमशरीं दृष्ट्वा ।) अए, सारिच्छएण विडम्भि-
दम्भि । (स्वगतम् ।) ज्ञाणविमाणेण णिविग्घपरिसप्पिणा तामाणेदि महा-
जोई । (प्रकाशम् ।) सहीओ, जं जं णिवेदिदं तं तं गेहिअ आअच्छव ।
(चामुण्डायत्तनप्रवेशनाटितकेन तामवलोक्य ।) अहो सारिच्छअम् ।

भैरवानन्दः—देवि, उवविस । महाराओ वि आअदो जेव्व वड्ढिदि ।
(ततः प्रविशति राजा विदूषकः कुरङ्गिका च ।)

भैरवानन्दः—आसणं महाराजस्स ।

(सर्वे वयोचितमुपविशन्ति ।)

राजा—(नाविकां प्रति ।) एसा सरीरिणी मअरद्धअपालिद्धिआ देहा-
न्तरेण संठिदा सिङ्गाररसलच्छीव । दिअससंचारिणी पुण्णिमाअन्दच-
न्दिआ अवि अ पगुणगुणमाणिकमञ्जूसा । रअणमई अञ्जणसलाआ ।
तथा अ एसा रअणकुसुमणिप्पणा महलच्छी । कि च ।

राज्ञी—

अथे, सादग्घेन विटम्भितास्सि । ध्यानविमानेन निर्विघ्नपरिसर्पिणा तामानयति
महायोगी । सख्यः, यद्यन्निवेदितं तत्तद्गृहीत्वागच्छत । अहो सादृश्यम् ।

भैरवानन्दः—

देवि, उपविश । महाराजोऽप्यागत एव वर्तते ।

भैरवानन्दः—

आसनं महाराजस्स ।

राजा—

एसा शरीरिणी मकरध्वजपौषद्विका देहान्तरेण संस्थिता नृद्वाररसलक्ष्मीव ।
दिवससंचारिणी पूर्णिमाचन्द्रिका । अपि च प्रगुणगुणमाणिक्यमञ्जूपा । रत्नमय्य-
ञ्जनशलाका । तथा चैषा रत्नकुसुमनिष्पन्ना मधुलक्ष्मीः ।
किं च ।

१. 'प्रारब्धिव' इति कामराजकृतटीकायाम्; 'प्रतिस्पर्धिका' इति पुस्तकान्तरे;
'पाषाणिका नृगया' इत्येकस्मिन्मूलपुस्तके टिप्पणम्.

मुञ्जजववडाआ रुअसोहा इमीए

जह जह णअणाणं गोअरे जस्स जादि ।

वसह मअरकेदू तस्स चित्ते विचित्तो

वलइदधणुदण्हो पुहिदेहिं सरेहिं ॥ १९ ॥

विदूषकः—(जगन्निवम् ।) सच्चं कदं तुए आमाणकम् । तडं गदाए
वि णाकाए ण विग्नमीदव्वम् । ता तुर्ही चिट्ठ ।

राज्ञी—(इगिगिगिगि ।) तुमं महाराअम्म पेवच्छं एरु । सारदिआ
पणमारगजरीए करेदु ।

(इत्युभे उभयोर्विवाहनेष्वभरणं ग्राह्यम् ।)

भैरवानन्दः—उदग्गओ एगरीअट्ठ ।

राज्ञी—अज्जउत्त, एगो उदग्गओ अज्जकमित्तउत्तो पिट्ठिदि । ता
करेदु अगिआरिअम् ।

विदूषकः—एस सज्जोसिं । भो वअस्स, उत्तरीए गण्ठि दाइस्सम् ।
दाव हत्थेण हत्थं गेह कप्पूरमञ्जरीए ।

राज्ञी—(सचमत्कारकम् ।) कुदो कप्पूरमञ्जरी ।

भैरवानन्दः—(तं तस्या भावमुपलभ्य विदूषकं प्रति ।) तुमं सुहुत्तरं भुल्लोसि ।
जदो कप्पूरमञ्जरीय घणसारमञ्जरीति णामन्तरं जाणासि ।

राजा—(करमादाय ।)

जे कण्ठआ तिउसमुद्धफलाणं सन्ति

जे केअईकुसुमगव्वभदलावलीसु ।

फंसेण णूणमिह मज्झ सरीरअस्स

ते सुन्दरीअ वहला पुलअङ्कुराओ ॥ २० ॥

विदूषकः—भो वअस्स, भामरीओ दिज्जदु । हुअवहे लाजल्ललीओ
खिवीअदु ।

विदूषकः—

एष सज्जोऽसि । भो वयस्य, उत्तरीये ग्रन्थि दास्यामि । तावद्वस्तेन हस्तं
गृहाण कर्पूरमञ्जर्याः ।

राज्ञी—

कुतः कर्पूरमञ्जरी ।

भैरवानन्दः—

त्वं सुमुत्तर भ्रान्तोऽसि । यतः कर्पूरमञ्जर्या घनसारमञ्जरीति नामान्तरं
जानासि ।

राजा—

ये कण्ठकास्त्रपुसमुग्धफलानां सन्ति

ये केतकीकुसुमगर्भदलावलीषु ।

स्पर्शेन नूनमिह मम शरीरस्य

ते सुन्दर्या वहलाः पुलकाङ्कुराः ॥

विदूषकः—

भो वयस्य, ग्रामर्यो दीयन्ताम् । द्रुतवहे लाजाञ्जलयः शिष्यन्ताम् ।

(राजा भ्रमणं नाटयति । नायिका धूमेन व्यावृतमुखी तिष्ठति । राजा परिणयति ।

राज्ञी सपरिवारा निष्क्रान्ता ।)

भैरवानन्दः—विवाहे दक्षिणा दिज्जदु आचारिअस्स ।

राजा—दिज्जदु । वअस्स, गामसअं ते दिण्णम् ।

विद्रूपकः—सोत्थि होदु । (इति वृत्तति ।)

भैरवानन्दः—महाराज, किं ते पुणो वि पिअं कुणोमि ।

राजा—जोईसर, किमवरं पिअं वट्ठदि । जदो

कुन्तलेशरसुआकरफंसप्फारसौक्खसिडिलीकिदसग्गो ।

पालएमि वसुहातलएज्जं चक्रवट्ठिअवीरमणिज्जम् ॥ २१ ॥

भैरवानन्दः—

विवाहे दक्षिणा दीयत आचार्यस्स ।

राजा—

दीयते । वयस्स, आमशतं ते दत्तम् ।

विद्रूपकः—

त्वं नवतु ।

भैरवानन्दः—

महाराज, किं ते पुनरपि प्रियं करोमि ।

राजा—

योगीश्वर, किमवरं प्रियं वर्तते । यतः

कुन्तलेशरसुताकरस्तर्शस्कारसौख्यगिधिलीकृतस्वर्गः ।

पालयामि वसुधातलएज्जं चक्रवर्तिपदवीरमणीयम् ॥

विदूषकः—एस सज्जोसि । मो वअस्स, उत्तरीए गण्ठि दाइस्सम् ।
दाव हत्थेण हत्थं गेह कप्पूरमज्जरीए ।

राज्ञी—(सचमत्कारकम् ।) कुदो कप्पूरमज्जरी ।

भैरवानन्दः—(तं तस्या भावमुपलभ्य विदूषकं प्रति ।) तुमं सुद्धुतरं सुल्लोसि ।
जदो कप्पूरमज्जरीय घणसारमज्जरीति णामन्तरं जाणासि ।

राजा—(करमादाय ।)

जे कण्ठआ तिउसमुद्धफलाणं सन्ति

जे केअईकुसुमगव्भदलावलीसु ।

फंसेण णूणमिह मज्झ सरीरअस्स

ते सुन्दरीअ वहला पुलअङ्कुराओ ॥ २० ॥

विदूषकः—भो वअस्स, भामरीओ दिज्जदु । हुअवहे लाजज्जलीओ
खिवीअदु ।

विदूषकः—

एए सज्जोऽसि । भो वयस्स, उत्तरीये ग्रन्थि दास्सामि । तावद्वस्तेन हत्थं
गृहाण कर्पूरमज्जर्याः ।

राज्ञी—

कुतः कर्पूरमज्जरी ।

भैरवानन्दः—

त्वं सुधुतरं भ्रान्तोऽसि । यतः कर्पूरमज्जर्या घनसारमज्जरीति नामान्तरं
जानासि ।

राजा—

ये कण्ठकास्त्रपुसमुद्धफलानां सन्ति

ये केतकीकुसुमगर्भदलावलीपु ।

स्पर्शेन नूनमिह मम शरीरस्य

ते सुन्दर्या वहलाः पुलकाङ्कुराः ॥

विदूषकः—

भो वयस्स, भ्रामर्या दीयन्ताम् । हुतवहे लाजाञ्जलयः क्षिप्यन्ताम् ।

(राजा भ्रमणं नाटयति । नायिका धूमेन व्यावृतमुखी तिष्ठति । राजा परिणयति ।

राज्ञी सपरिवारा निष्क्रान्ता ।)

भैरवानन्दः—विवाहे दक्षिणा दिज्जदु आचारिअस्स ।

राजा—दिज्जदु । वअस्स, गामसअं ते दिण्णम् ।

चिदूपकः—सोत्थि होदु । (इति गच्छति ।)

भैरवानन्दः—महाराज, किं ते पुणो वि पिअं कुणोमि ।

राजा—जोईसर, किमवरं पिअं वट्टदि । जदो

कुन्तलेसरमुआकरफंसप्फारसौक्खसिदिलीकिदसग्गो ।

पालएभि वसुह्मातलरज्जं चयवट्ठिपअवीरमणिज्जम् ॥ २६ ॥

भैरवानन्दः—

विवाहे दक्षिणा दीयते आचार्यस्त ।

राजा—

दीयते । वयस्स, गामसतं ते दत्तम् ।

चिदूपकः—

सुखित भवतु ।

भैरवानन्दः—

महाराज, किं ते पुनरपि प्रियं दत्तेति ।

राजा—

ते दीयते, विनय प्रियं दत्तेति । वय-

सुखितेभ्यो वयस्स गामसतं ते दत्तम् ।

पालएभि वसुह्मातलरज्जं चयवट्ठिपअवीरमणिज्जम् ।

तदावीदं होदु दाव ।

सत्थो णन्ददु राज्जणाणँ सअलो वग्गो सल्लणं पुणो

णिच्चं सिज्जदु होदु वल्लणजणो सच्चारिहो सच्चदा ।

मेहो मुच्चदु सच्चिदं वि सल्लिलं सस्सोनिअं भूअले

लोओ लोहपरम्मुहोणुदिअहं धम्मो मद्दि भोदु अ ॥ २२ ॥

(इति निष्क्रान्ताः गी ।)

इति चतुर्थे अवनिष्ठान्तरम् ।

तदावीदं भवतु तावत् ।

माथो नन्दतु सज्जनानां सकलो वर्गः सल्लानां पुन-

नित्यं सिञ्चतु भवतु ब्रह्मणजनः सत्प्राणीः सर्वदा ।

मेहो मुञ्चतु संनिवसति सलिलं समोनिनं भूतले

लोको लोभपरम्पुहोणुदिवसं धर्मं मदीयतु अ ॥

इति श्री बौद्धद्वन्द्वनिन्दार्थे द्वन्द्वमुन्दरपदद्वन्द्वद्वन्द्वप्रतिमवशात् प्रकृतप्रमाणेन

१०८ अक्षरानाम् अक्षराक्षरानाम् अक्षराक्षरानाम् अक्षराक्षरानाम् अक्षराक्षरानाम्

प्रकाशं चतुर्थे अवनिष्ठान्तरं समाप्तम् ।

समाप्तोऽयं ग्रन्थः ।

काव्यमाला ।

महाकविश्रीराजशेखरप्रणीतं
बालभारतम् ।

प्रथमोऽङ्कः ।

नमः शिवाय संसारमरोजस्य रजस्विनः ।
विकासश्चर्यसूर्याय संकोचसकलेन्दवे ॥ १ ॥

अपि च ।

ये संनिहितगात्रमस्तरजसो ये कुम्भकद्वेषिणो
ये लीढाः श्रवणाश्रयेण फणिना ये चन्द्ररौत्यद्रुहः ।
ये हृष्यद्विरिजाविभक्तवसुपथिचव्यधासाभिजः
संगेर्द्विभिन्नासिक्वापुष्टसुवः श्रसन्निलाः पन्थु वः ॥ २ ॥
(गन्धर्वे)

सूत्रधारः—(पतिवन्धु विदित्वा च ।) अतो जिनपि वनतोया कवेरा-
स्तन्यशी ।

अथ वरदो जेदपिजानाना वैदं चहु नि नैमेषं ज्वीनम् ।
तो येनशी तम मन्त्रशरणी वाचुर्हि देव सनिषत्ताम् ॥ ३ ॥

अतो येनममदृष्ट सत्य सत्यवतीहृत् ।
भरती भारवदिवेदवैदवतो नम ॥ ४ ॥

येन च ।) अतो मन्त्रोदितम मन्त्राणी लज्जाम् । अथ—

अन्तः विजित्वा सन् निजं विदितं हृत्
देवता सन्त्रयस्य च पुनो हृत्तम मेवहृत् ।

एतं वि विदितं विदितं विदितं सन्त्रयं

भरती भारवदिवेदवतो नम ॥ ५ ॥

१. अथ भारवदिवेदवतो नम ॥ अथ भारवदिवेदवतो नम ॥

किं पुनरस्माकं पितृव्यपुत्राः गतं सन्ति भरतपुत्रा. । ते च तदभिनेतुमिच्छन्ति, न च ते शक्नुवन्ति । तन्निमित्तं च महदस्माभिः सह वैरं वर्तते । (अश्वमे ।) किं ब्रूथ—एकविषयामिलयो हि वैरकन्दं कन्दल्यति । भवद्भिः कुलान्तकरं वैरं तेषाम् । यतो दुर्बुद्धयस्ते, सुबुद्धयो भवन्तः । उक्तं हि तेनैव महाशुमन्निपुत्रेण—

नियः प्रसूते विपदो रणद्धि यज्ञांसि दुग्धे मलिनं प्रमाष्टि ।

संस्कारमौचेन परं पुनीते शुद्धा हि बुद्धिः कुलकामनेनुः ॥ ९ ॥

(अहो वृद्धा ।) सुगृहीतमार्गवचनम् । वदो वासतो अन्धः । यदित्यना-
गन्ति—

जनृचानो हि यद्वृते सा स्वयंभु सगम्दती ।

नद्वयं न मृषाभिः श्यान्वा दृष्टिर्विरुपा ददा ॥ १० ॥

८५३

आदत्तातिर पराक्रमयः सौजन्यदारादिभिः

स्वाभिः सत्त्वसाध्याहसम्भुतान्, तन्निःशब्दः ।

॥ वा मातृभक्त्या विना न भवति ॥

১৯৪৭ সালের ১৫ আগস্ট, ১৯৪৭

[Handwritten signature]

1. The first group of people who are interested in the study of the history of the United States are the people who are interested in the history of the United States.

Journal of Management Studies, 19(1), 67-80.

[illegible]

1000

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

[illegible]

1. The first group of people who are likely to be affected by the proposed project are the local residents who live in the vicinity of the project site. These residents may be affected by the project in a number of ways, including increased traffic, noise, and air pollution. It is important to identify these potential impacts and develop measures to mitigate them.

[illegible]

किं पुनरस्माकं पितृव्यपुत्राः शतं सन्ति भरतपुत्राः । ते च तदभिनेतुमि-
च्छन्ति, न च ते शक्नुवन्ति । तन्निमित्तं च महदस्माभिः सह वैरं वर्तते ।
(आचार्ये ।) किं ब्रूथ—एकविषयामिलाषो हि वैरकन्दं कन्दलयति ।
भवद्भिः कुलान्तकरं वैरं तेषाम् । यतो दुर्बुद्धयस्ते, सुबुद्धयो भवन्तः ।
उक्तं हि तेनैव महासुमन्त्रिपुत्रेण—

श्रियः प्रसूते विपदो रुणद्धि यशांसि दुग्धे मलिनं प्रमार्ष्टि ।

संस्कारशौचेन परं पुनीते शुद्धा हि बुद्धिः कुलकामधेनुः ॥ ९ ॥

(वर्जलिं बद्ध्वा ।) सुगृहीतमार्यवचनम् । बद्धो वाससो ग्रन्थिः । यदित्यमा-
ननन्ति—

अनूचानो हि यद्भूते सा स्वयंभूः सरस्वती ।

तदार्प न मृपार्थं स्यात्सा दृष्टिर्विदुषां दृढा ॥ १० ॥

अपि च ।

आपन्नार्तिहरः पराक्रमधनः सौजन्यवारांनिधि-

स्त्यागी सत्यसुधाप्रवाहशशभृत्कान्तः कवीनां मतः ।

दर्प्य वा गुणरत्नरोहणगिरेः किं तस्य साक्षादसौ

देवो यस्य गणेशपादनृपतिः शिष्यो रघुग्रामणीः ॥ ११ ॥

तत्रैवंविधो देवज्ञानां प्रवादः—

दभूव पलमीकगवः पुरा कविस्ततः प्रपेदे भुवि भर्तृमेष्ठतान् ।

स्त्रितः पुनर्यो भवभूतिरेखया स वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥ १२ ॥

(आचार्ये ।) किं ब्रूथ—तजस्तूयतामिति । पञ्चादिगन्धि गुरवः ।

(निष्पन्ने स्मरते ।)

हरपूजामगिरिमुल्लिङ्गार्पयध्वं दिनजरो देव ।

गमान्तसंगतादिह रोजन्त्य रित्यस्य दत्तं ते ॥ १३ ॥

सत्प्रधारः—(आचार्ये ।) कथं पञ्चाङ्गत्वेन हस्तिदैः । यत्पञ्चाङ्ग-
व्यासस्योः पञ्चशिखी भुजा गीयते । (विष्णवे ।) भुजा हि गजदन्तं प्रयत्ने

प्रयत्नः । दत्तः ।

किं च ।

दन्तोल्खलिभिः शिलोज्ज्वलिभिरिदं कन्दाशनैः फेनपैः

पर्णप्राशनिभिर्मिताम्बुकवलैः काले च पक्काशिभिः ।

नीवारप्रसृतिपचैश्च मुनिभिर्यद्वा त्रयीध्यायिभिः

सेव्यं भव्यमनोभिरर्थपतिभिस्तद्वै महाभारतम् ॥ १९ ॥

किं तु श्रुतमस्माभिर्यदुतातिविरसे काव्यकष्टेऽभिनिविष्टोऽसि ।

व्यासः—इदमुपाध्यायपादेभ्यो विज्ञाप्यते—

विनायको यः शिवयोरपत्यमर्धं पुमानर्धमिभश्च देवः ।

स वर्तते भारतसंहितायां वृत्तस्तपोभिर्मम लेखकोऽत्र ॥ २० ॥

तेन च च्छलयितुमहमुपक्रान्तः—यदुत वाढमहं ते लिपिकारः, किं पुन-

र्येन रंहसा लिखेयं तेन यदि [न] संदृभसे तत्ते विघ्नः स्यात् । ततो मयापि

प्रतिच्छलितः—ओमित्यस्तु । किं पुनर्भवता भावयता लिखितव्यमिति ।

अतः काव्यकष्टेऽभिनिविष्टोऽसि ।

वाल्मीकिः—कियान्वर्तते नवेतिहासः ।

व्यासः—संपन्नः । किं तूपाध्यायपादैः स्वयंवराय पाण्डवप्रवेशं या-
वदाकर्णित एव ।

वाल्मीकिः—तदेहि । प्राप्तां सायंतनीं संध्यामुपास्यते । ततः श्राव-
यि(श्रो)ष्यामि । संप्रति हि

अयमहिमरुचिर्भजन्प्रतीचीं कुपितवलीमुखतुण्डताम्रबिम्बः ।

जलनिधिमकौरैरुदीक्ष्यते द्राष्टुं वरधिरारुणमांस्तपिण्डलोभात् ॥ २१ ॥

अपि च ।

निर्यद्वास्तरजीयसिण्ट्वरणिं दुर्वन्नादोष्णैः कौरै-

र्माज्जिह्वं रपिदिभ्यनम्बरतलादस्ताचलं क्षुब्धति ।

किं च स्तौकतमकलापकलनादयामायनानं नना-

ग्नूतस्यानुरागपित्ररत्नारूपं जगज्जायते ॥ २२ ॥

(एति पश्चिमं स्थितौ ।)

दिप्यन्तः ।

(ततः प्रविशति ब्राह्मणवेपो युधिष्ठिरो भीमसेनादयश्च)

सहदेवः—इत् इतः ।

(सर्वे परिक्रामन्ति ।)

युधिष्ठिरः—वत्स सोदर वृकोदर, परपुरंजय धनंजय, मण्डितपा-
ण्डवकुल नकुल, द्विपहुःसह सहदेव, इह हि महाराजसमाजे न जाने
कमवलम्बिष्यते रंधावेधकीर्तिर्वैजयन्ती ।

भीमः—(विहस्य ।)

आर्यो वेत्ति निजां न विक्रमकलां त्वं विश्वरक्षामणिः

किं ब्रूमोऽस्य किरीटिनो न घटते द्रोणेन यत्सोपमा ।

माद्रीनन्दनयोर्नरेन्द्र विनयच्छन्नं हि वीरव्रतं

न भ्राता स तवास्ति यस्य पुरतो रंधां परो विध्यति ॥ २३ ॥

अर्जुनः—

दुर्नमं यदि मुरारिकर्मुकं दुर्भिदं यदि शरव्यमुच्छ्रितम् ।

दुर्जया यदि च राजमण्डली तत्प्रभो द्रुपदजा न दुर्लभा ॥ २४ ॥

नकुलः—निग्निलनरेन्द्रवृन्दाधिष्ठितान्मञ्चसंचयानपास्य मुनिप्रायवि-
प्रजनपरिगृहीतं मञ्चमारोहामो वयमपि विप्रवेपधारिण एव ।

(गर्वे समारुह्य यथोचितमुपविशन्ति ।)

(नेपथ्ये ।)

इंदो इंदो कुमारविट्टजुण्णो भट्टिआरिआ अ ।

युधिष्ठिरः—प्रार्थयैषा स्वयंवरयित्री ।

(ततः प्रविशति सप्तयुग्मं शैब्यं वन्द्यं खली च ।)

(परिक्रामितकेन)

शुश्रुक्षुः—(एवमेव शोभ्यते ।) कथं तातद्रुपदमनुग्रहीतुं महर्षयोऽपि
मन्दं दग्धवामश्चमध्यामने । तदेतान्म्यर्हयामि । (एप्रत्ययमार्गं बद्धा ।)

नम्यायनम्य एभ्यं त्वमपि ननु मुने कस्य नो माननीयः

मन्वां वन्दे याज्ञवल्क्यं द्विजमदमि कवे त्वां स्तुये भारवस्य ।

एतत् वन्दितं लक्ष्मणं च । २. 'इत इत' कुमारविट्टजुण्णो भट्टिआरिआ अ'

विश्वामित्रः पवित्रं जगति विजयते काममन्त्रे नमस्ते
विश्वप्रष्टे वसिष्ठे कृतनतिरपरान्तौमि हर्षान्महर्षान् ॥ २५ ॥

(द्रौपदी प्रणमति ।)

धृष्टद्युम्नः—(अन्यतोऽवलोक्य ।)

लक्ष्मीसंवननैर्भुजैर्नृपतयः स्वस्त्यस्तु वः स्वागतं
नन्वेते गृहमेधिनां धुरि वयं यद्व्यूयमभ्यागताः ।

दृष्टः केन भवादृशां पुनरियान्पूज्यः समाजो जग-
त्युत्कण्ठा भवतां च संप्रति पुरः सेयं स्थिता द्रौपदी ॥ २६ ॥

सखी—इदो इदो भट्टिदारिद्र्या । जन्महिवाहिणो, वासमाधिसेदुम् ।

युधिष्ठिरः—(सत्पुरुषमवलोक्य स्वगतम् ।) हंहो लोचनचकोरौ, युवा-
नप्यातृप्तेः पिबतं द्रौपदीवदनेन्दुचन्द्रिकाम् ।

कण्ठे मौक्तिकदाम गण्डतलयोः कार्पूरमच्छं रजः

सान्द्रं चन्दनमङ्गके विचकिलस्रक्शेखरं मूर्धनि ।

तन्वी गाढमियं चकास्ति तनुनी चीनांशुके विभ्रती

शीतांशोरधिदेवतेव गलिता व्योम्नि द्रुतं गच्छतः ॥ २७ ॥

भीमः—(द्रौपदीसंभाषणमनुसंधाय । स्वगतम् ।)

श्रोणीवन्धस्त्यजति तनुतां सेवते मध्यभाग-

पद्भ्यां सुक्तास्तरलगतयः सश्रिता लोचनाभ्याम् ।

धत्ते वक्षः कुचसचिवतामद्वितीयं तु वक्त्रं

त्वद्वात्राणां गुणविनिमयः कल्पितो यौवनेन ॥ २८ ॥

अर्जुनः—(स्वगतम् ।) हृदय, पारय चक्षुषी पारणम् । पुरतो द्रौपदी ।

अन्ताः खलु वयो विशेषोचितमधुना संभाव्यते

शरीरपूतकलाहलुतूलि मनस्तेजोकिशिश्वरति-

नित्यं दर्पणपाणिना सहचरीवर्गेण चाचार्यकम् ।

प्रौढस्त्रीचरितानुवृत्तिषु रसो बाल्येऽपि राज्ञा नना-

वस्तोऽनारोहिणि यौवने नृगदृशां कोऽप्येष रम्यः जनः ॥ २९ ॥

१. 'इत इतो भर्तृदत्ते' । सिद्धिचरितम्, पटनरितम् । (१) इति चान्द-
२. 'योऽनारोहः' इति पटनरितम्.

नकुलः—(स्वगतम् ।) नेत्रे, यथाशक्ति विस्तारं भजेथाम् ।

स्मितपरिचयावृत्तिर्वाचामपाङ्गतरङ्गितं

नयनरचितं पादन्यासो नितम्बभरालसः ।

अहह सुतनोर्लीलासूत्रैः कृतं पदमङ्गके

वहतु मदनः शोभामात्रं धनुर्ननु संप्रति ॥ ३० ॥

सहदेवः—(स्वगतम् ।) क्षणं चक्षुषी, निमेषदोषमपाकुरुतम् । इदमग्रे
हृदयलेह्यममानुष्यं लावण्यम् ।

तरङ्गय दृशौ मनावस्थगय दिङ्मुखान्युत्पलैः

करौ वलय जायतां सरसिजाकरो जङ्गमः ।

विहस्य पुनरुक्ततां सुतनु लम्भयैकावली-

मुदञ्चय मुखं भवत्वयमकाण्डचन्द्रोदयः ॥ ३१ ॥

वन्दी—(तारस्वरमास्थाय ।)

सकलभुवनरक्षास्ततन्द्रा नरेन्द्राः

शृणुत गिरमुदारामादराच्छ्रावयामि ।

इह हि सदसि राधा यः शरव्यीकरोति

सरविजयपताका द्रौपदी तत्कलत्रम् ॥ ३२ ॥

सखी—कथं विभ्रमताण्डवितभ्रूमञ्जरीभ्रमरपङ्क्तिराञ्छितेन नयनोत्पल-
खण्डेन घूर्णमानं पिबदिव द्रौपदीवदनलावण्यामृतमितोऽमिमुखं वर्तते नरे-
न्द्रचक्रम् ।

वन्दी—अहह कुसुमायुधस्याप्रतिहतं भगवतः शासनम् । यतः ।

न्यस्तं ताण्डवितश्रु चक्षुरमुना कण्ठो लुठत्पञ्चमः

संवृत्तोऽस्य करोत्ययं च तरलं हारं करान्दोलनैः ।

मिथ्यासौ स्मयते स्थितो भणितिभिः किं चैप वैपञ्चिको

यत्सत्यं मदिरां विनैव मदनो यूनां मनोन्मादभूः ॥ ३३ ॥

महर्षिर्विकया सर्व एव धनुरारोपयितुं संरभन्ते ।

इतः प्रमृत्वादर्शपुस्तके प्राकृतं लक्ष्मा केवलं तच्छायेव लिखितास्ति.

घृष्टघुम्भः—हंहो कंदर्पचण्ड, निवार्यतामियमहमहमिका महीपाल-
नाम् ।

वन्दी—(किंचिदुच्यते ।)

सर्वे कार्मुककर्मठाः क्षितिभुजः सर्वेऽपि शृङ्गारिणः

सर्वे माननदोद्धताः शृणुत मे वन्द्यं वचो वन्दिनः ।

दुर्धर्ष धनुरच्युतस्य पणितं तच्चाध्यवस्यत्वसौ

यस्य स्यान्महर्षिं तद्धितनमं व्रीडा ययःखण्डिनी ॥ ३४ ॥

(गर्वं परिष्कृतिकेन ।)

वन्दी—(क्षीपदी प्रति ।)

शंभोर्मूर्ध्नि गतागतानि दुरते वा चन्द्रलेखादिने

तस्याः शान्तनवोऽन्धमुज्ज्वलप्रभाः स्वर्गायगायाः सुत ।

वन्दिष्येत्तुदग्भार्गवस्यश्रेणीमन्तालंघन

भीमां सुभु ततः स्वयमग्न्यान्मत्स्येज्जालोक्त्र ॥ ३५ ॥

वन्दी—तुष्टवर्गविविदि, गतागतानि शान्तनव एव । तदुत्प्रेक्ष प्र-

णमत्तु ।

क्षीपदी—य इति एवमस्मादानी । सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

नाम् ।

(१-५-६-७-८-९-१०)

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

(१-५-६-७-८-९-१०)

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०)

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०) सर्वे एव वन्द्यवर्गं वन्दित-

वन्दी—(१-५-६-७-८-९-१०)

हे भृशुजो जयवर्णं धनं धनं धनं

मुक्त्वार्जुनं तु मुवि विध्यति कोऽत्र रावाम् ॥ ३७ ॥

द्रौपदी—नमो नमस्ते द्रोणाय कलङ्गोद्धवाय ।

(सर्वे परिक्रामितकेन ।)

वन्दी—

दूरोदञ्चिमरीचिरत्तरचनाचित्रं तनुत्रं तनो-

रुत्कृत्य त्रिदशेश्वराय ददतो यस्य स्तितं चक्षुषा ।

पाञ्चालीवदनेन्दुसुन्दरतया तेनैव पर्यश्रुणा

सोऽयं पश्यति दुर्धरं धनुरिदं राधां च रावासुतः ॥ ३८ ॥

(विचिन्त्य ।) अहो महाप्रभावं भार्गवं धनुः । यदमुना मन चक्षुर्ज्ञानसुन्मी-
लितम् । येनास्य प्रभावं [च] भावं च मूपतीनां प्रत्यक्षमिव पश्यामि ।

सखी—सखि, दानकीर्तिसतर्पितभुवनकर्णः कर्ण एषः ।

द्रौपदी—यो दुर्योधनप्रसादलब्धचम्पाधिपत्यः ।

वन्दी—(विहस्य स्वगतम् ।) अहो महात्मनामपि कैतवानुगृहीता वृत्तयः ।

यदेपः

दुर्नेम दहनसंभवं धनुः संग्रये न च सतां प्रवृत्तयः ।

अङ्गराज इति चिन्तयन्निमां भापते व्रज पुरं कुरुद्वहः ॥ ३९ ॥

(सर्वे परिक्रामितकेन ।)

स एव—(प्रकाशम् ।)

यौवराज्याभिषेकार्हो वीरो दुर्योधनानुजः ।

दुःशासनो महावेष एष मश्वं विमुञ्चति ॥ ४० ॥

सखी—यो दुःशलप्रभृतीनामेकोनशतस्य ज्येष्ठः, कनिष्ठो दुर्योधन-
नरेन्द्रस्य ।

धृष्टद्युम्नः—(स्वगतम् ।) यथार्थनामा दुःशासन एवायम् ।

चापं प्रति त्रिचतुराणि पदानि दत्त्वा

कृष्णाहठग्रहनिमित्तविषण्णचेताः ।

दुःशासनो नृपतिवक्रविमुक्ततार-

हुंकारलज्जितमनाः शनैः प्रयाति ॥ ४१ ॥

द्रौपदी—अपि नाम चण्डचरितं धृषः ।

चन्दी—(स्मर्य) नमो नमो विष्णुकोदण्डपणवन्धाय । (स्मरन्) ।

द्रौपदीं परिणयन्तमर्जुनं विद्वराधनवलोक्य नायया ।

दोर्वलं विफलमात्मनो विदन्नीडयैष दिनतो निवर्तते ॥ ४२ ॥

(परिणामितयेन ।)

चन्दी—

गान्धाराविपतेः पुत्रः सुवल्लस्य वलीयसः ।

नातुलः वृरराजस्य राजते नृपतिर्गुणैः ॥ ४३ ॥

द्रौपदी—यो घूर्तवैतदविचक्षणः शृणुते ।

सरसी—आम् । एतस्य विल हृदयचिन्तिता निदर्शन्ते भीमसेनस्य पुनः

शिला । (१)

चन्दी—

व्योम्नः शुक्रान्निपततस्तरसा निरीक्ष्य

नाकन्वियो बहु हसन्ति सहस्रतालम् ॥ ४७ ॥

द्रौपदी—यो दुर्योधनमगिनीपतिः ।

घृष्टद्युम्नः—कथं धनुरारोपणपणं प्रत्ययमुदात्ते ।

वन्दी—

दुःशलागुणगणेन रञ्जितो लज्जितश्च कुरुराजसंनिधौ ।

कौतुकागमनमात्मनो वदन्त्वासनाच्चलति नो जयद्रथः ॥ ४८ ॥

(परिक्रामितत्वेन ।)

वन्दी—

दुर्योधनो नृपकिरीटवितङ्करत्न-

रश्मिच्छटाच्छुरितपादयुगाङ्गुलीकः ।

हेलाचलचमरनर्तितकर्णधूरः

शूरः शरासनविदां प्रथमोज्यमास्ते ॥ ४९ ॥

अस्य च

पादो वाससि सान्द्रकुङ्कुमरसन्यासप्रसक्ताकृति-

र्यातुर्दिग्विजये न थैः प्रणयितां नीतः प्रणामाञ्जलेः ।

ते प्रत्यग्रकपालपात्ररुचिभिस्तारास्त्रिहारार्थिभिः

कङ्कालव्रतमीप्सुमिश्च मुदितैः कापालिकैर्वीक्षिताः ॥ ५० ॥

द्रौपदी—यः खण्डपरशुचूडामणोः कुलालंकरणम् ।

सखी—आं सखि, स एवैषः ।

द्रौपदी—अस्तीदम् । किं पुनः समुदीपितजतुमवनत्वेन विषाशनदा-
वृत्तेन च च्छलप्रहारी एषः ।

वन्दी—किमाह महाराजदुर्योधनः ।

निर्दिशन्तु निजबाहुविक्रमं शार्ङ्गनाम्नि धनुर्पीह पार्थिवाः ।

सामिमानहृदयस्तु मादृशः कः पणेन परिणेतुमिच्छति ॥ ५१ ॥

(निम्निल स्वगतम् ।) कथमभिमानाङ्गीकरणेन परिहार एषः । (परिक्रान्तिकेन

प्रकाशम् ।) स एष भगवतो वासुदेवस्यापि वन्दनीयो बलमद्रः ।

किं किं किं तु तु तुम्बनैर्म स मुधा वक्त्राम्बुजस्याग्रतो

दे दे देहि पि पि प्रिये तु तु सुरां पात्रे त्रि रे रेवति ।

ना ना ना त्रि विलम्बनं कु कु कुरु प्रेम्णा हली याचते

यत्वेत्यं मदघूर्णितस्य तरसा वाचः स्खलन्त्याकुलाः ॥ ५२ ॥

अपि च ।

नीलाम्बरं नलिनदाग च यस्य भूषा

यत्नीतिकारि मधुरं मधु रेवती च ।

तीतार्धदृष्टधनुरत्र हली सहेलं

नारैः स एष गल्ल से-वि गे-गानी ॥ ५३ ॥

द्रौपदी—य. गिरैतदण्वाराग इत गता गगनगतम् ।

चन्द्री—मिगाह वागपातः—

रेवती निश्चैतदण्वाराग न प्रदीपयति गे-वि-गानी ।

तेन गे-वि पिदयति चै-वि-गानी इति गगनगति दृष्टव्यम् ॥ ५४ ॥

धन्दी—किमाह देवो धामदेवः ।

यमिःपुत्राय यदुत्तम च यदुत्तमार्थे

यमिःपुत्राय च यदुत्तमार्थः कुमारः ।

यन्त्रे गोदहमन्त्रा कामकावन्त्र-

मीचकैर्लिचतुरक्षिर्गन्धर्वः ॥ ५७ ॥

(परिभाषितेन ।)

धन्दी—

नक्षत्राणां चूर्णां किमाह देवः पूनचाहृक्कनार्थे

कनार्थः नक्षत्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

यथायन्त्रादहमन्त्रा कामकावन्त्रा-

मीहादिपुत्राय मीहादिपुत्राय च यदुत्तमार्थः कुमारः ॥ ५८ ॥

नक्षत्राणां चूर्णां किमाह देवः पूनचाहृक्कनार्थे

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

यथायन्त्रादहमन्त्रा कामकावन्त्रा-

मीहादिपुत्राय मीहादिपुत्राय च यदुत्तमार्थः कुमारः ॥ ५९ ॥

धन्दी—यः किं यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

धन्दी—यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः,

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ॥ ६० ॥

(परिभाषितेन ।)

धन्दी—यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः,

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ॥ ६१ ॥

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः,

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ।

यन्त्राणां चूर्णां किमाह देवः कुमारः ॥ ६२ ॥

तल्लैनस्य स एष दूषणकणः कात्स्न्यपुण्यात्मनः

पात्रपात्रविवेचनं न यदभूत्सर्वस्वदानेऽपि ॥ ६२ ॥

द्रौपदी—यो यदवदुमारोऽपि भूत्वा वनात्त्रादितकादन्वरीरसः स
एतस्य सुगो दोगे वा क्रियमान् ।

वन्दी—

यागदुहनिग्निर्गर्भसंभवं वन्द्यते न तु करेण लज्जते ।

इदुर्वादं चतुर्गोक्तिं माल्यञ्चि पूजया परिहरत्ययं वनुः ॥ ६३ ॥

(०१ = ०१ ॥ १११ ॥)

मित्रतामारीगलो मेकलानां कुलोद्भवः ।

उदं मज्जयतिघोषो दन्धोपवृत्त परः ॥ ६४ ॥

पत्तिपत्तं वैतुल्युत्तमं भौतं यो निगीते

वपुषोः सुगन्धरे रौमयस्य वनेति ।

यस्य लोका सुगन्धरे वनपत्तयन्तीन्द्रे

रक्तं गोतु यदि स निगिगन्धरे वीर्यवन्ति ॥ ६५ ॥

द्रौपदी—यो निगिगन्धरे ।

वन्दी—

यो यदवदुमारोऽपि भूत्वा वनात्त्रादितकादन्वरीरसः स

एतस्य सुगो दोगे वा क्रियमान् ॥ ६६ ॥

यागदुहनिग्निर्गर्भसंभवं वन्द्यते न तु करेण लज्जते ।

इदुर्वादं चतुर्गोक्तिं माल्यञ्चि पूजया परिहरत्ययं वनुः ॥ ६७ ॥

मित्रतामारीगलो मेकलानां कुलोद्भवः ।

उदं मज्जयतिघोषो दन्धोपवृत्त परः ॥ ६८ ॥

पत्तिपत्तं वैतुल्युत्तमं भौतं यो निगीते

वपुषोः सुगन्धरे रौमयस्य वनेति ।

यस्य लोका सुगन्धरे वनपत्तयन्तीन्द्रे

रक्तं गोतु यदि स निगिगन्धरे वीर्यवन्ति ॥ ६९ ॥

द्रौपदी—

वन्दी—

अस्य वैष्णवमिदं महाधनुः स्वप्रभावविभवेन भूपतेः ।

अम्बरे सुवि दिशां च संचये दर्शयत्यतनुकार्मुकावलीः ॥ ६९ ॥

(परिक्रानितकेन ।)

वन्दी—कथमेते राजानो युगपदुत्थिताश्चापमारोपयितुं विडम्बिताश्च ।
तथा हि ।

जातं कीकसभङ्गतः शकपतेर्दोर्दण्डयोः खण्डनं

निष्ठृता रमठेश्वरस्य वदनात्कीलालकल्लोलिनी ।

जानुभ्यां जगतीं गतश्च तरसा पाण्ड्यः प्रचण्डोऽप्ययं

कोदण्डेन न खण्डिताः क्षितिमुजो दामोदरीयेण के ॥ ७० ॥

वन्दी—(मन्त्रिपादम् ।)

हा मन्त्रं शकुनेः कुलक्षयकरं दुर्योधनं हा नृपं

हा भीष्मं च पितामहं गुरुमपि द्रोणं सपुत्रं च हा ।

दग्धा यज्ञनुधाग्नि पाण्डुतनया जीवेत्य चेदर्जुनो

राधायन्ममविद्धमत्र न भवेत्कन्या च न द्रौपदी ॥ ७१ ॥

वृष्टद्युम्नः—

वैकुण्ठकार्मुकहटाक्रमणैककुण्ठे

दोर्दण्डग्वण्डनविग्वण्डितगजचके ।

द्रागद्रौपदी नमित्रकण्ठविलोठिहार-

विक्रिष्टयष्टिगणनागुणनां कमेति ॥ ७२ ॥

सन्धी—किं पुनरेष भग्नियुवनः कोन्याहृतो विपुलः ।

वन्दी—(अवयोज्य मह्यम् ।)

वृष्टद्युम्ने विषग्ने हसन्ति सुगन्धिनि द्रौपदीविचिन्त्ये

कोदण्डप्रदिगाटन्यस्मिन्गुण्डे चात्र राज्ञां मनांसि ।

प्रेतकुन्नाम्बिनानां कर्मकर्मणाम् वन्दकल्याणानां

विमर्शानां कोऽपि न्यादव्यसि युवा कार्मुके द्यवर्द्धः ॥ ७३ ॥

अपि च ।

व्रीढानतेषु वदनेषु च भूपतीनां

संचारयन्विकचपङ्कजचारु चलुः ।

अभ्येति मत्तगजखेलगतिः स एष

साभ्यर्धनं मुनिजनेन निषिध्यमानः ॥ ७४ ॥

अर्जुनः—(वन्दितगतिं दृष्ट्वा । चतुर्दिगमवरोक्ष्य ।)

एतच्छृण्वन् नान्दं ननु धनुर्गन्तुप्राणदोर्दण्डचण्डै-

र्द्वैर्गङ्गाप्रवाण्डैः सपदि परित्तं शिखिर्नामजनेषु ।

मध्ये रात्रां प्रतिज्ञां गम पुनरियती मनुजायन्मदोने

प्रत्येकं पर्यट्वा ह्रुतिं तटिनि वा जायते कर्मट वा ॥ ७५ ॥

(रात्रौ परित्तं घट्टयेत् । गच्छन् ।)

महापुण्यमनुगच्छितमात्मनः ।

वन्दी—

आकर्णाञ्चितचापमण्डलमुचा वाणेन यत्रोदर-
च्छिद्रोत्सङ्गविनिर्गतेन तरसा विद्धा च रावामुना ।

(द्रौपदीमवलोक्य ।)

तुल्यं मोहनशोषणप्रभृतयः प्रक्षेपकुण्ठक्रमाः

कामेन द्रुपदात्मजाहृदि हठान्यस्ताश्च पञ्चेषवः ॥ ७८ ॥

सखी—आश्चर्यमाश्चर्यम् । असलिलात्कुवलयोत्पत्तिरकुसुमं कुसुम-
कोदण्डकाण्डममत्रतत्रं मनोमोहनमिन्द्रजालमस्या दृष्टिर्विप्रवीरवदने नि-
प्पतन्ती न विरमति ।

अर्जुनः—कथं राधावेधानन्तरमियमस्मासु स्तिष्ठति । यतः ।

जैत्रं तत्रं कुसुमघनुपः प्रेमसर्वस्वदूताः

सत्यंकाराः प्रणयविततेस्तुष्टये पुष्टियोगाः ।

विन्यस्यन्तः श्रवसि सुतनोर्मेचकाम्भोजमूषा-

मुत्कण्ठन्ते मयि निपतितुं नर्तिताक्षाः कटाक्षाः ॥ ७९ ॥

वन्दी—हा हा धिक्कष्टम् ।

ध्रुवमिदमुपदिष्टं कैश्चिदाचार्यपादै-

र्यदुत जनकशोकस्यैकहेतुः कुमारी ।

अकलितकुलशीलोऽप्येष यत्कोऽपि धन्वी

द्रुपददुहितुरस्या वाञ्छति स्वामिभावम् ॥ ८० ॥

अर्जुनः—हंहो वन्दिवृन्दारक, किमत्र कुलान्वेषणेन । किं वा मे
शीलपर्यालोचनया । धनुरारोपणपणपरिणेया द्रौपदी ।

(नेपथ्ये ।)

हंहो ब्राह्मण, त्वामेवं समुदिता नृपतयो भाषन्ते—

सायकश्च त्वया मुक्तो यत्रं वा तेन चाहतम् ।

तन्ना वृथा विकस्यन्न न राधां विद्ववानसि ॥ ८१ ॥

(एतं गतेषु ।)

रे रे द्राक्षणे मुञ्च विष्टवमसुं श्रुत्यर्थवीर्यां स्मर
 कत्रस्यात्र ननु स्वयंवरविधावेकाधिकारः स्थितः ।
 तच्चेदाद्रियमे लगद्द्रव्यद्वयो दण्डयन्स्वसुर्वीभुजां
 तत्तत्कर्षणकारुण्ये महदिता नैते धमन्ते नृग ॥ ८२ ॥

अर्जुनः—(गच्छति ।)

यस्य द्रोणो धनुमि न गुरुः नग्नं देवव्रताय
 त्वन्नाभ्यामः दुरनतिरयं श्रीमसुर्वीर्षः ।
 भो कर्णस्यः धृष्ट नदिगं द्राक्षमस्यान् दार्ता
 गधादन् रक्षन्त पुनर्दिदम्परमन्तिरम् ॥ ८३ ॥

—८३— अर्जुनः द्राक्षमस्यान् दार्ता गधादन् रक्षन्त पुनर्दिदम्परमन्तिरम्

नकुलः—आर्य, इमं तालतरुमायुधीकुरु ।

(भीमस्तथा करोति ।)

चन्दी—

उत्पाटितमहातालः कुसचण्डगदाघरः ।

विप्रवीरो द्वितीयोऽपि पार्थिवानां पुरः स्थितः ॥ ८६ ॥

अर्जुनः—(राजकमवलोक्य ।)

अयमहमिह विप्रः प्रोतराघारहस्य-

स्त्रिभुवनजयमुद्रा द्रौपदी चेतमत्र ।

कलयथ यदि दोष्णश्चापदण्डप्रचण्डां-

स्त्यजत रथगजस्थास्तत्पुरस्थोपकण्ठम् ॥ ८७ ॥

चन्दी—(विचिन्त्य ।)

वीर्यं वचसि विप्राणां क्षत्रियाणां भुजद्वये ।

इदमत्यन्तमाश्चर्यं भुजवीर्या हि यद्विजाः ॥ ८८ ॥

(अर्जुनस्तदेव पठति ।)

(नेपथ्ये ।)

साधु ब्राह्मण, साधु । क्षत्रमागमनुवर्तसे ।

भीमः—यद्येवम्

प्रसर्पतु रणाङ्गणे रुधिरकेलिकल्लोलिनी

भवन्तु फलिता इव द्विरदमुण्डखण्डैर्दिशः ।

नृमांसकवलान्तरेष्वपि च सामिलेखैर्मुखैः

कृतान्तजयमङ्गलं विदधतु ध्वनिं फेरवाः ॥ ८९ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति महाकविश्रीराजशेखरकृते प्रचण्डपाण्डवारनाम्नि बालभारते नाटके

राधावेधो नाम प्रथमोऽङ्कः ।

द्वितीयः ।

(ततः प्रदिशति विदुः कालागोचरम् पुरुषम् ।)

विदुरः—

आ देवाहित्यपठेरुग्मदगजुषोऽग्निन्मृगगच्छमे

विष्वक्सेनावताराद्विजयिनि जगताम् विजयते ।

हे विश्वे लोकपालास्त्वमपि वसुमति इति वचं ददितुम् ।

मिन्दोरन्यस्य दृष्टो यदि मितं कलकलमृगम् । १ ।

तत्रैव गोत्रे संप्रति तु—

वाच्यं यत्र दुर्लभं दुर्लभं नान्यथा ।

लोभः मान्दवन्तो नान्यथा नान्यथा ।

शैल्यैः शिखरेष्वन्यथा नान्यथा ।

यत्नं यत्निकं नान्यथा नान्यथा ।

पुरुषः—आर्य धर्मावतार विदुरः, त्रिं पुनर्दं मन्त्रे । २ ।

चरा एवं मघयन्ति—

रैणन्मपि नृपुग रनरपद्वारच्युताः

कणन्मपिकिष्टिर्पासुस्तरमेन्मन्त्रिकः ।

भवन्ति भवनाद्गोपेऽनघघनन्मन्त्रेणं जं

प्रसन्नदिनन्त्रामिन इह उच्यन्ति नृपुग । ३ ।

विदुरः—तिर्मिगिलगिलन्यायोऽयं शुद्धं नृपुग । ४ ।

श्रीनिर्वासनडिण्डिमो घनरवः मन्त्रं नृपुग ।

सत्योत्सारणवेषणा नृपुग नृपुग ।

द्वारं दुर्गयसां परामवपन्तं नृपुग ।

यत्नं दुर्नयवाग्निर्विनिर्गन्तं नृपुग ।

पुरुषः—आर्य धर्मावतार विदुरः, त्रिं पुनर्दं मन्त्रे । ५ ।

विदुरः—चण्डातकः, शुद्धं नृपुग । ६ ।

चण्डातकः—अमित्रो नृपुग नृपुग । ७ ।

निसर्गरक्तः कलत्रेषु, विनयमहुरो गुरुषु, प्रसादनिष्ठो भृत्येषु महाराज-
युधिष्ठिरः । तत्किमिति तत्रैष कौरवेन्द्रस्य विशेषपरिस्पन्दः ।

विदुरः—किमुच्यते—

युधिष्ठिरो धर्ममयो महादृढः स्कन्धोऽर्जुनो भीमसेनोऽस्य शाखाः ।

माद्रीसुतौ पुष्पफले समृद्धे मूलं कृष्णो व्रज च ब्राह्मणाश्च ॥ ५ ॥

(विचिन्त्य ।) कौरवपतिस्तस्य प्रत्युदाहरणम् ।

दुर्योधनो मन्युमयो महादृढः स्कन्धः कर्णः शकुनिस्तस्य शाखाः ।

दुःशासनः पुष्पफले समृद्धे मूलं राजा धृतराष्ट्रो मनीषी ॥ ६ ॥

यदयमाह्वय चारणावतात्प्रेमप्रणयान्यां नाम शकुनिकर्णकुरुपतिप्रेरि-
तेन धृतराष्ट्रेण युधिष्ठिरोऽभिहितः—‘यदुत वत्स युधिष्ठिर, दुर्योधन-
कारिते सदसि भ्रातृद्यूतं प्रवर्तयितव्यम्’ इति ।

चण्डातकः—ततस्तेन किं प्रतिपन्नम् ।

विदुरः—यत्पाशसंयतो वन्यः करी प्रतिपद्यते । तथा चाभिहितं
तेन—

राजसूयकतोर्यच्चा पाण्डुपुत्रो युधिष्ठिरः ।

आहूतो न निवर्तेय द्यूताय च रणाय च ॥ ७ ॥

पुरुषः—अत एवाहं शकुनिना प्रगुणीकृत्याक्षप्रसारं शारफलकं
समर्प्य च संप्रेषितोऽसि समामध्यम् । तदार्यं, कथयस्व किं कारणं
२५ ॥ दुर्जयत्वे ।

विदुरः—श्रुतो मया कुड्यान्तरितेन शकुनिना सह मन्त्रयमाणो
२६ ॥

तत्रोत्सर्पिणि राजसूयसमये राज्ञः पृथाजन्मनो

द्वीपेशैर्विनयान्वितैरुपचितं चित्रैर्महाप्राभृतैः ।

प्रत्यक्षीकृतवान्यदसि विभवं कोषाधिकारे स्थित-

स्तेनाद्यापि निरौपधो मनसि मे दाहज्वरो वर्तते ॥ ८ ॥

अपि च गान्धाराधिपते मातुल,

मायानये नयसभाषितले महाम्बु

त्यक्त्वा ततो व्रजति मय्यनमिज्ञभावात् ।

यत्कृष्णया विहसितं सह फाल्गुनेन

तन्मे मनः कुसुमलावमिदं लुनाति ॥ ९ ॥

(नेपथ्ये ।)

देवश्चन्द्रकुलप्रतापतिलकः पाण्डुप्यवाचस्पति-

वीरो निर्मलकीर्तिनिर्जरगिरिभूखण्डविद्याधरः ।

कृत्स्नद्वीपजयैकलम्बितमहाश्वेतातपत्रोन्नतिः

पाण्डोः पाण्डुयशस्करो विजयते पृथ्वीं पृथानन्दनः ॥ १० ॥

चण्डातकः—युधिष्ठिरवन्दी पठति किनरकण्ठ एषः ।

(पुनर्नेपथ्ये ।)

नाले शौर्यमहोत्पलस्य विपुले सेतौ समिद्वारिधेः

शश्वत्कङ्कभुजंगचन्दनतरौ क्रीडोपधाने श्रियः ।

जालाने चयकुञ्जरस्य सुदृशां कंदर्पदर्पे चिरं

श्रीदुर्योधनदोष्णि विक्रमधने लीनं जगन्नन्दति ॥ ११ ॥

चण्डातकः—एष दुर्योधनमागधः कलकण्ठो नाम ।

विदुरः—संप्राप्तावेतौ युधिष्ठिरदुर्योधनौ सभाम् । एते च भीष्मद्रो-

णकूपहार्दिक्यकर्णसोमदत्ताश्वत्थामादयो भीमसेनः कौरवेश्वरभ्रातृशतं च

प्रविशति । तदावामपि प्रविशावः ।

(इति निष्क्रान्तौ ।)

विष्कम्भकः ।

[ततः प्रविशति युधिष्ठिरो भीमसेनश्च, दुर्योधनः शकुनिश्च, तयोश्च ताम्बूलकरश्चवाहिन्यौ
सुनन्दा सुरेखे च ।]

युधिष्ठिरः—

विवर्तयाक्षाञ्चकुने शारक्रीडां प्रवर्तय ।

घृतराष्ट्रस्य पाण्डोश्च ममाज्ञामौलिमञ्चति ॥ १२ ॥

१. उदाहृतोऽयं श्लोकः क्षेत्रेन्द्रेणौचित्यविचारचर्चायाम्.

किं च ।

राजसूयकतोर्यज्वा पाण्डवोऽयं युधिष्ठिरः ।

आहूतो न निवर्तेय द्यूताय च रणाय च ॥ १३ ॥

शकुनिः—(दक्षिणं चाहुमुद्यम्य ।)

हंहो हस्त कृतास्त दानसलिलप्रक्षालित स्वस्ति ते

लोकेष्वक्षविचक्षणश्च शकुनिः स्वाङ्गेऽपि भक्तस्त्वयि ।-

वीरे माननिधौ पराक्रमधने तद्भागिनेये मम

श्रीः पार्थप्रथमादपास्य भवता कार्या हि दुर्योधने ॥ १४ ॥

दुर्योधनः—तदार्य, पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

हारोऽयं केरलस्त्रीविहसितशुचिभिः पङ्क्तिभिर्मौक्तिकानां

शुक्रेणैकाकृतीनां कृतसकलसभागर्भचन्द्रोदयश्रीः ।

आतृद्युते पणो मे रजनिचरवतेरर्जितो राजसूये

यस्यैतन्मध्यरत्नं छुरयति ककुभः कौङ्कुमीभिः प्रभामिः ॥ १५ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

राजावलीक्रमायातो गजकोपः पणो मम ।

शकुन्तलाद्याभरणैर्यः पुनाति च पाति च ॥ १६ ॥

(उभौ क्रोडतः ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन । हंहो युधिष्ठिर, हारि-
तो हारः ।

(दुर्योधन. सुरेखायाः कण्ठे परिधत्ते ।)

सुनन्दा—(हसन्ती ।) हंहो महाराज दुर्योधन, युधिष्ठिरकण्ठनिवे-

द हारं समर्थास्मादृशजनयोग्यं यत्करोषि तन्न रोहिणीवल्लभ-
उ ।

भीमः—साधु सुनन्दे, साधु । उचितमभिहितम् ।

सुरेखा—जयि दामरगोप्ते, पूनमिनेऽपि यमणा ।

शङ्कुनिः—(गणन १) पतिभावनी सुरेखा । (क्षितिं प्रीति प्रकाशम् ।)

जनः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—संपादिता तातपुनगद्वयानां तन्नाम्नाम् ।

शङ्कुनिः—(रिक्त १) दुर्योधने कीडति कथं धर्मराजो विरमति ।

नन्दयुनैव प्रतिज्ञातम्—‘आहूतो न निवर्तेय यूताय च रणाय च’ ।

युधिष्ठिरः—(इन्द्रदामास्तेत्य सल्लस्य १) यथेवम्

तुर्वन्त्यो नयनैरपाङ्गतरलैर्दोषायुषं मन्मथं

तन्वन्त्यो हृदि रागिणां रतिमश्वत्थीविलामाङ्कुरम् ।

न्यस्तन्त्यो मदिरामदस्य च हठात्कांचिन्मनोहारिता-

महैर्मुग्धमधुकपाण्डुभिरिमा वाराङ्गना मे पणः ॥ १७ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

सुधावीचीसुचां वाग्भिर्विभ्रमावल्गिकुण्डलः ।

ननापि वारनारीणां स्तरस्तेरो गणः पणः ॥ १८ ॥

(रुमौ ऋद्धतः १)

शङ्कुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

दुर्योधनः—सुरेखे, त्वनेतासा सुनन्दाप्रभृतीनामधिष्ठात्री भव ।

सुरेखा—यत्कुरुपतिराज्ञापयति । (प्रणमति १)

सुनन्दा—धर्मनन्दनो यदि पुनर्जयन्नस्ति सुरेखाप्रभृतीनां तदहमप्य-
विष्ठात्री चास्तिष्ये ।

शङ्कुनिः—अपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

निरर्गलविनिर्गलकुलगुलकरालैर्गलै-

रुमी तडिति ताडितोडुमरडिण्डिमोड्डामराः ।

मदाचमनचञ्चुरप्रचुरचञ्चरीकोच्चयाः

पणः परिपतिक्ष्णक्षत्तटान्तरा दन्तिनः ॥ १९ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

(दुर्योधनस्येन पठति । उभौ क्रीडतः ।)

शकुनिः—जिता दन्तिनः ।

दुर्योधनः—(नेपथ्यं प्रति ।) दुःशासन, शूतदन्तिनां प्रणेता त्वं भव ।
(नेपथ्ये ।)

यदादिशस्यार्थदुर्योधनः ।

शकुनिः—अपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

झणज्झणितकिङ्किणीमुखरकंधरासंधिभि-

र्युतास्तरुणतिचिरिच्छदमनोहरैर्वाजिभिः ।

द्रुणाङ्गधनपट्टिशत्रिशिखखड्गिनः स्तम्भिनो

रथाः प्रचलकाञ्चनध्वजमहापताकाः पणः ॥ २० ॥

(उभौ क्रीडतः ।)

शकुनिः—हारिता रथाः ।

दुर्योधनः—(नेपथ्यं प्रति ।) सखे अङ्गराज, त्वं रथानां नेता भव ।
(नेपथ्ये ।)

यदादिशति कौरवेश्वरः ।

शकुनिः—अपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

महीधरधरासु ये सनिनदं पतद्भिः खुरै-

र्लिखन्ति च पठन्ति च स्फुटतरं टकारानिव ।

विरोचनहयावलीकुलमुवां स तेषामयं

पणः पवनरंहसां मम तुरंगमाणां गणः ॥ २१ ॥

(उभौ क्रीडतः ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

दुर्योधनः—मातुल, त्वमेपां तुरंगमाणां भर्ता भव ।

शकुनिः—यदाह महाराजः । (सजान्बुद्धिः ।)

किं वाजिमिः किमु गजैः किमथो रथैर्वा

सापत्न्यं न धृतये धरणी पणोऽस्तु ।

एकातपत्रमिदमद्य चिराय राज्यं

धर्मात्मजो भजतु वा धृतराष्ट्रजो वा ॥ २२ ॥

युधिष्ठिरः—यथेवम्

ऐलः प्राप्तः पुत्ररवाः प्रभुरभूद्यत्सोर्वशी बल्लभा

दुप्यन्तः स च योऽप्यस्तूत भरतं शाकुन्तलं शान्तये ।

श्रीमाञ्छन्तनुरथिमः स च सतां गद्गाकलत्रेण य-

स्तत्सिंहासनमम्बुराशिरशनां शासन्महो मे पणः ॥ २३ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

(दुर्योधनस्तदेव पठति ।)

(नेपथ्ये ।)

राजन्युधिष्ठिर नराधिप कौरवेन्द्र

वंशे युवां भगवतो भवशेखरस्य ।

द्यूतं न युष्मदुचितं ननु चिन्त्यतां च

कैः क्षत्रियैर्वल्लुमती पणिता पुराणैः ॥ २४ ॥

युधिष्ठिरः—भोः सभासदः, कथं किल राजसूययज्वा प्रतिज्ञातमर्थं
कदर्थयति ।

दुर्योधनः—हंहो सभ्याः, अक्षधर्मा अपि न निषिध्यन्ते ।

(उभौ क्रीडतः ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

दुर्योधनः—स्वयमहमस्य राज्यार्धस्याधिष्ठाता ।

शकुनिः—अपरः पणः कियताम् ।

युधिष्ठिरः—किं नामावशिष्टं यत्पणीक्रियते ।

शकुनिः—किं नामापहारितं शरीरे तिष्ठति । शरीरधना हि राजानः ।

युधिष्ठिरः—यद्येवम्

निर्यान्ति यस्य वदनाद्वितथा न चानो

यो राजसूयविधिनिर्धुतपापपक्कः ।

सोढा न चानुजमहाविरहस्य योऽस्मि-

न्सोऽयं स्वयं तव पणः प्रथमः पृथग्यूः ॥ २५ ॥

भीमः—(म्वगतम् ।) कथमात्मापि पणीकृतः । अहो सत्यसंधता आ-
र्ययुधिष्ठिरस्य । (प्रतापम् ।) भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

हेलानमन्नृपकिरीटविटक्ककोटि-

क्केकारिरत्नचितकाञ्चनपादपीठः ।

वैतालिकैः स्तुतसमस्तजयोत्सवश्रीः

सोऽयं स्वयं प्रतिपणस्तव कौरवेन्द्रः ॥ २६ ॥

(उभौ क्रीडत ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

युधिष्ठिरः—जितोऽस्मि । तन्नियोजय कृत्ये ।

शकुनिः—पुनरपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—कः पुनरपरः पणः ।

शकुनिः—आतरः ।

युधिष्ठिरः—

यो मन्थानकरः क्रतौ निजकुलप्राकारबन्धश्च यो

दोभ्यां यः प्रसभं व्यधत्त च जरासंधस्य संधिच्छिदाम् ।

सोऽयं दृढहिडिम्बहिडिम्बविजयी वीरस्त्रिलोकाद्भुतं

भीमो भीमपराक्रमः पृथुगदाव्यग्राग्रपाणिः पणः ॥ २७ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

संकर्षणान्निजतनूज्ज्वलकीर्तिराशेः

सार्धं मयाधिगतदिव्यमहारहस्यः ॥

तत्त्वोदरस्य मम सोदर पृथु योरो

दुःशासनः प्रतिपणोऽस्य वृकोदरस्य ॥ २८ ॥

(उभौ श्रीभूतः ।)

शकुनिः—जितं जितं कौरवराजेन । अपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

कर्णप्रावरणैः सहैकचरणान्ध्वाननैः किंनरां-

त्यश्नैस्तुल्यगित्त्वान्वलीमुखमुखैर्यक्षांश्च रक्षांसि च ।

निर्जित्या कनकाद्रितो जनपदान्यो राजसूयकृतौ

सत्राजं कृतवान्युधिष्ठिरमलं सोऽयं किरीटी पणः ॥ २९ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

यो भार्गवाद्भगवतोऽर्जितचापवेदो

द्रोणेन तुल्यगारिमा मन धर्ममित्रम् ।

स प्रीणितार्थिजनवाग्भिररिक्तकर्णः

कर्णः स्वयं प्रतिपणोऽस्य धनंजयस्य ॥ ३० ॥

(उभौ श्रीभूतः ।)

शकुनिः—जितं जितं कौरवराजेन । तदपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

सौहार्दात्मणयादय प्रथमतः सेहातिरेकाच्च वा

यो देवेन रथाग्निनापि समरं हित्वा करं लम्बितः ।

पाश्चात्यक्षितिपालनिर्मलयशःप्रखारहारान्हर-

न्तोऽयं मे नकुलः कुलैकतिलको युद्धप्रवीणः पणः ॥ ३१ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

नकुलस्यापि ते आबुर्भ्राता प्रतिपणो मम ।

विभ्रत्कीर्तिमहानावि विकर्णः कर्णधारताम् ॥ ३२ ॥

(उभौ श्रीभूतः ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन । तदपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—

हेलालोडितपाण्ड्यकेरलवलो यः सिंहलालङ्घय-

न्प्राक्संक्षुभ्य विभीषणेन तरसा दूरात्करं लम्बितः ।

नित्यं रावणनिर्जितामरहृतैर्यः संभृतो भूषणैः

सौम्यश्रीः सहदेव एष स पणः क्षत्रैकचूडामणिः ॥ ३३ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—अनिर्जितो आता विकर्ण एष मम पणः ।

(उभौ क्रीडतः ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजाधिराजेन । तदपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—किं नामा[प]हारितम् । कः पुनरपरः पणः क्रियताम् ।

शकुनिः—धर्मदारा द्रौपदी ।

युधिष्ठिरः—

संभृता द्रुपदाध्वरे हुतभुजः पाण्डोर्नृपस्य सुधा

राधावेधमहापणेन विजिता राज्ञां पुरः पश्यताम् ।

मूढन्मौलिमणीन्द्रदीधितिलैर्यो स्नातपादाम्बुजा

सा देवी विनयाभिमानवसतिः कृष्णा वितृष्णा पणः ॥ ३४ ॥

भीमः—भवतस्तु कः पणः ।

दुर्योधनः—

ज्येष्ठत्वात्पाण्डुपूज्यस्य घृतराष्ट्रस्य या सुधा ।

सा देवी देवरवती मम भानुमती पणः ॥ ३५ ॥

सुनन्दा—(स्वगतम् ।) एष स ज्येष्ठाभिः कनिष्ठानां विनिमयः ।

(उभौ क्रीडतः ।)

—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

नः—दुःशासन, आनीयतां द्यूतदासी द्रौपदी ।

(नेपथ्ये ।)

यदादिशति पाण्डवकौरवेश्वरः ।

दुर्योधनः—अपरः पणः क्रियताम् ।

युधिष्ठिरः—न मे पणान्तरमन्वीति प्रणिधानि ।

दुर्योधनः—

वर्षाणि द्वादशारण्ये गृह्ये तिष्ठन्तु निष्ठया ।

अज्ञातवर्षया वर्षमावयोर्धुधि जीयते ॥ ३६ ॥

(युधिष्ठिरः पणान्तरमन्वीति । उर्ध्वा धीमा. ।)

शकुनिः—जितं जितं महाराजदुर्योधनेन ।

(नेपथ्ये ।)

पद्माना या कलमं द्रुपदमखविधावदुतं जन्म यस्याः

पूता या राजनूयवभृथपरिगमे मन्त्रपूतैः पयोभिः ।

तामेतां द्यूतदासीं कुरुपतिनियमं मूर्ध्नि कृत्वा मयान्तः

केशैश्चाकृष्यमाणां शृणुत नृपतयो यस्य शक्तिः स पातु ॥ ३७ ॥

दुर्योधनः—कथमयं सपादितमदाज्ञः सद्रौपदीको वत्सो दुःशासनः

प्राप्तः ।

(ततः प्रवेशति यथानिर्दिष्टा द्रौपदी दुःशासनश्च । दुःशासनस्तदेव पठति ।)

सुनन्दा—(महसोपसृत्य हस्तामोटे नाटयन्ती ।) दुःशासन, मुञ्च मुञ्च पाञ्चालीकेशपाशम् ।

दुःशासनः—(तामपनुय समन्तादवलोक्य विहस्य च ।)

यन्मुक्तः स्फारतारध्वनिभरितसभाकुञ्जगर्भः सरोपं

हुंकारः कातराणां तरलितहृदयः फाल्गुनस्याग्रजेन ।

कुर्वद्भिर्हार्दवल्लीनहननिविडिताङ्गटकूटान्नृपैस्त-

न्यस्ताः खड्गेषु रक्तस्वरुपु सरभसं संप्रहाराय हस्ताः ॥ ३८ ॥

सुनन्दा—(उनः पानिमोहनं नाटयित्वा ।)

अन्नाञ्जुन्वितपल्लवानां वहुना तेहेन धृष्टद्युम्नो

येषां पुष्कलवेणिवन्धनकरः स आस्ते रात्रिदिनम् ।

चण्डं पाण्डवगेहिन्याश्चिकुरे रे कर्षता त्वया

किं दुःशासन दुःसहाः कवलिता हाहाहलाग्राङ्कुराः ॥ ३९ ॥

द्रौपदी—वत्स दुःशासन, गुप्त गुप्त केशपाशम् । कथमेकवन्मा भूत्वा
गुरुनरेन्द्रपुरतः संचरिष्ये ।

दुःशासनः—(पिदम् ।) नन्वपनयाम्येकवन्मतां कोटवीकरणेन । (पु-
त्रप्राप्तापनमनं नाटयन् ।)

यावन्नैकं द्रुपददुहितुः कृष्यते वन्मसा-

रात्सानेऽन्यद्भवति पिदधत्तावदङ्गं ततश्च ।

खिन्नं चैतन्मम करतलं वाससां चैव राशि-

स्तन्मन्येऽसौ त्रिभुवनमनोमोहिनीं वेत्ति विद्याम् ॥ ४० ॥

द्रौपदी—भो दुःशासन, मम किमपतिव्रताजनोचितं करोषि ।

दुःशासनः—अये पाञ्चालि, पश्यानां कलत्रं भूत्वा किमपि व्रीडसे ।
(साक्षेपम् ।)

हे द्रौपदि त्वमसि कात्र पतिव्रतानां

किं दृष्टपञ्चपुरुषा वनिता कलत्रम् ।

दुर्योधनस्य तदिमं भज वाममूरु-

मास्फालितं मुकुलिताङ्गुलिना करेण ॥ ४१ ॥

द्रौपदी—(तदनादृत्वाञ्जलिं वद्ध्वा ।) हंहो सभासन्नस्थिता गुरवो नरे-
न्द्राश्च, द्रौपदी निर्णयं पृच्छति ।

(नेपथ्ये ।)

द्रौपदि, विकर्णस्त्वामाह—‘कीदृशो निर्णयः’ ।

द्रौपदी—किमहं प्रथमं हारिता द्यूते आत्मा वा धर्मनन्दनेन ।

(नेपथ्ये ।)

प्रजावति, तवायमभिप्रायः—

यद्यहं हारिता पूर्वं भवामि द्यूतकिंकरी ।

आत्मा वा हारितः पूर्वं तदा नास्मि च हारिता ॥ ४२ ॥

.शासनः—अरे रे अकर्णविकर्ण, सभामध्यमध्यासीने भुवनपता-
ये, ने किमित्थं प्रलपसि ।

(प्रविश्य ।)

विकर्णः—(साक्षेपम् ।)

घूतं क्षत्रकुलव्रतं न स भवेज्जेतुः पणः स्वामिनः

संरन्धः किमकाण्ड एव भवता सहर्षं यत्त्यज्यते ।

भो दुःशासन कः क्रमो द्रुपदजाकेशाम्बराकर्षणे

दुर्वृत्तं क्षमते न कस्यचिदयं आता विकर्णस्त्व ॥ ४३ ॥

दुर्योधनः—(सङ्कुटीबन्धम् ।) अरे रे धार्तराष्ट्रवटो, वाचाटोऽसि ।

विकर्णः—तदद्यप्रभृति

न्यायवादी विकर्णोऽत्र भवद्भ्यो यद्यहं बहिः ।

तद्ययं शतमेकोनं षट् च संप्रति पाण्डवाः ॥ ४४ ॥

दुर्योधनः—तदतिमुह्यतस्त्व कतरः पन्थाः ।

विकर्णः—

यां मे बलः स धलवान्दलितप्रलम्बां

शिष्येषु सत्त्वपि महत्सु गदामदत्त ।

सा मे यदादिशति हस्ततलावतीर्णा

दुर्वृत्तस्वण्डनविधौ मम सोऽत्र पन्थाः ॥ ४५ ॥

(समन्तादवलोक्य ।)

क्षत्रैकत्रासचिन्ताकुलमनसि नभःसिन्धुपुत्रे पवित्रे

द्रोणे द्राक्स्मश्रु शुभं बलयति शकुनौ शिक्षयत्यक्षशिक्षाम् ।

कर्णे कर्णान्तिकस्ये हसति कुरुपतौ दृष्टयः पाण्डवानां

द्रष्टुं दुःशासनं च क्षितिपतितिलकं यान्ति घर्मात्मजं च ॥ ४६ ॥

(दुःशासनः 'हे द्रौपदि' (२।४१) इत्यादि पठति ।)

विकर्णः—(विचिन्त्य ।) अहो उचितकारिता पाण्डवानाम् ।

आकर्ष्य कौरवकुमारबलं प्रचण्ड-

मत्सुल्लसन्ति गुरुरोषकषायताराः ।

द्राग्दृष्टयो नृपतिसंसदि पाण्डवानां

हृद्वा युधिष्ठिरमुखं पुनरापवन्ति ॥ ४७ ॥

(पुनरवलोक्य ।) अहो किमपि महारम्भः सभासदां क्षोभः ।

च्योतच्चूडामणीनां चलनझणझणत्कारिहारच्छटानां

प्रेङ्खोलत्कङ्कणालीकलकलमुखरैर्दोर्भिरुड्डामराणाम् ।

निःश्वासैः साट्टहासं किमिदमिदमितो वेलितभ्रूलतानां

संक्षोभो भूपतीनां विततमपि सभागर्भरन्ध्रं रुणद्धि ॥ ४८ ॥

(पुरोऽवलोक्य ।) अहो कौरवपतेराज्ञा । अहो सत्यता महीपतीनाम् ।

। . . . अस्मिन्महासदसि कौरवपाण्डवीये

क्षोभं गते द्रुपदजाचिकुराञ्चनाभिः ।

दुर्योधनेन भृकुटी कुटिलीकृता च

जाताश्च भूमिपतयो लिखिता इवैते ॥ ४९ ॥

(सरभसं युधिष्ठिरमुपस्य ।) आर्य युधिष्ठिर, प्रतिष्ठस्व वनवासाय । द्यूतहारितमनुष्ठीयताम् ।

(सर्वे समुत्तिष्ठन्ति ।)

द्रौपदी—रे रे दुर्योधन,

एष रे कचकर्षणापरिभवः आमुक्तवन्धकम-

स्तत्सत्यमेव चञ्चरीकरमणीयाकेशपाशच्छटा ।

नखाग्राङ्कुशकोटिपाटितमहादुःशासनोरःस्थली-

रक्तोल्लेखिकरेण निश्चितमिदं भीमेन या वध्यते ॥ ५० ॥

भीमः—रे रे दुर्योधन, भीमसेनस्य शृणु प्रतिज्ञाम् ।

तेनेयं याज्ञसेनी नृपसदसि हठात्केशहस्ते गृहीता

यैश्चास्याः कोटवीत्वं वत विदधदितो वाससां राशिकारः ।

सोऽहं तेनैव रोषारुणनयनपटुः पाणिनोत्पाटितेन

त्वां हन्ता हन्त वक्षस्तदुभिवि रटतो दुष्टदुःशासनस्य ॥ ५१ ॥

अपि च रे रे दुर्योधन,

नखककचपाठननुटितक्रीकसाद्वक्षसः

शिरासरणिभिर्भृधे रुधिरमुत्फलत्फेनिलम् ।

महाञ्जलिमयं रुपा हृदि निवेश्य दौःशासने
 युधिष्ठिरसहोदरः शृणु वृकोदरः पास्यति ॥ ५२ ॥
 किं चैकस्मिन्नपराद्धेऽपि तत्सहचारिणोऽप्यपराद्धारः । ततश्च ।
 द्रोणादुपार्जितधनुर्निगमप्रकर्षा-
 त्सर्वानपि स्थितवतो वयसि प्रकाशे ।
 आतृशतं तव हनिष्यति भीमसेनः
 काले गदप्रहरणो रणकर्मशौण्डः ॥ ५३ ॥
 ततश्च ।

दोर्दण्डमण्डलितचण्डगदाप्रहारै-
 रामूलतस्तडदिति झुटितोरुसधेः ।
 दुर्योधनस्य विकटां मुकुटाग्रपीठं
 द्वाग्लोठयिष्यति रणे चरणेन भीमः ॥ ५४ ॥
 शकुनिः—निर्गच्छत वनवासाय । को हि द्यूतजितानामुद्विजते मौ-
 ख्येण ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे ।)

इति महाकविश्रीराजशेखरकृते प्रचण्डपाण्डवावरजानि बालभारते नाटके
 द्वितीयोऽङ्कः ।

कर्पूरमञ्जरीस्थश्लोकानां सूची ।

अ० श्लो० पृ०	अ० श्लो० पृ०
अकलिअपरिरम्भविष्म० १। २। ३	वेदईकुसुमपत्तसंपुटं... २। ७। ४४
अकुसुममचन्दणं दहरि० ३। २६। ८६	कोउहलवसचचलवेसा ... ४। १७। ९८
अगम्मि मिङ्गसरणी... २। ६। ४२	गावन्तगोवअवहूपदपे० १। २१। २४
अङ्गं चङ्गं निअगुणगणा० १। ३३। ३३	घणमुच्चट्टिदमङ्गं कुसुम० २। १२। ४८
अङ्गं लावणपुण्यं सवण० ३। १९। ८२	घणसारतारणअणाइ गू० २। २१। ५१
अत्थणिएसा ते विअ १। ७। ८	चन्दपालधरणीहरिणङ्को १। १२। १०
अत्थाणीजणलोअणाण २। ३। ४०	चाउहाणकुलमौलिमा० १। ११। १०
अन्तो गिविद्धमणविष्म० ३। १२। ७९	चित्ते चिहुट्टदि ण खुट्टदि २। ४। ४१
असोअतरुताडणं रणिद० २। ४७। ६८	छोलन्ति दन्तरअणाई गदे १। १४। १२
इअ एआई विलासुज्जलई २। ४०। ५९	जअअणजणिदपसाइणाई २। १९। ५०
इअ देवीअ जहिच्छं... २। २२। ५१	जं धोअअणसोणलोअ० १। २६। २८
इमा मसीकज्जलकालका० ४। १३। ९८	जं मुक्का सवणन्तरेण... १। २९। ३०
इह कुसुमसरेअगोअराणं ४। १। ९१	जस्सि विकप्पघडणाइक ३। १०। ७८
इह जइ वि कामिणीजं... २। ४८। ६९	जा चअवट्टिघरिणी ज० ३। १५। ८०
ईसारीअप्पसादप्पपदिअ १। ४। ४	जाणं सहाअपसरन्तस० ३। ११। ७८
उग्घाणीअन्ति लीलामणि १। ३६। ३७	जाणे पट्टरहाणणा ... ३। ३। ७२
उअेहि गोउरेहि धवल० २। ३१। ५७	जाद कुसुमपट्टलीडमर० १। १६। १४
उठ्ठिअ धणभारअपुर... ३। २१। ८४	जिणा पुरो ण हरिदा ३। २२। ८४
उअएअ वि सवणेअं ... २। १८। ५०	जे कण्ठवा तिअसमुअ० ४। २०। १०६
उअरिट्ठिअधणपअभारपी० २। ३३। ५८	जे णवस्स तिअसस्स ... ३। २४। ८५
एअेण पाणिणन्पिेण . . १। २७। २९	जे तीअ तिवअचलचअयु २। ५। ४१
एदं वातरजीअपिण्डसरिअं १। ३५। ३७	जे रुअमुक्का वि विहूम० १। ३१। ३२
कण्ठम्मि तीअ ठविदो... २। १७। ४९	जे ल्हाणिरिमेहलाहिं १। २०। १९
कप्पन्तकेलिअवणे ... ४। १८। १०१	जेस्सा दिट्ठी तरलधवला २। २३। ५१
कावि वारिदकरालहुअु ४। १५। ९८	णअणाई पअइसरिआइ २। ३८। ५९
किं लोअणेहिं तरलेहि ३। १६। ८०	ण द्वाणाहिं तिलन्तरं वि २। १। ३९
किं कअं कित्तिमेण ... २। २८। ५४	णवअुरअवअरकअो पुम्म० २। ४४। ६६
किट्ठिणीकदरणअअणरहा ३। १६। ९८	णहवहल्लिदजोअणित्ठमरे ३। ७। ७६
किं नेअणट्टिअहिणा ... ३। १४। ८०	णिसग्गअअस्स वि नाअु० २। २५। ५२
किं नेहलावलअणेरसे० ३। १३। ७९	णिअ तल्लिअत्थिअ तह ४। २। ९२
किस्सलअकरअणा वि २। ४२। ६१	णीअसा हारल्लोअसरिअ० २। १०। ४६
कीए वि अयठइ अस्स ३। ९। ७७	पूअं दुवे इह पवाअअणो ३। १७। ८१
कुडिअलअाणं माला... २। २०। ५०	तदो अअस्सट्टिअु अणिअु ३। ४। "
कुन्तरेअरहअाकरअं० ४। ३१। १०७	तहा रमणत्थिअो अह १। ३४।
कुरअअत्तिअारीअा... २। ४३। ६४	ताउअुअ गअेअु दह० २। ३७।

अ० ओ० पृ०

अ० ओ० पृ०

तिकराणं तरलाणं कञ्ज ०२।४६। ६७
 तिवलिवलिअणीयादु २।२४। ५२
 तिस्सा दाव परिकग ० २।२९। ५५
 तीए गिअम्भफलए गिवे ०२।१५। ४९
 तेणावि मुत्तादलमण्डलेण ३। ५। ७५
 थोआणं थणआण कण्ण २।२७। ५३
 दंसेमि तं पि ससिणं... १।२५। २७
 दज्जन्तागुरुधूपवटिक ० ३।२७। ८७
 दहूण योरत्थणतुजिमाण ३। ६। ७५
 दिण्णा वलआवलिओ २।१६। ४९
 दिसवहुतसो णहमरहंसो ३।२९। ८८
 दूरे किज्जदु चम्पअस्स ३। १। ७१
 देन्ता कप्पूरपूरच्छुरण ० ३।२८। ८७
 दोलन्दोलणलीलासरन्त ० २।३५। ५८
 दोलारअविच्छेओ कहं २।३९। ५९
 पच्चङ्गं णवरुअभङ्गिघडणा ४। ८। ९४
 पण्डीणं गण्डवालीपुलअण ० १।१५। १३
 पण्डुच्छविच्छुरिदणाअल ४। ४। ९३
 पण्डुरेण जइ रज्जए मुह ३।३३। ८९
 परं जोह्वा उह्वा गरलसरि २।११। ४७
 परिब्भमन्तीअ विचित्तव ४।१०। ९७
 परुसा सक्कअवन्धा पाउ ० १। ८। ९
 फुलकुरं कलमकूरसम... १।१९। १८
 वालकई कइराओ णिब्भ १। ९। ९
 वालाअ होन्ति कोऊहलेण २।४९। ६९
 वालो वि कुरवअतरु .. २।४५। ६६
 विम्बोठे वहलं ण देन्ति १।१३। ११
 भइं भोदु सरस्सईअ... १। १। १
 भाव कहिज्जदु एदं को १। ५। ७
 भुअणजअवडाआ रुअ ० ४।१९। १०५
 भूगोले तिमिराणुवन्धम ० ३।२५। ८६
 मज्झणलदुघणचन्दन ४। ७। ९४
 मज्झण्णे सिरिखण्डपङ्क ० ४। ३। ९२
 मज्झ हत्थिदिपाणिप ० ३।२३। ८५
 मझिठ्ठी ओठ्ठमुद्दा णवघ ० २।४१। ६०
 मण्डले ससहरस्स गोरए ३।३१। ८८

मण्णे मज्झं तिवज्जिअणिअं १।३०। ३१
 मन्तो ण तन्तो ण अ हिं १।२२। २५
 मरगअमअरीरजुअ चरणे २।१३। ४८
 मरगअमणिजुद्धा हारलदि ३। २। ७१
 मा कहि पि वअणेण... ३।३२। ८९
 माणं मुअव देह वत्तदु... १।१८। १६
 मुहमदु हरिणदु हि तुमं ३।३४। ८९
 मुत्ति भणन्ति हरिवज्जमु ० १।२४। २६
 मुज्जाणं णाम हिअआद २।२६। ५३
 मूलाहिन्तो परहुअवट्टक ० २। २। ४०
 मोत्तादलिह्वाहरणुअआओ ४। ९। ९७
 मोत्तूण अण्णा मणिवार ० ४।१२। ९८
 रणन्तमणिणेउरं झणझण ० २।३२। ५७
 रणिअवलअकणीणेउरा ० ३।१८। ८२
 रण्डा चण्डा दिविसदा १।२३। २६
 राअसुअपिच्छणील पट्ट ० २।१४। ४८
 लद्धातोरणमालिआतर ० १।१७। १५
 लावणं णवजचकअण ० १।३२। ३२
 लीलुत्तंसो तिरीस सि ४। ६। ९४
 लोआण लोअणेहिं सह २।५०। ६९
 विच्छाअन्तो णअररम ० २।३०। ५६
 विस व्व विसकन्दली ३।२०। ८३
 सत्थो णन्ददु सज्जणार्ण ४।२२। १०८
 सपन्नमतरङ्गिणो सवण ० ४। ५। ९३
 समाससीसा समयाहुह ४।११। ९७
 संमुहपवणपणोत्तिअवरि ० २।३६। ५९
 ससहरइअमरठ्ठी माणि ३।३०। ८८
 ससिहण्डमण्डणार्ण समोह १। ३। ४
 सह दिअहणिसाई कीहरा २। ९। ४५
 सिधिणअमिअ अस्सचं तं ३। ८। ७६
 सो अस्स कइ सिरिराअ ० १।१०। १०
 सो सट्ठओ ति भणई दूर १। ६। ८
 हसिं कुडुमपङ्कपिअरतणुं २। ८। ४५
 हत्थे महामंसवलीधराओ ४।१४। ९८
 हिन्दोलणलीलालणलग ० २।३४। ५८
 हाणावमुक्काहरणोअआए १।२८। २९

[illegible]

प्रमत्तु रजातये दक्षिणेति ११८१।२०	विनामको ग० शिवगोरण० ११८०।५
मभूत गभीरभक्त पद ११८१।२	विनामको ग० शिवगोरण० ११८१।२३
महाभक्त गिरीमहा पद ११८१।१	वी० वनवि विधानां श० ११८०।२०
महाभक्तगुरुगर्भात्मिका ११८१।१७	वपुर्गमकरीन्दमन्दनादा० ११८१।१३
महीभक्तगुरु गे मनिन्द २१८१।२६	वेणुपदमकरीन्दमन्दनादा० ११८१।११
मायाभक्त मयमहाभित्तये २१८१।२३	यागो योमानमया मया ११८१।१
य पीयूषभुजां पुर प्रद० ११८१।१३	भीमानेपु नदनेपु न ... ११८१।१७
यः गलम्प निधि. विधा ११८१।१४	शमोर्भुजां गायतानि कुलो ११८१।९
चदुष्टिमुद्रावृत्तभंगीनी ११८१।४	शमीपूतकलावृत्तदि मन० ११८१।७
चराहं दारिता पूरं भक्तानि २१८१।३२	शिवपालमहीपातो मेरु० ११८१।१५
यन्मुक्त रफारतारधनि० २१८१।३१	शिव्योऽस्मि भाग्यमुनेः ११८१।७
यस्मिन्मदस्य मदनस्य ... ११८१।१४	श्रियः प्रमत्ते विपदो रणदि ११८१।९
यागकुण्डशिविगर्भमभां ११८१।१५	श्रीनिवांसनऽष्टिमो घन० २१८१।२६
यात्राकृतोऽस्य चतुरङ्गच० ११८१।११	श्रीणीमन्वस्वजति तनुता ११८१।७
या मे चल स चलवान्दति २१८१।३३	सकलभुवनरक्षास्तनन्दा० ११८१।८
यावन्मकं द्रुपददुहितु. क० २१८०।३२	सकृपणात्रिजतनूज्वलको० २१८१।२८
युधिष्ठिरो धर्ममयो महा० २१८१।२२	सद्योतिषट्चूटाद्युतमणि० ११८१।१९
येनेयं याज्ञसेनी नृपसदति २१८१।३४	सत्यसधो जरासव० कान्त० ११८१।१५
ये विद्यापरमेश्वरा स्तुत० ११८१।४	मदाशिवप्रशिष्योऽयमवधि० ११८१।९
ये सीमन्तितगात्रभस्मरज ११८१।१	सभूता द्रुपदा वरे हुतभुजः २१८१।३०
योगीन्द्रदण्डन्ता दृष्टा रा० ११८१।४	सर्वे कामुककर्मठाः क्षिति० ११८१।९
यो भागवाद्भगवतोऽर्जित २१८०।२९	सायकध लया मुक्तो यन्त्रं ११८१।१८
यो गन्धानकरः कर्तौ निज० २१८०।२८	सा शुक्तिर्मधुपानकेलिचप ११८१।२
यौवराज्याभिषेकाहो वीरो ११८०।१०	सिन्धुयन्त्रितयात्रोऽयं सि ११८१।११
रणन्मणिनूपुरा रणरणदा० २१८१।२१	मुधावीचीमुचा वाग्भिर्वि० २१८१।२५
राजान्युधिष्ठिर नराधिप... २१८१।२७	सौदादात्प्रणयादथ प्रथमतः २१८१।२९
राजशेखरकवेर्महात्मनो ११८१।२	स्मितपरिचयावृत्तिर्वाचा ११८०।८
राजसूयकतोर्यज्वा पाण्डवो २१८१।२४	स्वस्वापस्तम्ब तुभ्यं लमसि ११८१।६
राजसूयकतोर्यज्वा पाण्डु २१८१।२२	हहो हस्त कृतात्र दानम० २१८१।२४
राजावलीकमायातो राज० २१८१।२४	हरचूडामणिरेन्दुब्रिजगद्दी० ११८१।३
रे रे ब्राह्मण सुख विष्टवम ११८१।१९	हा मन्त्रं शकुनेः कुलक्षयरं ११८१।१६
रेवतीं त्रिभुवनैकमुन्दरीं न ११८१।१३	हारोऽय केरलस्त्रीविदसित० २१८१।२३
लक्ष्मी सवननैर्भुजैर्नृपतय० ११८१।७	हे द्रौपदि लमसि कात्र २१८१।३०
वर्षाणि द्वादशारण्ये सह २१८१।३१	हेलानमनृपकिरीटविद्व २१८१।२८
वल्ग्वानूरचूर्णीकरणसहभु० ११८१।१४	हेलालोडितपाण्यकेरलव० २१८१।३०
वाच्य यत्र दुरुक्तयः कुच० २१८१।२१	

